

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**ÜSKÜP KENT MERKEZİNİN TARİHSEL DOKU DEĞİŞİMİ
VE ‘ÜSKÜP 2014’ PROJESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özge ERYİĞİT ANKAY

Disiplinlerarası Anabilim Dalı

Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Programı

OCAK 2015

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**ÜSKÜP KENT MERKEZİNİN TARİHSEL DOKU DEĞİŞİMİ
VE ‘ÜSKÜP 2014’ PROJESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Özge ERYİĞİT ANKAY
(519091030)**

Disiplinlerarası Anabilim Dalı

Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Yasin Çağatay SEÇKİN

OCAK 2015

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 519091030 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi **Özge ERYİĞİT ANKAY**, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı **“ÜSKÜP KENT MERKEZİNİN TARİHSEL DOKU DEĞİŞİMİ VE ‘ÜSKÜP 2014’ PROJESİ”** başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Doç. Dr. Yasin Çağatay SEÇKİN**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Yrd.Doç.Dr. Ebru Erbaş Gürler**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Doç.Dr. Ebru Firidin Özgür
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Teslim Tarihi : **13 Aralık 2014**
Savunma Tarihi : **21 Ocak 2015**

Anneanneme,

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının gerçekleştirilip tamamlanmasında bana düşünce, öneri ve tecrübeleriyle yol gösteren değerli danışmanım Doç. Dr. Yasin Çağatay Seçkin'e, yapılandırılmış görüşme çalışmasının Üsküp'te uygulanması konusunda bana yardımcı olan Artan Mucha'ya, görüşme sonuçlarının Makedonca'dan Türkçe'ye çevrilmesine katkıda bulunan Tamer Gaş'a, hem kalbinin hem de yuvasının kapılarını bana sonuna kadar açan arkadaşım Nihan İncekara'ya teşekkürlerimi sunmak isterim.

Bugünlere gelmemi sağlayan, dünyanın neresinde olursam olayım şefkatini, desteğini eksik etmeyen ve bu tezi yazmam konusunda en büyük teşvikçilerim olan sevgili annem Nurhan Eryiğit'e ve babam Turgut Eryiğit'e, varlığıyla ailemize mutluluk katan kardeşim Orhan Eryiğit'e, prensipleriyle bana yol gösteren hayattaki ilk öğretmenim dedem Osman Alp'e ve 10 yıldır hayatımın her alanında yanımda olup sevgisiyle bana güç veren, varlığıyla hayatıma anlam katan çok kıymetli eşim Alican Ankay'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Aralık 2014

Özge ERYİĞİT ANKAY
(Peyzaj Mimarı)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xi
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİL LİSTESİ.....	xv
ÖZET.....	xvii
SUMMARY	xix
1. GİRİŞ	1
1.1 Çalışmanın Amacı ve Kapsamı	1
1.2 Çalışmanın Yöntemi.....	4
2. BALKANLAR'DA KENTSEL MİRAS.....	5
2.1 Balkanlar	5
2.2 Balkanlar'da Türk Varlığı	7
2.3 Balkanlar'da Kentsel Miras.....	10
2.4 Balkanlar'da Kültürel Mirasın Korunması.....	13
3. MAKEDONYA.....	21
3.1 Ülke Konumu	21
3.2.Ülke Tarihi	22
3.3.Ülke Demografisi	23
3.4.Ülke Ekonomisi	24
4. ÜSKÜP KENT MERKEZİNİN TARİHSEL DOKU DEĞİŞİMİ	25
4.1 Tarihsel Doku Değişimi	25
4.1.1.1392-1912 Osmanlı dönemi geleneksel şehir	27
4.1.2.1914 planı	38
4.1.3.1929 planı	40
4.1.4.1948 planı	42
4.1.5.1963 depremi	44
4.1.5.1 Master plan.....	51
4.1.5.2 Yeni kent merkezi	52
4.1.6.1990 ve sonrası.....	60
5. ÜSKÜP 2014 PROJESİ	65
5.1 Projenin Kapsamı ve Amacı.....	65
5.2 Proje Kapsamındaki Çalışmalar	72
5.3. Projeye Yöneltilen Eleştiriler	77
5.4. Üsküp 2014 Projesi'nin Başarı Değerlendirilmesi İçin Yapılan Yapılandırılmış Görüşme Çalışması.....	81
6. SONUÇ.....	91
KAYNAKLAR	95
EKLER.....	103
ÖZGEÇMİŞ.....	115

KISALTMALAR

ITPA	: Üsküp Mimarlık Ve Şehir Planlama Enstitüsü
UNDP	: Birleşmiş Milletler Gelişim Programı
OFA	: Ohri Çerçeve Anlaşması
FYROM	: Makedonya Eski Yugoslavya Cumhuriyeti
AB	: Avrupa Birliği
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
PAB	: Prva Archi-brigada (İlk Mimari Birlik)

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1 : Balkan ülkeleri Türk eserleri tablosu	16
Çizelge 2.2 : Makedonya'daki Türk eserleri tablosu	17
Çizelge 3.1 : Makedonya Devlet İstatistik Kurumunun hazırladığı nüfuz tablosu....	23
Çizelge 3.2 : 2000-2012 yılları arası Makedonya nüfuz değişim tablosu	23
Çizelge 4.1 : Üsküp tarihsel kentsel doku değişimi.....	26
Çizelge 5.1 : 'Makedonya'nın ulusal kimliğinin oluşmasındaki en önemli tarihsel figür kimdir? sorusuna verilen cevapların grafik gösterimi	82
Çizelge 5.2 : 'Makedonya ulusal kimliğini tanımlayan periyot sizce hangisidir? sorusuna verilen cevapların grafik gösterimi	82
Çizelge 5.3 : 'Şehrinizi daha çok hangi yapı tipolojisiyle özdeşleştiriyorsunuz? sorusuna verilen cevapların grafik gösterimi	83

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 : Balkanlar	6
Şekil 2.2 : Balkanlar coğrafik	6
Şekil 2.3 : Sinan Paşa Camii/Kosova	15
Şekil 2.4 : İskodra Köprüsü/Arnavutluk.....	15
Şekil 2.5 : Sultan I. Murat Türbesi/Kosova	16
Şekil 2.6 : Kethüda Camii/Macaristan.....	16
Şekil 2.7 : Muradiye Camii/Arnavutluk	18
Şekil 2.8 : Yanbolu Camii / Bulgaristan.....	18
Şekil 2.9 : Gazi Hüsrev Bey Camii / Bosna-Hersek.....	19
Şekil 2.10: Mostar Köprüsü / Bosna Hersek	19
Şekil 3.1: Komşu ülkeler ve Makedonya haritasında Üsküp'ün konumu	21
Şekil 4.1 : Kronolojik kent parçaları	26
Şekil 4.2 : Kale	28
Şekil 4.3 : 19. yüzyılda Türk Çarşısı	29
Şekil 4.4 : Üsküp Saat Kulesi	31
Şekil 4.5 : 1916 sel felaketi.....	32
Şekil 4.6 : Kale'den görünüm-1930.....	33
Şekil 4.7 : Mustafa Paşa Cami	34
Şekil 4.8 : Sultan Murat Cami	34
Şekil 4.9 : Yahya Paşa Cami	34
Şekil 4.10 : Gazi İsa Bey Cami.....	34
Şekil 4.11 : İshak Bey (Aladza) Cami	35
Şekil 4.12 : Davut Paşa Hamamı	35
Şekil 4.13 : Çifte Hamam	35
Şekil 4.14 : Kurşunlu Han	35
Şekil 4.15 : Kapan Han.....	35
Şekil 4.16 : Sulu Han.....	35
Şekil 4.17 : Taş Köprü	36
Şekil 4.18 : Taş Köprü/ Fatih Sultan Mehmet Taş Köprüsü - Günümüz	37
Şekil 4.19 : 1890 - Kent planı elemanları	37
Şekil 4.20 : 1914 Planı.....	39
Şekil 4.21 : 1914 Dimitrije Leko tarafından düzenlenen şehir merkezindeki blok yapılarının şekil zemin ilişkisi	39
Şekil 4.22 : Josif Mihailović'in 1929 düzenleyici planı	40
Şekil 4.23 : Josif Mihajlovic - 1929 kent planı elemanları.....	41
Şekil 4.24 : Luděk Kubeš ve Çekoslovak şehir plancıları gurubu tarafından yapılan 1948 düzenleme planında şehir merkezinin şekil zemin ilişkisi.....	43
Şekil 4.25 : Luděk Kubeš - 1948 kent planının elemanları	43
Şekil 4.26 : Deprem sonrası zarar gören yapılardan sadece bir tanesi	44
Şekil 4.27 : 1963 depreminden sonra Üsküp hasar zonlaması	45

Şekil 4.28 : 26 Temmuz 1963 depremi sonrası yapıların hasar dağılımı	45
Şekil 4.29 : Deprem sonrası yeni yerleşimler,1964	46
Şekil 4.30 : Kenzo Tange ekibinin yarışma maketi ,1965	48
Şekil 4.31 : Mishevic and Vencler ekibinin yarışma maketi	48
Şekil 4.32 : Kenzo Tange ve ekibi	49
Şekil 4.33 : Kenzo Tange ekibi proje maketi.....	50
Şekil 4.34 : Şehir merkezinin yeniden inşaatı için yapılan 1965 planının 9. ve son versiyonu	50
Şekil 4.35 : Eski tren istasyonu - Müze	51
Şekil 4.36 : Üsküp master plan önerilerinin detayları	52
Şekil 4.37 : Kenzo Tange tarafından kent merkezi için önerilen proje	53
Şekil 4.38 : Kenzo Tange tarafından önerilen şehir duvarı konsept çalışması	54
Şekil 4.39 : Kenzo Tange'nin konseptindeki yaya trafik elemanları.....	55
Şekil 4.40 : Uygulanmış bir Kenzo Tange tasarımı olan tren istasyonu.....	57
Şekil 4.41 : Aziz Kliment katedrali	58
Şekil 4.42 : Nikola Karev lisesi	58
Şekil 4.43 : Üsküp Aziz Kiril ve Metodi üniversitesi.....	58
Şekil 4.44 : Makedon ulusal radyo ve televizyon binası	58
Şekil 4.45 : Merkez posta ofisi binası.....	59
Şekil 4.46 : Brütal“Goce Delcev” öğrenci yurdu binası.....	59
Şekil 4.47 : Trgovski alışveriş merkezi	59
Şekil 4.48 : Telekom binası	59
Şekil 4.49 : Makedonya ulusal banka	59
Şekil 4.50 : Üsküp opera ve balo salonu.....	59
Şekil 5.1 : Makedonya Meydanında yer alan bir otelin cephe yenileme çalışması ...	69
Şekil 5.2 : Milenyum haçı.....	70
Şekil 5.3 : Proje kapsamındaki çalışmalar ve kent merkezindeki konumları	72
Şekil 5.4 : Sanat köprüsü	73
Şekil 5.5 : Göz köprüsü.....	73
Şekil 5.6 : Goce Delcev köprüsü	73
Şekil 5.7 : Devrim köprüsü	73
Şekil 5.8 : Arkeoloji müzesi	74
Şekil 5.9 : Makedon mücadele müzesi	74
Şekil 5.10 : Ulusal tiyatro eski hali.....	74
Şekil 5.11 : Ulusal tiyatro 2014	74
Şekil 5.12 : Otel & Restaurant	74
Şekil 5.13 : Katlı otopark & Ticari ve ofis binası.....	74
Şekil 5.14 : Hükümet binası eski cephe	75
Şekil 5.15 : Hükümet binası yeni cephe	75
Şekil 5.16 : Ceza mahkemesi binası	75
Şekil 5.17 : Maliye bakanlığı.....	75
Şekil 5.18 : Mali polis binası	76
Şekil 5.19 : Elektronik haberleşme merkezi	76
Şekil 5.20 : Makedonya'nın şehit kahramanları	76
Şekil 5.21 : Atlı asker	76
Şekil 5.22 : Makedonya kapısı.....	77
Şekil 5.23 : Rahibe Teresa	77
Şekil 6.1 : Üsküp 2014 Projesi sebep sorun sonuç ilişkisi.....	92

ÜSKÜP KENT MERKEZİNİN TARİHSEL DOKU DEĞİŞİMİ VE 'ÜSKÜP 2014' PROJESİ

ÖZET

Balkanlar, tarih boyunca kendine özgü coğrafyası ve nüfusunda muhteva ettiği farklı etnik kökenler sebebiyle Avrupa'nın en istikrarsız bölgelerinden biri olmuştur. Jeopolitik ve jeostratejik konumundan dolayı çok farklı devletlerin hükmü altına girmiş olan Üsküp, boyunduruğunda bulunduğu her devletin politik, ekonomik, kültürel etkisi ile değişmiş ve gelişmiştir. Bu evrelerin bazılarının izi bugün hala şehir dokusunda gözle görülebilir durumda olsa da büyük bir çoğunluğu siyasi sebeplerle ve sel, yangın ve deprem gibi doğal afetlerle silinmiştir.

Şehir günümüze kadar pek çok dinamik tarafından değiştirilmiş ama bunların en kuvvetlisi 1963 yılındaki deprem olmuştur. 1963 depreminde şehrin %80'i zarar görmüş fakat şehir, soğuk savaş yıllarında tüm dünyanın yardım gönderdiği adeta bir dayanışma şehri olmuş ve yararlarını sarmayı başarmıştır. 1965 yılında yapılan kent merkezinin planlanmasına ilişkin yarışma ile Üsküp, çağdaş bir anlayışıyla yeniden şekillenmeye başlamıştır. Şehre daha çok sosyalist mimari hâkim olmuş ve brütalist yapılar, konut blokları, yıkılan binaların yerlerini almıştır. Bu süre zarfında şehrin nüfusu dramatik bir biçimde artmış ve şehir Vodno Dağının eteklerine doğru genişleme göstermiştir. Şehirdeki bu nüfus artışı sadece planlama sürecini değil kentin yapısını da etkilemiştir. Neticesinde ise şehir kontrolsüz bir büyüme ve yapılaşma evresine girmiştir. Üsküp'ün bu dönüşümü uzun ve sancılı bir süreç olmakla beraber, şehrin tarihi silüetine de etki etmiştir. Vardar nehrinin kuzey yakası Osmanlı izlerinin taşımaya devam ederken güney yakası modern ve Avrupai bir kent olma yolunda ilerlemiştir.

Özellikle günümüzde değişen yönetim anlayışı ve politikaları sebebiyle Üsküp, aslında hiç de ihtiyaç duymadığı bir görünüme sokulmaya çalışılmaktadır. Şehirde gözle görülür bir gerginlik yaratan Üsküp 2014 Projesi, yapı çevrenin kalitesinde bozulmaya sebep olmakla birlikte, kenti ait olmadığı bir görüntünün içine yerleştirmektedir. 1960'lı yıllarda Kenzo Tange'nin gökyüzünde aradığı fütüristik Üsküp şehri, bugün kimliğini toprak altında arayıp hiç var olmamış bir dönemin stiliyle antikleşme çalışması gayretindedir.

Topraklarındaki İslami ve sosyalist eserler ve planlama pratikleriyle şehircilik tarihinin adeta yaşayan bir örneği olan Üsküp'ün, bu tez kapsamında Osmanlı Devleti döneminden günümüze kadar geçirdiği kentsel ve sosyolojik değişimi mercek altına alınacaktır. Aynı zamanda Üsküp 2014 kapsamında devam etmekte olan spekülâtif projeler incelenip tüm veriler ışığında, günümüz Üsküp'ünün, tarihi dokusuyla olan uyum/uyumsuzluğu ve geçmişle olan/kopan bağları araştırılıp şehrin kentsel tasarım tarihi kronolojik olarak ele alınacaktır.

ANALYZING TRANSFORMATION OF HISTORICAL PATTERN OF SKOPJE CITY CENTER AND SKOPJE 2014 PROJECT

SUMMARY

Throughout the history, Balkans has always been one of the most volatile region of Europe by reason of its original geography and multi-ethnicity. Skopje, where had been occupied by numerous different states hence its geopolitical and geostrategical location, has been reshaped and developed by the political, economical and cultural effect of all these mentioned countries. Although most of the traces of these domination periods had been vanished due to political issues and naturel disasters like floods, fire and earthquakes, today some of the remainings are still observable on urban pattern.

Balkans showed a diverse and fragmented form of society in 14th century due to social, economical, political aspect and conflicts among cristian churches. Following the appearance of Ottomans in Balkans, there was stability and a feeling of confidence in govermental authority. Through 500 years, Balkans was sculptered by Ottoman influence both culturally and urbanly and it is still possible to see these traces of Ottoman urbanism in the present time.

Until the conquest of Istanbul, some Rumelian cities such as Skopje, Bitola, Prizren, Thessaloniki and Belgrade had been centers of culture of Ottoman Empire. Therefore, similar urban landscaping are shown between the characteristics of Ottoman construction and Balkans. The affect of Ottomans on Balkans can easily be interpreted from the neighbourhood organisations, formation of structures in plan-volume relation, materials and technics of decoration.

Developed as in the form of a traditional city under Ottoman ruling, Skopje was settled mostly on the north bank of river Vardar until the year of 1914. Skopje with its narrow and organical streets consequent with the topography reflects the fundamentals of Ottoman urban formation. Old Bazaar which grewed closed to the fortress and marketing areas identified with the bazaar still exist today. Old bazaar is composed by sequently attached workshops in which many kinds of craftmanship performed. Among structures that defines the effect of Ottoman architecture on the city formation Murat Paşa Camii, Davut Paşa Hamamı, Sulu Han, Kurşunlu Han can be listed. Also the Bridge of Fatih Sultan Mehmet which is one of the symbols of Skopje city is between the works of Ottoman Empire which has survived.

The city was reformed under different planning perspectives after it was deserted by Ottoman Empire. First of these reforms was prepared by Dimitrija Leko in 1914. This plan carried apparent effects of Froster's Vienna adopting uniterian city model and the city began to expand towards the south axis for the first time.

Second plan supervised by Joseph Mihajlovic had started in 1927 and got officialized in 1929. The plan of 1929 brought the city a more formal and geometrical pattern under the effects of Paris plan of Haussmann and Howard's plan of garden cities of tomorrow. In this plan, the core of the city center was surrounded by residential areas as a ring. On the other hand remaining parts of the city were generally had the garden city concept. The most significant part of this plan was its proposal of two squares connected by historical Stone Bridge.

Aftermath of The World War II created new realities for Federal People's Republic of Yugoslavia. 1948 plan which had the title of being the first ever plan after the World War II was designed by Ludek Kubes. It was based on the ideology of tabular area and showed effects of radiant city model of Le Corbusier. In this plan, urban areas such as residential, industrial, service, green zone etc. were divided according to their functions. Public and municipal buildings were dominant elements of the city. Additionally, an east-west axised progress was presented for the city.

Until today, the city has been modified by a great deal of dynamics but the most powerful of all was the earthquake in 1963. 80% of the city was damaged by this earthquake, however the city became a union of solidarity which was supported from all around the world during the cold war and succeeded to heal its wounds. After a competition held in 1965 for the planning of city center, Skopje began to be reshaped by a futuristic perspective.

United Nations organised this competition for the reconstruction of city center in order to recover the effects of destructive earthquake. 4 local and 4 foreign architectural group applied to the competition and 3/5 of the prize went to Japan architect Kenzo Tange and his group while 2/5 of it shared by Radovan Mišćević & Fedor Wrenzler. There were two metaphoric components of this collaboratively designed plan. One of these components was the city gate and the other was the city wall. They were the main two motives of Kenzo Tange's plan. The city core was meant to be surrounded by city walls which consisted by residential blocks. The important purpose of this approach was to protect the historical pattern inside the city center. The use of city gate on the other hand was to create a crossing point for all road axes reaching the city. By the help of this multilayered design, functions as railroads and highways were gathered but concluded in different levels. In the plan officialized in 1965, the river Vardar was used as a uniting element. Moreover, it presented a constructive idea in such cases; preventing spoiling of the settlement of Kale hill with multi storied buildings, integration of old bazaar area with the city center and avoid it to become a museum like place. Following this plan, socialist architecture dominated the city and brutalist structures, residential blocks had taken the places of demolished buildings.

Since the day of earthquake population of the city grew dramatically and urban area showed an expansion heading for Mount Vodno. Not only the planning phase but also the morphology of the city were affected by this population growth in Skopje. Consequently, the city entered an era of uncontrolled development and structuring stage. The transition Skopje had undergone was a long and difficult process and influenced the historical silhouette of the city as well. When the north bank of Vardar continued to carry the marks of Ottoman Empire, the south bank moved on to become a modern and European city.

Since the change in governing mentality and politics particularly at the present time, Skopje is being forced to be put in an appearance which it does not require at all. Skopje 2014 project publicized in 2010 and aimed to change the historical pattern of city center and turn it into something different. By numerous statues, public buildings, bridges, cultural structures and facade designs the city has undertaken an extensive urban regeneration. Eventhough the purpose of the project was described as integration to European Union and establishment of national identity, it was highly discussed due to some insufficiencies and criticised in academic platforms. Some of the arguments as an example of these criticized insufficiencies are as; lack of urban functionality, intransparent public purchases, misplanned investment policies, ethnicity related identity problem and lack of public opinion on the project. As having a multicultural social structure, the subject of reconstruction of Skopje city requires detailed and long examinations and researches. Rapidly evolving city center, all the statues added up on main square and buildings with changing style created a spatial alienation within the population of the city. Along with these effects, the project also resulted in social and spatial disintegration, loss of urban memory, impair investment of state money and misrepresentation of national identity. Recent crisis which creates an observable tension among the city not only causes disruption upon the quality of built environment but also puts the city in an image it does not belong. Today, the futuristic city of Skopje that Kenzo Tange had searched for in the sky in the 1960's is in an effort of antiquisation in a style which never existed by searching its identity underground the earth.

Within the scope of this thesis, structured interview method is applied to analyze how much the Skopje 2014 project is adopted by public and evaluate the success of the project. For that purpose, according to the rate of distribution of ethnicity in population, interviews were made with 50 people and they were asked to answer questions related with Macedonia, Skopje and Skopje 2014 project. Given answers are evaluated within the thesis study.

As a living example of planning history by its Islamic and socialist monuments and planning practises, Skopje will be examined from the Ottoman Empire period to present day by means of morphological and social modifications within the scope of this very thesis. Furtherly, the speculative projects going on as part of Skopje 2014 will be analyzed and in the light of all information the compatibility/noncompatibility also the connection/inconnection between present day Skopje and its historical pattern will be researched thus the chronological history of urban design of the city will be discussed.

1. GİRİŞ

Balkanlar, kendine özgü coğrafyası ve nüfusunda muhteva ettiği farklı etnik kökenler sebebiyle Avrupa'nın en istikrarsız bölgelerinden biri olmuştur. Jeopolitik ve jeostratejik konumundan dolayı çok farklı devletlerin hükmü altına girmiş olan Üsküp, boyunduruğunda bulunduğu her devletin politik, ekonomik, kültürel etkisi ile değişmiş ve gelişmiştir. Bu tez kapsamında Üsküp kent merkezinin Osmanlı döneminden günümüze kadar geçirdiği kentsel doku değişimi ve kentsel tasarım tarihi irdelenecektir.

1.1 Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Makedonya'nın başkenti Üsküp, günümüze kadar birçok döneme ve medeniyete evsahipliği yapmış tarihi bir şehirdir. Çok etnikli yapısı sebebiyle de Balkanların sosyal mozağını temsil etmiştir. Bu çeşitlilik kentin biçimlenmesine yardımcı olmuş ve bugünkü kültürel zenginliğini oluşturmuştur.

Üsküp'ün bu kültürel zenginliği savaşlar, siyasi anlaşmazlıklar ve sel, yangın gibi doğal afetlerle oldukça yıpranmıştır. Şehir günümüze kadar pek çok dinamik tarafından değiştirilmiş ama bunların en kuvvetlisi 1963 yılındaki deprem olmuştur. 1963 depreminde şehrin %80'i zarar görmüş fakat şehir, soğuk savaş yıllarında tüm dünyanın yardım gönderdiği adeta bir dayanışma şehri olmuş ve yararlarını sarmayı başarmıştır. 1965 yılında yapılan kent merkezinin planlanmasına ilişkin yarışma ile Üsküp, çağdaş bir anlayışla yeniden şekillenmeye başlamıştır. Şehre daha çok sosyalist mimari hâkim olmuş ve brütalist yapılar, konut blokları, yıkılan binaların yerlerini almıştır. Bu süre zarfından şehrin nüfusu dramatik bir biçimde artmış ve şehir Vodno Dağının eteklerine doğru genişleme göstermiştir. Şehirdeki bu nüfus artışı sadece planlama sürecini değil kentin yapısını da etkilemiştir. Neticesinde ise şehir kontrolsüz bir büyüme ve yapılaşma evresine girmiştir.

Üsküp'ün bu dönüşümü uzun ve sancılı bir süreç olmakla beraber, şehrin tarihi silüetine de etki etmiştir. Vardar nehrinin kuzey yakası Osmanlı izlerinin taşımaya devam ederken güney yakası modern ve Avrupalı bir kent olma yolunda ilerlemiştir.

Özellikle günümüzde değişen yönetim anlayışı ve politikaları sebebiyle Üsküp aslında hiç de ihtiyaç duymadığı bir görünüme sokulmaya çalışılmaktadır. Şehirde gözle görülür bir gerginlik yaratan Üsküp 2014 Projesi, yapılı çevrenin kalitesinde bozulmaya sebep olmakla birlikte, kenti ait olmadığı bir görüntünün içine yerleştirmektedir. 1960'lı yıllarda Kenzo Tange'nin gökyüzünde aradığı fütüristik Üsküp şehri, bugün kimliğini toprak altında arayıp hiç var olmamış bir dönemin stiliyle antikleşme çalışması gayretindedir.

Bu tez kapsamında, topraklarındaki İslami ve sosyalist eserler ve planlama pratikleriyle planlama tarihinin adeta yaşayan bir örneği olan Üsküp'ün, Osmanlı Devleti döneminden günümüze kadar geçirdiği morfolojik ve sosyal değişimi mercek altına alınacaktır. Aynı zamanda Üsküp 2014 kapsamında devam etmekte olan spekülasyon projeler incelenip tüm veriler ışığında, günümüz Üsküp'ün, tarihi doku ve geçmişle olan uyum/uyumsuzluğu ve geçmişle olan/kopan bağları araştırılıp şehrin kentsel tasarım tarihi kronolojik olarak ele alınacaktır.

Yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda bu tez, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Disiplinler Arası Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Programı kapsamında Üsküp kent merkezinin geçirdiği kentsel doku değişikliğini irdelemek ve günümüz kent merkezinin tarihsel bir mekân olarak kalitesini değerlendirmek amacıyla, Öğretim Görevlisi Doc. Dr. Yasin Çağatay Seçkin danışmanlığında, yüksek lisans öğrencisi Özge Eryiğit ANKAY tarafından gerçekleştirilmiştir.

Bu tezin amacı Balkan yarımadası içinde yer alan Üsküp'ün kültürel mirasının kronolojik olarak irdelenip, bu mirasın etkisiyle değişen kent formasyonuna daha yakından bakabilmektir. Tez, hem sosyolojik hem de şehircilik anlamında yazılmış pek çok kaynağı harmanlayıp dönem analizi yapan bir kentsel tasarım tarihi sunmayı hedefler. Tezin ilk bölümünde çalışmanın amacı, kapsamı ve çalışma yöntemi açıklanmıştır.

Tezin ikinci bölümü, coğrafyanın tanıtımı ile başlar. Bu amaçla önce Balkanlar'da yer alan çok kültürlü yapı anlatılmış ve bu kültürlerden en belirgin olan Osmanlı etkileri üzerinde durulmuştur. Osmanlı Devletinin hâkimiyeti altında yaşamış

bölgelerden biri olan Üsküp'ün Osmanlı ve İslam anlayışı ile nasıl şekillendiği ve değiştiği açıklanmıştır. Bu kapsamda Balkanlar'da günümüzde hala ayakta kalabilmiş Türk eserleri ile ilgili sayısal veriler paylaşılmıştır.

Tezin üçüncü bölümü, çalışma alanı olan Üsküp'ün ait olduğu Makedonya Cumhuriyeti'nin coğrafik, demografik, ekonomik ve tarihsel geçmişine dair bilgileri içermektedir. Bu bölümü takiben şehrin tarihsel doku değişimi kısaca özetlenmiş ve daha detaylı bilgiler için kronolojik bir akış takip edilmiştir.

Tezin dördüncü bölümünde Osmanlı Devleti idaresinde geleneksel bir şehir olarak büyüyen Üsküp'ü şekillendiren kent unsurlarından bahsedilmiştir. Osmanlı Devletinin bölgeden çekilmesiyle Osmanlı izlerini silip, Avrupalılaşmayı hedefleyen yeni planlar ayrı ayrı irdelenmiştir. 1963 yılında tüm şehrin silüetini değiştiren yıkıcı bir deprem yaşayan Üsküp'ün bir dayanışma şehri olarak tekrar hayat bulmaya çalıştığı 1963 depremi sonrası ve bu sürece dâhil olan aktörler tanıtılmıştır. Şehir morfolojisi bölümü ise 1991 sonrası günümüz projelerini de anlatan bir kısım sonlanmaktadır.

Tezin beşinci bölümünde ise; akademik platformlarda ve kamuoyunda oldukça yankı bulan Üsküp 2014 projesi anlatılmıştır. Üsküp 2014 projesi hükümetin iddialarına göre; ülkenin Avrupa Birliğine entegre olmaya çalışarak ekonomik bir ivme kazanmasına aynı zamanda da uluslararası boyutta ulusal bir kimlik yaratma çalışmasına katkı sağlayacağı bir proje olarak topluma sunulan projenin politik ve sosyolojik temellerine inilmiştir. Projenin hedeflerinden olan ulus markalaşması kavramından bahsedilmiş ve farklı ülkelerin konuyla ilgili politikaları aktarılmıştır. Ayrıca 2010 yılında açıklanan projenin günümüze gelene kadar toplumda yarattığı çatışmalar ve sebepleri anlatılmıştır. Bununla birlikte Üsküp'ün çok etnikli yapısından kaynaklanan projeye ilişkin farklı yorumlar değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bölümün ilerleyen kısımlarında proje kapsamındaki çalışmalar listelenmiş ve görsel olarak sunulmuştur. Bölüm, projenin başarısının değerlendirilmesi için yapılmış olan yapılandırılmış görüşme çalışmasının detaylarını da kapsamaktadır. Nüfustaki etnik grupların dağılım yüzdelere göre toplam 50 kişi ile görüşme yapılmış ve cevaplar buna göre incelenmiş ve sonuçları değerlendirilmiştir.

Tezin altıncı bölümü olan sonuç bölümünde ise, içerik kısmında bulunan tüm konuların ışığında elde edilen sonuçlar ve bu sonuçlar doğrultusunda önerilen fikirleri kapsamaktadır.

1.2 Çalışmanın Yöntemi

Balkan yarımadasında uzun seneler boyunca farklı kültürlerin ve etnik kökenlerin beşiği olarak yaşamış eski bir Osmanlı şehri olan Üsküp, politik, siyasi ve jeolojik sebeplerle pek çok mekânsal değişim ve gelişim göstermiştir. Üsküp şehir merkezi, özellikle Osmanlı dönemi kent şehirciliği olarak çalışılmış olsa da geçmişten günümüze 21. yüzyıl'a ait kent çalışmalarıyla, Osmanlı tarihiyle bir bütün olarak ele alınıp, kentsel tasarım tarihi kapsamında değerlendirilmemiştir. Bu tez ile Üsküp'ün, tarihsel dokusunun zaman içindeki fiziksel ve kültürel değişimi, akademik kaynaklar, haritalar ve tarihin tanıkları tarafından kaleme alınmış kitaplar yoluyla derinlemesine incelenecektir. Son günlerde yapılan kentsel yenileme çalışmaları sonucunda şehrin geldiği noktanın kentliler tarafından ne kadar benimsendiği ve başarılı bulunduğu konusu nüfusun etnik köken dağılım yüzdesine uygun olarak 32 Makedon, 12 Arnavut ve 6 diğer etnik kökenden olmak üzere toplam 50 kişi ile yapılan yapılandırılmış görüşmelerin sonucu ile neticelendirilecektir.

2. BALKANLAR'DA KENTSEL MİRAS

Tezin bu bölümünde, Balkanların stratejik konumu, sahip olduğu kentsel miras değerleri, Osmanlı eserleri ve Balkanlar'daki kültürel mirasın korunması konusu irdelenecektir.

2.1 Balkanlar

Balkanlar bugüne kadar nevi şahsına münhasır kimliği, şaşırtıcı etnografisi, karmaşık siyaseti ve tarihi ile farklı gelenek ve göreneklerin, tatların ve hatta dillerin toprakları olarak görülmüştür. Buna rağmen belki de Avrupa'nın en ihmal edilmiş bölgesi olmuştur.

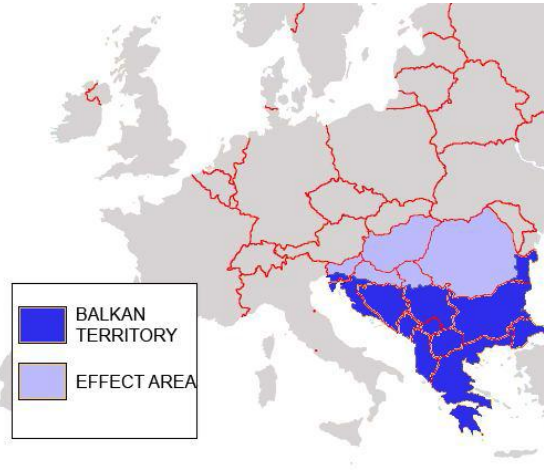
Hatta pek çok ülke vatandaşına göre Balkanlar ve Balkan terimi, medeniyet yoksunluğu ile geri kalmışlıkla eş anlamlı olarak nitelendirilmektedir. Hatta Balkanlar, belirli bir bölgenin adı olmanın dışında, Balkanlaştırma, ilkel kavgalar, yerel kaos, çatışmalar, kaynayan kazan, barut fıçısı, geri kalmışlık, önerilen ilkel çözümler gibi kavramları anımsatan bir ifade olarak belleklerde yer etmiştir (Akova, 2012).

Oysaki Balkanları sadece bu sıfatlarla tanımlamak oldukça yanıltıcı olacaktır. Balkanları doğru tanımlayabilmek için tüm tarihini tarafsız bir gözle değerlendirip, sosyal hayatını, siyasi geçmişini ve etnolojisini iyi bilmek gerekir. Ayrıca Balkanlar'ı anlayıp analiz edebilmek için bölgedeki Türk-İslam tarihinin yanısıra, bölgenin stratejik ve coğrafik önemi üzerinde de durmak gerekir.

Balkan kelimesi “dağ, dağlık yer, çalılık ve engebeli yer” anlamlarına gelen Türkçe kökenli bir kelimedir. Balkanlar ise günümüzde Hırvatistan, Sırbistan, Karadağ, Kosova, Slovenya, Arnavutluk, Makedonya, BosnaHersek, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ve Trakya'yı içine alan bölge olarak tarif edilmektedir (Şekil 2.1). Balkan yarımadası, jeopolitik konumu nedeniyle Avrupa'nın Doğu'ya açılan kapısı mesabesinde. Bu özel konumundan dolayı, siyasi ve beşerî coğrafyası ile tarih boyunca çeşitli dünya milletlerinin ilgisini çeken bir bölge olmuştur. Yarımadanın ilk

dikkati çeken coğrafi özelliği dağlık ve engebeli oluşudur (Şekil 2.2). Zor geçit veren dağlar çeşitli bölgeler arasında, bilhassa batıda irtibatı güçleştirerek kültür, dil ve geleneklerin çok farklı biçimde gelişmesine sebep olmuştur (Karpas, 2004; Bayraktar, 2013).

Bu bağlamda Balkanlar, bulunduğu coğrafya, kültür ve medeniyet dairesi içerisinde tanımlanmaya ve anlamlandırılmaya çalışıldığında, tamamen zıt kutuplara ait kültürel yapıların, farklı ekonomik sistemlerin, birbirinden ayrı ve benzer olmayan toplumsal yapıların ve büyük ölçüde farklı askerî anlayışların, coğrafi temas zorunluluğundan karşılaştıkları ve iç içe geçerek oldukça girift ve bir o kadar da başka yeni bir yapı oluşturdukları bir bölge olarak anılagelmiştir (Akın, 2011; Bayraktar, 2011).

Şekil 2.1 : Balkanlar (Url-24)

Şekil 2.2 : Balkanlar coğrafi (Url-25)

Coğrafi olarak Avrupa'nın bir parçası olmasına rağmen kültürel anlamda Balkanlar, Avrupa içinde sürekli olarak tıpkı oryantalist söylemin batı karşısında doğuyu tanımlama biçimleri gibi sorunlu kaosa, karmaşaya açık, içinde yüksek çatışma ihtimallerini saklayan bir alan olarak algılanmış ve bu anlamda batı ailesi içinde ama adeta istenmeyen bir üvey evlat muamelesi görmüş ve kullanılan pejoratif imalarla Batı'nın kendi içindeki "ötekisi" olarak algılanmıştır. Nitekim 19. yüzyıl sonlarından Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'na ve ardından eski Yugoslavya Sosyalist Cumhuriyeti'nin dağılmasına kadar hep çatışan etnik grupların şiddet ve savaş olayları ile dünya gündemine oturan Balkanlar, istikrarsızlığın mekânı olarak görülmüş ve "Balkanlaşma" ifadesi adeta siyasal kavram olarak düzensizlik ve çatışmanın bir ismi olagelmiştir. Balkan ismi bir tek Türkçe'de bir de Bulgarca'da bir coğrafyayı anlatmak için ve içinde küçümseyici ve olumsuz anlamlar barındırmadan

kullanılmakta ve Avrupalı seyyahların eserlerinde ise ancak 18. yüzyıldan sonra bu adı ile birlikte anılmaktadır (Oruç, 2011).

Milliyetçilik kuramları açısından bakıldığında, bir coğrafya üzerinde ilk olmak ya da tarihsel geçmiş bakımından önde bulunmak, o coğrafya üzerindeki hak taleplerine meşru bir zemin hazırlamaktadır. Çünkü “doğduğu evde oturmak”, topluluk üyelerinin temel hakkı olarak görülmekte ve dışarıdakilerin de bu hakkı kabul etmeleri beklenmektedir (Smith, 2002; Gökdağ, 2012). Ancak Balkanlar’da çok fazla hak talebi vardır ve bu sebeple de halklar birbiriyle anlaşmazlık içindedir. Balkan coğrafyasında kimliği oluşturmada kullanılan “düşman” ya da “öteki” genellikle yan komşu olmaktadır. Yan komşu, hem sınırların diğer tarafındaki devlet/millet hem de –Balkanlar’daki halkların iç içe geçmişliğinin bir sonucu olarak- o milletin bu devlet içerisindeki azınlık olarak kalan unsurları yani yan evdeki insan anlamında kullanılabilir (Kılıç, 2011; Gökdağ, 2012).

2.2 Balkanlar’da Türk Varlığı

“Balkan milletleri bugün müstakil siyasi mevcudiyetler halinde bulunuyorlar. Bu devletlerin sahibi olan milletler asırlarca beraber yaşamışlardır. Bu itibarla Balkan milletlerinin asırlara şamil müşterek bir tarihi vardır. İşte siz muhterem Balkan milletleri mümessilleri, mazinin karışık his ve hesaplarının üstüne çıkarak derin kardeşlik esasları kuracak ve geniş birlik ufukları açacaksınız; ihmal olunmuş ve unutulmuş büyük hakikatleri ortaya koyacaksınız.”

Mustafa Kemal Atatürk, Mustafa Kemal Atatürk, 1931

Mustafa Kemal Atatürk’ün Balkanlar’da yıllarca aynı topraklarda beraber yaşamayı başarmış şimdinin müstakil devletlerinden beklentisi maalesef gerçekleşememiş ve Balkanlar bugün de hala ağır kayıpların verildiği çatışmaların ve kaosun yuvası olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu Balkan yarımadasına beş yüzyıldan fazla hâkim olmuş, Balkan dokusuna siyaset, iktisat, kültür, din, toplum gibi alanlarda derin izler bırakmış ve bu topraklara Osmanlı’dan kalan miras olarak yerleşmiştir.

İnsanlık tarihinde 19. yüzyıla kadar temel zenginlik kaynağı toprak idi. Bu nedenle tarihteki tüm devletlerin temel amacı mümkün olduğu kadar çok toprak ele geçirmektir. Topraklar genişledikçe beylik krallığa ve krallık da imparatorluğa dönüşüyordu. İmparatorluğun kalabalık ordusu ve yöneticiler sınıfı, tarım ve

hayvancılık ile uğraşan köylülerin ve imparatorluk toprakları/denizleri üzerinde ticaretle uğraşan tüccarların ödediği vergiler ile beslenirdi. Ayrıca fetihler sırasında yapılan yağmalar da askerlerin ve yöneticilerin bir başka gelir kaynağını oluşturuyordu. İşte bu nedenle her krallığın ve imparatorluğun amacı mümkün olduğu kadar çok - temel zenginlik kaynağı olan - toprak ele geçirmek idi (Sancaktar, 2011).

Osmanlı Devleti 1299'da resmen kurulduğunda yeni toprakların ele geçirilmesi için son derece müsait bir ortam mevcuttu. Çünkü Osmanlı Devleti'nin batısında zayıf düşmüş Bizans toprakları, doğusunda ise Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonra beyliklere bölünmüş Anadolu toprakları vardı. Osmanlı Devleti kurulduğu andan itibaren batıda Bizans ve doğuda Anadolu topraklarını ele geçirmeye başladı. 15. yüzyılın sonuna gelindiğinde ise büyük bir imparatorluğa dönüşmüş bulunuyordu (Sancaktar, 2011).

Osmanlı Devleti'nin bir sonraki hedefi Balkanlar olmuştur. Çünkü bölgede iç çatışmalar ve savaşlar sürmekte olup halk, ekonomik sömürü ve dinsel ayrımcılık ve baskıdan son derece rahatsızdır. Bu sebeple Balkanlar Osmanlı için yeni bir hedef olmuştur.

Osmanlıların Balkanlara yerleşmeleri üç şekilde olmuştur. 1. İlk fetihler sırasında Anadolu'daki yakın bölgelerden yeni alınan yerlere devlet eliyle göçmen nakledilmesi. 2. Fetihlere gönüllü olarak katılan gazi-alperenler ve gaza için gelen aşiret mensuplarının bir bölümünün fethedilen kalelerde muhafız olarak bırakıp bir bölümünün de istedikleri yerlere yerleştirilmesi. 3. Kolonizatör Türk dervişlerinin stratejik noktalarda kurdukları tekke ve zaviyelerin faaliyetleri ve çevrelerinde yerleşim merkezleri kurulması (Artun, 2002). Balkanlar'da tekke ve zaviyeler yalnızca dini-tasavvufi kurumlar olmayıp birer sosyal, siyasi, iktisadi, askeri, ilmi ve kültürel kurumlardır. Osmanlı-Türk kültürü Balkanlara gelince Balkan kültürüyle karşılaştığı yerler kültürel canlanma yaşamıştır. Bu yerlerde ortak Balkan kültürünün temelleri atılmıştır (Artun, 2002).

Balkanlar 14. yüzyılda sosyal ve ekonomik açıdan eşitliksiz ve verimsiz bir toplum yapısı arzederken, siyasi bakımdan da parçalanmış bir görünüm sergiliyordu. Bir yandan Katolik ve Ortodoks Hristiyanlık anlayışından kaynaklanan mezhep kavgaları, diğer yandan Balkan halkları (Sırp, Yunanlılar, Bulgarlar, Arnavutlar,

Makedonlar ve diğerleri) arasında sürekli gözlemlenen siyasal çatışmalar kaotik bir ortam yaratarak, o çok sözü edilen “Balkanlaşma”yı aslında daha 14. yüzyılda su yüzüne çıkarıyordu. Böyle bir tablo ile karşılaştırıldığında, Osmanlı devlet yönetiminin Balkanlar’dan başlayarak Avrupa’ya istikrar ve adalet getirdiği, bundan dolayı da yerli halk arasında bu yeni devlet otoritesine yönelik güven duygusu geliştiği, batılı kaynaklarda da dile getirilmektedir. Bunun da ötesinde, ülkede güvenliğin hâkim olduğu, “pax turcica” (Türk Barışı) diye tanımlanan bir düzen olduğu belirtilmektedir. Ama buna rağmen Avrupa’da Türk’lere karşı önyargılı, hakaret içeren tanımlamalar da sıklıkla yapılmıştır (Canbolat, 2007).

Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkanlar’ı etkilemiş olan bir diğer önemli siyasal kurumsallaşması “Millet Sistemi”dir. Bu sistem, Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkanlar’daki hâkimiyetinin temel kurumlarından birisi olarak uygulandı. Balkanlar’ın dinsel ve siyasal yapısını derinden etkiledi ve bu etkiler, bağımsız Balkan devletlerinin kurulmasından sonra da devam etti. 16. yüzyıla kadar Osmanlı nüfusunun çoğunluğu gayrimüslim idi (Ortaylı, 2006). 16. yüzyıldan sonra Osmanlı İmparatorluğu’na ait Avrupa topraklarında çoğunluğu Ortodoks Hristiyanlar oluşturuyordu. Bu durum, millet sisteminin uygulanmasını zorunlu kıldı.

Osmanlı Devleti’nde Millet, “ahlaki ve dini temellere dayanan ancak imparatorluk yasalarına da ters düşmeyen hiyerarşik önderlerinin sorumluluğu altında kendi kendini yöneten ve Osmanlı iktidarı tarafından tanınan dini bir topluluktur” (Castellan, 1995; Sancaktar, 2011). Her millete, kendisini yönetebilmesi ve problemlerini çözebilmesi için okullar, hastaneler, mahkemeler, yurtlar, vakıflar kurma ve bunları işletme hakkı ve imkânı verildi ve Osmanlı İmparatorluğu Millet sistemi kapsamında gayrimüslimlere geniş özgürlükler ve haklar tanıdı. Pek çok önemli tarihçi de bu şekilde düşünüyor: “Gerçekten de Osmanlı İmparatorluğu tarihte Roma İmparatorluğu’ndan sonra dini toleransın en çok görüldüğü, üstelik toleransın zamana ve hükümdarın kişiliğine bağlı olmaksızın kurumsallaştığı bir devlettir. Cemaatlerin sadece dini değil, iktisadi, adli ve maarife ilişkin işleri kendilerine bırakılmış, hatta ruhani liderler ve kurumlara rütbe, imtiyazlar bahşedilmiştir” (Ortaylı, 2005; Sancaktar, 2011). Gilles Veinstein ise “Bu koşullarda, Osmanlı rejimi, Avrupa’da, kendisinden önceki ya da o çağda çevresindeki rejimlerden çoğu kez daha elverişli idi “zavallı halk”a. Dahası, klasik Müslüman imparatorlukların görüşlerine bağlı kalarak, kendi içinde özümleyip eritici

hiçbir eğilimi ve özellikle kendi inancını yayıcı hiçbir anlayışı olmadı. Hristiyanların alabildiğine çoğunlukta olduğu bölgelerde bu görünüş temeldi. Uzun vadede, Balkanlar’da etnik kimliklerin yüzyıllar boyunca yaşamasına olanak sağlayacaktır bu.” şeklinde yorumlamıştır (Veinstein, 1995; Sancaktar, 2011).

2.3 Balkanlar’da Kentsel Miras

“Türkçenin çekilmediği yerler vatanıdır.” Yahya Kemal Beyatlı

Miras, tarihsel bir süreklilik olarak geçmişten alınarak bugüne devredilen bir şeydir (Todorova, 1994, 2003; Sancaktar, 2011). Sosyokültürel anlamda miras ise, belli bir kültürün modern dünyaya yani şu anki uygarlığa yaptığı etki ve bıraktığı izdir (İnalçık, 1996; Sancaktar, 2011). Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkanlar’a yaptığı etkiyi ve bıraktığı izi yani mirasını iktisadi, siyasal, kültürel ve demografik olarak ayrı ayrı inceleyip değerlendirmek mümkündür (Sancaktar, 2011). Bu bölümde Balkanlar’daki kentsel miras kavramı ele alınacaktır.

Balkanlar’da beş asırdan fazla süren Osmanlı hâkimiyeti döneminde, fethin ilk yıllarından itibaren sistemli bir iskân politikası yürütülmüştür. Anadolu’nun değişik bölgelerinde (özellikle Konya, Karaman, Aydın ve Maraş) aşiretlerinin zorunlu iskâna tabi tutulmasıyla bölge kısa zamanda Türkleşmiş ve İslamlaşmıştır. Bölgenin sahip olduğu askeri, ticari, ekonomik, kültürel ve sosyal önemden dolayı Osmanlılar Balkanlar’da yoğun bir imar faaliyeti yürütmüşlerdir. Mevcut şehirler yeni bir anlayışla imar ve ihya edilirken, yeni şehirler ve yerleşim yerleri de kurulmuştur. Şehirlerde, bir cami etrafında gelişen külliye yapıları, şehrin fiziki yapısına yön vermiştir. Şehir merkezlerinde, cami-mescit, tekke-zaviye ve türbe gibi dini; han, bedesten, arasta ve çarşı gibi ticari; imaret, hamam, köprü, su kemeri, çeşme ve kulesi gibi sosyal; mektep, medrese ve kütüphane gibi eğitim; kale, kuleocak, burç ve tabyalar gibi askeri yapılar inşa etmek suretiyle, Osmanlı-Türk şehir dokusu anlayışı bölgeye hâkim kılınmıştır. Bu suretle bölgeye yeni bir yaşama tarzı, ticari hayat ve medeniyet getirilmiştir (İbrahimgil, 2013).

“Osmanlı Feodalizmi Altında Balkan Şehri, 1400–1800” ismini taşıyan kitabın ilk bölümünde Todorov, öncelikle Balkanlar’daki Osmanlı öncesi Bizans ve Orta Çağ Slav şehircilik geleneğinin Osmanlı’nın bölgedeki şehircilik anlayışına nasıl etki ettiğine değinmektedir. Burada Osmanlı şehir sistemi, şehrin içindeki kurumların

önemi, sosyal ve ekonomik yapı ile şehirlerdeki etnik ve dinsel farklılaşmalardan söz edilmektedir. Todorov, Osmanlı'nın Balkanlar'daki fetih hareketinin, bölgenin çölleşmesine, halkın köleleşmesine, ihtidaya zorlanmasına ve şehirlerin Türkleştirilmesine neden olduğu şeklindeki önyargıları değerlendirip eleştirmekte; Balkan şehirciliğinde, Osmanlı öncesi dönem ile Osmanlı dönemi arasındaki devamlılıkları görebilmeye çalışmaktadır. Yaygın görüşün aksine, Todorov Osmanlı idaresinin ilk dönemlerinde Balkan şehirlerinde gözle görülür bir gelişme olduğundan söz etmektedir. Balkan şehirlerinde Osmanlı öncesi dönemde de güçlü bir şehircilik geleneğinin bulunması, Osmanlı Devleti ile birlikte gelen sükûnet ve istikrar ortamı ile şehir ekonomisinin gelişimi bunun en önemli nedenleri olarak görülmektedir (Uğur, 2005).

Todorov, Balkan şehirlerinde yaşayanların çoğunlukta gayrimüslim olmasına rağmen, Balkanlar'ın bir kısmında önemli ölçüde Türk nüfusunun bulunduğunu ve bunların üretimde etkin role sahip olduklarını ifade etmektedir. Bu sayede Müslümanlar şehir nüfusunun önemli bir unsuru olmuşlardır. Böylece Osmanlılar, benimsemiş oldukları etkili yöntemlerle şehrin sosyal dokusunu şekillendirmişlerdir (Uğur, 2005).

Osmanlı'nın yapısal ve bölgesel kuralları ile Balkan kentlerinin ortak karakteristik bir peyzaj oluşturması ve kentlerin mahalle düzenleri, cami minareleri, evlerin özgün biçimlenişi, anıtsal yapı tipleri, zanaatlara ayrılmış sokakları (Akın, 2001) ülkelerin birbirlerine benzeşim durumunu son derece net bir şekilde ortaya koymaktadır (Güçhan, 2001).

Balkanlar'daki Türk yapıları plân, hacim biçimlenişi, malzeme ve teknik, cephe düzeni ve süsleme bakımından Osmanlı–Türk mimarisinin bir bölümünü teşkil etmektedir. Balkan ülkelerindeki Türk eserleri Anadolu'daki çağdaşı olan yapılarla her yönden benzerlikler göstermektedirler. Balkanlar'da kısmen veya tamamen ayakta olan camilerin Erken ve Klasik Osmanlı Mimarisi'nin plan ve hacim, malzeme, teknik ve süsleme anlayışını devam ettirdikleri dikkat çekmektedir (İbrahimgil, 2013). Bugün Priştine yönünden Prizren kentine girerken çok sayıda cami minareleri, Osmanlı mimarisinin tipik örnekleri olan iki katlı, selamlıklı ve bahçeli evleri, kaldırım döşeli dar sokakları, eski dükkânları, hamamları, çeşmeleri ve köprüleri en canlı örneklerdir (Vırmıça, 1999).

İstanbul'un fethine kadar Osmanlı Devletinin önemli kültür merkezleri Bursa dışında Edirne, Gelibolu, Serez, Vardar Yenicesi, Üsküp, Manastır, Filibe, Selanik, Belgrat, Prizren ve Priştine gibi Rumeli coğrafyasında yer alan şehirlerdir (İsen, 1997; Artun, 2002). Osmanlı mimarisinin derin izlerini saklayan şehirler hala geçmişin yükünü omuzlarında taşıırken, taş şekil veren bu medeniyet birikimi siyasi ve kültürel tarihe yani insana da yüzyıllar boyunca nüfuz etmiştir (Oruç, 2011). Yahya Kemâl'in, yüzyıllar sonra,

Bu Üsküp ki Şar dağında devamıydı Bursa'nın

Bir lâle bahçesiydi dökülmüş temiz kanın

şeklinde bir beyit yazması ve Üsküp'ü Bursa'ya benzetmesi bir tesadüf olmasa gerek (Nureski, 2014).

Bugün Balkanlar'da tekerlemeler, masallar, halk hikâyeleri, bilmece, atasözü ve deyimler türküler, maniler (martifal) ninniler, ağıtlar vb. yaşamaktadır. Birçok Türk atasözü Balkan dillerine çevrilmiş ve kullanılmaktadır. Birçok Türk türküsü ezgisini Balkan şarkılarında görüyoruz. Balkanlar'da Türk kültürünün yöre halkına ne denli etki ettiğinin en açık göstergesi ise onların dillerine girmiş Türkçe kelimelerdir. Sırpça-Hırvatça'ya yedi bin, Makedonca'ya yedi sekiz bin, Bulgarca'ya beş bin, Rumca'ya üç bin, Arnavutça'ya sekiz bin, Macarca ve Romence'ye de çok sayıda Türkçe kelime girmiştir (Genç, 1998; Artun, 2002).

Osmanlı Devletinin hoşgörü prensibi farklı dillerin, dinlerin, mimarının bir ahenk içinde şehirlere nüfuz etmesini de sağlamıştır. Bundan dolayıdır ki Balkanlar'da hala pek çok kişi komşu ülkelerin dilini konuşabilmektedir. Birbirlerinin kültürlerini yakinen tanımış ve anılarına ortaklık etmişlerdir.

Balkan ülkelerinde, hem kilise, hem cami, hem de havrayı aynı sokakta görebileceğiniz yüzlerce yerleşim yeri vardır. Bugün BosnaHersek toprakları içerisinde yeralan Saraybosna, Zenica ve Mostar şehirlerinde Müslüman Boşnakların, Katolik Hırvatların ve Ortodoks Sırpların aynı mahalledeki ibadethanelerinde dini vecibelerini yerine getirdiklerine şahit olabilirsiniz. Bu durum bile Balkanlar'daki hoşgörü atmosferini gözler önüne sermesi açısından önemlidir. Bu tutumundan dolayıdır ki Balkanlar'daki hiçbir tebaası Osmanlıya son yüzyıla kadar isyan etmemiş ve ona sadık kalmıştır. Günümüzde, Balkanlar'daki en büyük sorunlardan biri de farklı kimliklere bağlı kimlik çatışmalarıdır. Balkan halkları

arasında ortaya çıkan kimlik tanımlamalarında geçmişten günümüze kullanılan en önemli ölçüt; dil, etnik köken ve ırk değil, daha çok din unsuru olmuştur (Bayraktar, 2013).

Dolayısıyla, Balkan coğrafyasında varolmanın en önemli şartlarından biri olarak görülen milli kimlik meselesi bugün için gündemi hâlâ meşgul eden önemli meselelerden biridir. Özellikle Osmanlı sonrası, primordialist bir yaklaşımla kendi milli kimliklerini daha da belirginleştirmeye çalışan Balkan milletleri, uyguladıkları politikalarla coğrafi bölgede yalnızlaşmaya ve arkasından siyasi bir çıkmaza doğru yol almışlardır. Geçmişte uzunca asırlar bir arada yaşama kültürüne sahip Balkan ülkelerinin bu durumu aslında biraz da kafa karıştırıcıdır. Geçmişte komşu olan, aynı müzikle coşup aynı ağıtla gözyaşı döken, benzer folklorik özelliklere sahip, benzer dilleri kullanan, kardeşçe ve barış içerisinde bir yaşamın tadını asırlar boyu çıkaran bu milletlere ne olmuştu da bu kadar katliamlar ve ölümler patlak vermişti? Aslında soruyu tersten de sorabiliriz. Nasıl olmuştu da bugün savaşıyor bu milletler, Osmanlı döneminde barış içerisinde yaşayabilmiştiler? (Koyuncu, 2006).

2.4 Balkanlar’da Kültürel Mirasın Korunması

Balkanlar’da ulus devletlerin kuruluşu, ilgili halkların yalnızca siyasî açıdan Osmanlı hâkimiyetinden ayrılmalarına değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan da Osmanlı nüfuzundan çıkmalarına, Osmanlı geçmişi ile derin bir kırılmaya ve Osmanlı mirasının tasfiyesi ile senkronize bir Avrupalılaşma sürecine işaret eder. Osmanlı sonrasında, Balkanlar’da ulus devletin ve ulusal kimliklerin inşasında Osmanlı mirasından ve onun toplumsal yaşamın bütün alanlarına nüfuz eden etkilerinden kurtulmak, Avrupalılaşmanın ön koşulu ve muadili sayılmıştır. Nitekim Bernard Lory, Bulgaristan örneğinde *deosmanizatsiya* (Osmanlılıktan ve Osmanlıya ait şeylerden uzaklaşma) ile Avrupalılaşma hareketinin veya Şarkın izlerinden arınma ile Batı kültürü ile bütünleşme çabalarının eş anlamlı ve birbirini tamamlayıcı bir olgu olarak görüldüğü kanaatindedir. Bulgaristan’da Osmanlı mirasının tasfiyesi mücerret bir modernleşme sorunu olmaktan çok, din taassubu, ulusçuluk ve ulus devlet modelinin telkin ettiği bir zorunluluk olarak değerlendirilmelidir. Çünkü dinsel, etnik, kültürel stereotip ve önyargılar ile yeni ve özgün bir ulus devlet yaratma iştiağı, tasfiye hareketinde daha belirgin bir rol oynamış ve ulus devlet meşruiyetini Osmanlı mirasının tasfiyesinden almıştır. Bu

yüzden Bulgaristan’da ulus devlet, en başından modernleşmenin siyasal örgütlenme biçimi olarak algılanmış ve yönetici seçkinler devlet mekanizmasını ve toplumsal yaşamı Batılı referanslar doğrultusunda yeniden inşa etme ve evrimleştirme yolunu seçmişlerdir. Dolayısıyla Osmanlı geçmişinin yadsınması, inkârı, karalanması ve izlerinin silinmesi hareketi yeni bir kimlik, yeni bir toplum, yeni bir ulus ve yeni bir devlet inşasının temeli olarak kullanılmış ve dil ve din farklılığı geçmişle kopuş sürecini hızlandırmıştır. Bu anlamda geçmişin istenmeyen unsurları arasında Osmanlı maddî kültür mirası ilk sıralara yerleştirilmiş ve şehirlerin modernleştirilmesi adına çok sayıda Osmanlı eseri yıkılmıştır. Bu nedenle Bulgaristan’da Osmanlı sonrasında şehirlerin fiziksel yapısı, mimarisi ve görünümünde köklü bir değişim yaşanmıştır. Bu değişim her ne kadar modern şehircilik anlayışının kaçınılmaz bir sonucu gibi görünse de şehir planlarının hazırlanış ve imar faaliyetlerinin ve uygulanış biçimi tasfiye hareketinin bilinçli bir yıkım politikasının ürünü olduğunu ortaya koymaktadır (Koyuncu, 2006).

Balkanlar’da özellikle son yüzyılda yaşanan ve izleri halen taze olan trajik gelişmeler göz önüne alındığında kültürel mirasın korunması konusu öne çıkmaktadır. Özellikle bölgede yaşanan savaşlar sonrası uluslararası işbirlikleri ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ilgili kurum ve hükümetlerinin sorumlu yaklaşımlarıyla bölge ülkelerinde savaş dolayısıyla yıkıma uğramış pek çok mimari eser onarılmakta, geleceğe yönelik olarak belgelenmekte ve koruma altına alınması amacıyla çalışmalar yürütülmektedir. Ancak burada önemsenmesi gereken nokta “maddi kültür mirası” denilen olgunun sadece mimari eserlerden oluşmadığı, sanatsal bir özenle yaratılmış bugün için el sanatı eserleri diyerek genelleyebileceğimiz her türden taşınabilir eserin de o kültürel mirasın maddi birer örneği olduğudur. Bölgede yaşanan savaşlarda özellikle Osmanlı Dönemine ait mimari kalıtlara yönelik hınç ve kin dolu eylemler medya organlarına dahi yansımış ancak diğer maddi kültür mirası kalıtlarına yönelik son derece kısıtlı bilgi akışı olmuştur. Savaş sırasında aslında ulus kimliğinin temsili olduğu varsayılan müze, arşiv ve kütüphaneler özellikle hedef olmuştur. Osmanlı dönemi kadastrolarının ve on binlerce yazma eserin bulunduğu Saraybosna Kütüphanesi bombalanmış, yakılmış, ulusal müze sürekli topçu ateşi ve taciz atışlarının hedefi olmuş, eserler zarar görmüş, yok olmuş, hatta müze müdürü de çalışırken yaşamını yitirmiştir. Osmanlı dönemi maddi kültür kalıtı içerebilecek bölgedeki pek çok müze ve koleksiyon savaş durumu olmasa dahi soğuk savaş

sonrasının soğuk kaderine terk edilmiş, pek çoğu yaygın medyada konu edilmemiş olsa dahi eserler kaçırılmış, satılmış hatta birkaç yıl sonra ünlü müzayede evlerinin kataloglarına girmiştir (Alp, 2009).

Nitekim A. İşirkov'un, Sofya ile ilgili olarak 1912'de sarf ettiği "*Yunanlıları* bizim eserlerimizi tahrip etmiş olmaları yüzünden kınamak için yeteri kadar kelime bulamayan bizler, kendimiz, Türk eserlerini fanatik bir çılgınlıkla yıktık" şeklindeki sözleri bu duruma işaret eder (Koyuncu,2006). Aslında bu Balkanlar'daki tüm milletlerin bir 'diğerinin'-'ötekinin' izlerinden arınmaya çalıştığının en belirgin kanıtıdır.

Balkanlar'da Türk eserlerinin durumuna genel olarak baktığımızda Makedonya, Bosna-Hersek ve Kosova'daki yapılar, diğer Balkan ülkelerine nispetle daha iyi korunmuş ve bakımlıdır diyebiliriz (Şekil 2.3, 2.4). Balkanlar'da 1913'te Türk hâkimiyetinin çekilmesinden sonra, Türk yapılarının büyük bir kısmı zamanla yıkılıp ortadan kaldırılmış; bir kısmı birkaç duvar parçası veya harabe halinde, çok az bir kısmı da eski orijinal haliyle veya tamiratlarda değiştirilerek günümüze ulaşabilmiştir. Yapıların büyük bir kısmının yok olmasında değişik tarihlerde vuku bulan savaşların, yangın ve deprem gibi tabii afetlerin yanı sıra tarihi mirasa sahip çıkması gereken kurum, kuruluş ve kişilerin bilinçsizliğinin de rolü vardır. En önemli sebep ise, Balkan ülkelerindeki yönetimlerin şehir görüntüsünü Osmanlı varlığı ve kültürüne ait yapılardan "temizlemek" maksadıyla şehir imar planlarını bahane ederek giriştikleri kasıtlı tutumlardır (İbrahimgil, 2013).

Şekil 2.3 : Sinan Paşa Camii Prizren Kosova (Url-25)

Şekil 2.4 : İskodra Köprüsü Arnavutluk (Url-30)

Şekil 2.5 : Sultan I. Murat Türbesi
Priştina /Kosova (Ankay, 2014)

Şekil 2.6 : Kethüda Camii /Macaristan
(Url-31)

Türkiye’de, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivlerinde yapılan araştırmalar sonucunda, Balkanlar’da Osmanlı hâkimiyeti döneminde yaklaşık 15.787 vakıf ve kamu eserinin inşa edildiği tespit edilmiştir, (Şekil 2.5, 2.6). Bir de buna Türkiye dışında kalan veya kaybolan arşiv kayıtlarını ilave edecek olursak bu sayının daha da artması mümkündür (İbrahimgil, 2013). Çizelge 2.1’de Balkan ülkelerinde inşa edilen ve ayakta kalan Türk eserlerinin tablosu verilmiştir.

Çizelge 2.1 : Balkan ülkeleri Türk eserleri tablosu (İbrahimgil, 2013)

Balkan Ülkeleri	İnşa Edilen Eser Sayısı	Ayakta Kalan Eser Sayısı	Oran
Arnavutluk	1015	200	% 20
Bosna-Hersek	3560	657	% 18
Bulgaristan	3339	518	% 16
Hırvatistan	241	52	% 22
Karadağ	222	95	% 43
Kosova	361	221	% 61
Macaristan	724	41	% 06
Makedonya	1413	484	% 34
Romanya	291	110	% 38
Sırbistan	909	162	% 18
Yunanistan	3771	750	% 20

Bugünkü Makedonya bölgesi, 1392 yılında Paşa Yiğit Bey tarafından Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katılmış, 10 Ağustos 1913 tarihli Bükreş Antlaşması ile Sırbistan’a verilmesine kadar 521 yıl Osmanlı yönetiminde kalmıştır. Makedonya’da günümüzde kısmen de olsa Türk şehir dokusunu yansıtan önemli şehirler arasında Üsküp (Skopje), Manastır (Bitola), Ohri, Prilep, Kratovo ve Kalkandelen (Tetovo)’i sayabiliriz. Bu dönem içinde, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ile Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivleri, Makedonya Milli Tarih Arşivi ve mahalli vakıf kuruluşlarında incelenebilen vakfiye ve defter kayıtlarından, Makedonya’da Osmanlı hâkimiyeti döneminde 1413 yapının inşa edildiği anlaşılmaktadır (Çizelge 2.2). Makedonya Cumhuriyeti Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 225 Osmanlı- Türk vakıf eseri tescil edilmiştir. Bunlardan 107 tanesi “Tarihi Eser” ve 118 tanesi kültür varlığı olarak kayıtlıdır. Tarihi Eser statüsünde olan yapılar Makedonya Koruma Kurulu denetimi ve korumasındadır. Bu statüde olan eserlerin 43’ü dini, 64’ü sosyal amaçlı yapılardır. Söz konusu kurumda, “Kültür Varlığı” olarak tescil edilmiş 118 Türk eseri ise, koruma altında değildir. Bu eserlerin 93’ü dini, 25’i ise sosyal amaçlıdır (İbrahimgil, 2013).

Çizelge 2.2 : Makedonya’daki Türk eserleri dağılım tablosu (İbrahimgil, 2013)

Yapı Türü	Arşiv Kayıtları	Mevcut Eser	Yüzde
Külliye		31	
Camii	765	155	20%
Tekke	77	15	19%
Türbe	42	57	
Namazgah		1	
Hanikah		1	
Hazire		59	
Medrese	67	4	6%
Mektep	132	10	8%
Okul		2	
Kütüphane	5		
Darülkurra			
Hanikah	65	10	15%
Arasta	1	2	
Kervansaray	6		
Bedesten	3	3	100%

Türk’lerin veya Müslüman nüfusun azınlıkta kaldığı Bulgaristan, Makedonya, BosnaHersek, Yunanistan, Arnavutluk, Karadağ ve Kosova’ya nazaran, tamamen terk ettikleri Sırbistan, Macaristan, Romanya ve Hırvatistan gibi ülkelerde bulunan

Türk eserlerindeki tahribat büyük boyutlardadır. Bu ülkelerdeki Türk eserleri ya bakımsız ya da kendi haline terk edilmiş durumdadırlar (Şekil 2.7, 2.8). Burada ayakta kalmayı başaran bir kısım eserde sahipsiz kaldığı için farklı amaçlarla kullanılmaktadır. Buna örnek olarak, Bulgaristan Sofya’da Mahmut Paşa ve Sofu Mehmet Paşa Camileri; Macaristan Peç’te Kasım Paşa ve Zigetvar’da Kanuni Sultan Süleyman ve Ali Paşa Camileri; Yunanistan Kavala’da İbrahim Paşa, Atina’da Fatih Camii, Girit Adası İrakleio’da (Kandilli)’da Fazıl Ahmet Paşa Camii, Resmo (Rhetimno)’da Hünkâr Camii, Lesvos Adasında Mitilini’de Fatih Camii’ni; Hırvatistan’da Dırniş ve Cakovo Camilerinin kilise olarak kullanılmasını gösterebiliriz (İbrahimgil, 2013).

Son 10 yıl içinde Kültür ve Turizm Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Türkiye Diyanet Vakfı, TİKA, İRCİCA, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi ile bazı vakıf ve belediyelerin özel gayretleri ile Balkan ülkelerinde birçok yapının restorasyonunu gerçekleştirilmiştir. Her ne kadar yapılan çalışmalar sevindirici olsa da Prof. Dr. Mehmet Z. İbrahimgil bazı yapıların restorasyonlarında idari anlamda karşılaşılan sıkıntıların olduğunu ve görülmeyen bir gücün bunların restorasyonunu engellemeye çalıştığını belirtmiştir (İbrahimgil, 2013).

Şekil 2.7 : Muradiye Camii / Arnavutluk
(Url-26)

Şekil 2.8 : Yanbolu Camii / Bulgaristan
(Url-27)

Şekil 2.9 : Gazi Hüsrev Bey Camii

Şekil 2.10 : Mostar Köprüsü

Bosna-Hersek (Url-28)

Bosna Hersek (Url-29)

Balkanların hamuruna Sırp, Yunanlılar, Bulgarlar, Arnavutlar, Makedonlar, Türkler, Romenler ve daha pek çok kültürün katkısı olmuş ve kendiliğinden çok kültürlü bir toplum mozaği oluşmuştur. Bu mozaik 500 yılı aşkın Osmanlı avuçlarında yoğurulmuş ve Balkanlar için muazzam bir kültürel miras oluşmuştur (Şekil 2.9, 2.10). Eğer Osmanlı devletinin etkisi ortadan kaldırılsa oldukça kısır ve de gerçek olmayan bir kültür görünecektir. Balkan milletleri ne zaman ki içlerinde taşıdıkları bu çeşitliliği bir zenginlik olarak görüp benimseyecek, o zaman Balkanlar için huzur ve barış döneminin bir başlangıcı olacak ve halk bu zengin topraklar üzerinde refah içinde yaşayabileceklerdir.

Balkanların bu zenginliği pek çok akademik çalışmaya konu olmakla beraber bu tez, Balkanlar'daki çok-etnikli toplulukların içinde belki de en çok çeşitliliği içinde barındıran, Makedonya'nın başkenti Üsküp'ü çalışma alanı olarak ele alacak ve muhteva ettiği tarihsel izleri, şehir tarihi ve doku değişimi açısından irdelenecektir. Ayrıca şehrin gelişimine yön veren önemli etmenlerden olan coğrafik konum, demografik yapı, ülke ekonomisi detaylıca anlatılıp, bu dinamiklerce şekillenen kentsel tarih ve kent merkezindeki mekânsal değişim değerlendirilecektir.

3. MAKEDONYA

Tezin bu bölümünde Makedonya Cumhuriyeti'nin tarihsel, demografik ve ekonomik özellikleriyle ilgili bilgiler verilecektir. Bu amaçla Üsküp'ün kentsel olarak şekillenmesinde etkili olan dinamikler incelenecektir.

3.1 Ülke Konumu

Makedonya; kuzeyde Sırbistan ve Kosova, batıda Arnavutluk, güneyde Yunanistan, doğuda Bulgaristan ile komşudur (Şekil 3.1). 25.713 km²'lik yüz ölçümüne sahip olan Makedonya dağlık bir ülkedir (Url-3).

Şekil 3.1 : Komşu ülkeler ve Makedonya haritasında Üsküp'ün konumu(Url-24)

Ülkede 2000 metre yüksekliği aşan 34 dağ bulunmaktadır. En yüksek dağı ise 2.753 metre yüksekliğindeki Golem Korab dağıdır. Denize sınırı bulunmayan ülkenin 53 adet gölü bulunmaktadır. Bunlardan en önemli ve en büyük olanları ise sırasıyla; Ohri, Prespa ve Doyran gölleridir. Ohri gölü Makedonya'nın en büyük gölü olup

turizm açısından en gelişmiş ve en popüler bölgesi olarak bilinmektedir. Ülkenin en uzun nehri olan Vardar (300 km), Makedonya'nın kuzey-batısında Gostivar kentinin çevresinde bulunan Vrutok köyünde çıkıp Makedonya'yı ikiye bölerek Yunanistan'da Ege Denizine akmaktadır (Ljuşi, 2011).

3.2 Ülke Tarihi

Mevcut dünya siyasi haritasına göre yeni bir devlet olan Makedonya Cumhuriyeti günümüz devletlerinin birçoğundan daha eski tarihe sahiptir. Makedonya Cumhuriyeti bağımsızlığını yeni kazanmış olsa bile aslında çok eski bir devlettir (Ljuşi, 2011). Antik Üsküp şehri, bugünkü Üsküp'ün yaklaşık 3 kilometre kuzeybatısında bulunan 'Aşağı Vodno' ve 'Nerez' semtleri arasındaki antik sahada kurulmuştur (Abaz, 2012). Makedonya'nın kuruluşu milattan önce sekizinci yüzyıla kadar uzanmaktadır. Günümüzde sahip olduğu toprakların çok daha fazlasına sahip olmuş olan Makedonya bölgede ilk olarak M.Ö. 725 yılında Argead Hanedanından Birinci Perdikas tarafından Makedonya Krallığı olarak kurulmuştur. M.Ö. 359'da İkinci Filip'in kral olmasıyla, devletin otoritesi kuvvetlenerek sınırlar genişlemiştir. İkinci Filip'ten sonra yerine geçen Büyük İskender (M.Ö. 334-323), Yunanistan, İran, Anadolu, Suriye ve Mısır'ı alıp, Türkistan ve Hindistan'a girerek büyük zaferler elde etmiştir.

M.Ö. 172-168 yılları arasında Makedonya Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti haline getirilmiştir. Milattan sonra 6. yüzyılda Slavlaşmaya başlamıştır. Dördüncü Haçlı Seferinde 1204-1224 yılları arasında Makedonya'da Latin Krallığı kurulmuştur. 1230'larda Bulgarların, 1280'de de Sırp'ların hâkimiyetine geçmiştir. Osmanlı döneminde Makedonya devlet olarak değil de bir bölgenin ismi olarak bilinmektedir. Osmanlı devleti bölgeyi Vilayet-i Selase (Üç Vilayet) olarak isimlendirilmiştir. Bunlar ise; Selanik, Manastır ve Kosova Vilayetlerinden oluşmaktadır. Bölgenin sınırları günümüzden farklı olarak daha geniştir. Kuzeyde Şar Dağları, güneyde Olimpos ve Pindus dağları, doğuda Rodoplar ve batıda Ohri gölü olarak tanımlanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun 500 yıldan fazla süren hâkimiyeti 1912 yılında Balkan Savaşı ile sona ermiştir. 1944 yılında Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyetine dâhil olana kadar Makedonya toprakları bölge devletlerinin istilasına uğramış ve topraklarının büyük kısmı Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan tarafından paylaşılmıştır. 1944 yılında Tito'nun isteği ile Makedonya

Cumhuriyeti kurularak Yugoslavya Federasyonuna dâhil edilmiştir. Makedonya Cumhuriyeti Yunanistan ve Bulgaristan dışında kalan Vardar Makedonya'sı topraklarında kurulmuştur (Ljuşi, 2011).

3.3 Ülke Demografisi

Kuruluş döneminden günümüze kadar geçen süre içerisinde sürekli el değiştiren Üsküp, demografik açıdan değişken bir yapı arz eder. Bölgeyi hâkimiyeti altına alan her güç, kendi politika ve çıkarları doğrultusunda, gerek yöreye kendi milletinden olan toplulukları yerleştirmek, gerekse kendileri dışındaki halkı farklı bölgelere göçe zorlamak suretiyle kendi nüfuslarını artırma ve kendi gücünü egemen kılma çabası içinde olmuştur. Bu yüzden, bugün Üsküp multi-etnik bir karaktere sahiptir.

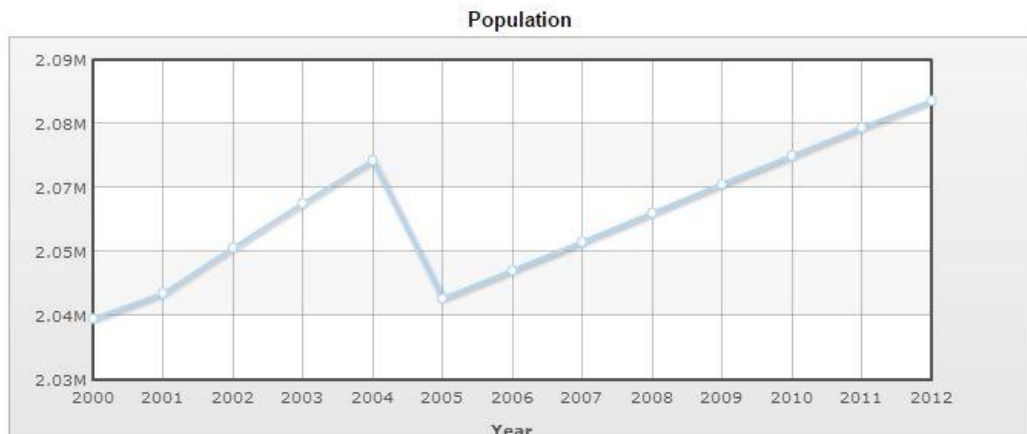
Çizelge 3.1 : Makedonya Devlet İstatistik Kurumunun hazırladığı nüfus dağılım tablosu (Url-2)

 Табела 3: Вкупно население на Република Македонија според изјаснувањето за националната припадност
Table 3: Total population of the Republic of Macedonia according the ethnic affiliation

Општина	Вкупно Total	Македонци Macedonians	Албанци Albanians	Турци Turks	Роми Rhomas	Власи Vlachs	Срби Serbs	Бошњаци Bosniaks	Останати Other	Municipality
Вкупно	2022547	1297981	509083	77959	53879	9695	35939	17018	20993	Total
Скопје	506926	338358	103891	8595	23475	2557	14298	7585	8167	Skopje

Çizelge 3.1’de verildiği gibi Makedonya Devlet İstatistik Kurumunun 2002 verilerine göre Üsküp’ün nüfusu 506.926’dır (Url-2). Dünya Bankası’nın 2013 verilerine göre Makedonya Cumhuriyeti’nin resmi olmayan nüfusu 2.107.000’dir (Url-9).

Çizelge 3.2 : 2000-2012 yılları arası Makedonya nüfus değişim tablosu (Url-48)

Makedonya'nın 2000-2012 yılları arasındaki nüfus değişimi de Çizelge 3.2'den izlenebilmektedir. Çizelge 3.1'de verilen tabloya göre Üsküp nüfusunun çoğunluğunu Makedonlar oluşturmuş, daha sonra sırasıyla Arnavut, Romen, SırpTürk, Boşnak ve Ulahlar olduğu görülmektedir. Nüfusun din dağılımına baktığımızda Makedonya Cumhuriyeti'nde en yaygın din %64,7 ile Makedon Ortodoks Kilisesi'ne bağlı Ortodoksluk, %34,3 ile en yaygın ikinci din İslam'dır. Makedonya Cumhuriyeti oran açısından Türkiye, Kosova, Arnavutluk ve Bosna-Hersek'ten sonra Avrupa'daki en büyük Müslüman nüfusu barındırır.

3.4 Ülke Ekonomisi

Avrupa'da ekonomik açıdan en az gelişmiş ülkelerden biri olan Makedonya, bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından bu yana merkezi ve planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişin sancılarını yaşamaktadır. AB'ye adaylık süreci ve bununla bağlantılı olarak son birkaç yıldır gerçekleştirilen reformlar sonucunda sağlanan makroekonomik istikrar sayesinde ekonomideki büyüme ve yeniden yapılanma çabaları sürmektedir. Makedonya'nın planlı ekonomiden pazar ekonomisine geçiş sürecinde sanayinin ekonomi içerisindeki payı ciddi oranda azalmış ve 1990'lı yılların başında % 45 iken 2005 itibariyle %27'ye inmiştir. Sanayide ağırlık demir-çelik, tekstil ve metalürjidedir. Tarım sektörünün ise GSYİH'deki payı % 14'tür. Makedonya ekonomisi içinde en büyük pay %59 ile hizmetler sektörüne aittir. Hizmetler özellikle ticaret, taşımacılık, telekomünikasyon, bankacılık alanlarında yoğunlaşmaktadır. Bir süredir uygulanan ekonomik reform programı ve düşük enflasyon politikası sayesinde Makedonya makro ekonomi verilerinde kaydedilen görece olumlu gelişmeler devam etmiştir (Url-3).

Ülkede tarım oldukça gelişmiştir. Makedonya adeta Avrupa'nın sebze ve meyve ambarı gibidir. Ülkenin elektrik enerjisi, linyitin yanı sıra İncekarasu Irmağı üzerindeki santrallerden sağlanmaktadır. Kurşun, krom, çinko gibi madenlerle beraber, Üsküp çevresinden çıkarılan kömür, demir-çelik sanayiinin gelişmesine önemli katkı sağlamaktadır. Ülkenin bir yandan denize açılımı olmaması, diğer yandan da ekonomisinin dışa bağımlılığı, Makedonya'nın küresel ekonomideki gelişmelere büyük ölçüde bağlantılı bir şekilde hareket etmesine yol açmaktadır (İdriz ve Uysal, 2009).

4. ÜSKÜP KENT MERKEZİNİN TARİHSEL DOKU DEĞİŞİMİ

Tezin bu bölümünde Üsküp'ün 500 yıllık Osmanlı döneminden günümüze kadar olan süreçte geçirdiği kentsel doku değişimi ve şehir planlama tarihi ele alınacaktır.

4.1 Tarihsel Doku Değişimi

Tarihsel olarak Üsküp, 19.ve 20. yüzyıllarda Balkan şehirlerinin Batılılaşması ve modernleşmesinin sonucu olarak farklı bir dizi dönüşüm sürecine maruz kalmış geleneksel bir şehir olarak tanımlanabilir.

Bu dönemde şehir gelişimi, kendi kimliği olan yeni kurulmuş milletlerin kentsel politikaları ve politik süreçlerinden ve baskın Osmanlı kent modeli ile girdiği reaksiyonlardan etkilenmiştir. Bu süreç ilk olarak yeni kavramların ve referans modellerinin ortaya çıkması sonrasında ise, baskın modelin parçalanması şeklinde gelişir. 1839'daki Tanzimat'ın ilanı, bütün Osmanlı vatandaşlarına getirdiği politik özgürlük ile mevcut eski sistemde yoğun politik ve sosyo politik dönüşümü beraberinde getirmiştir. Bu süreç çerçevesinde ve 19. yüzyılın ikinci yarısı boyunca, yeni mekânsal modeller karmaşık kent konfügürasyonuna sahip Balkan şehirlerine sunulmuş ve yerleştirilmiştir (Marina ve Pencic, 2009).

Baskın Osmanlı kent modeli, kendine özgü bölgesinde farklı alt kültürlerde varlığını paralel olarak yaratmış ve hayat tarzları, geleneksel Balkan şehirlerindeki farklılaşmış karmaşıklığı ve parçalanmayı göstermiştir. Kentsel dönüşüm periyodunda, bu model yeni ve üniteryen kent görüntüsünü tanıtmak amacıyla güçlü bir baskı altına alınacaktır. (Marina ve Pencic, 2009)

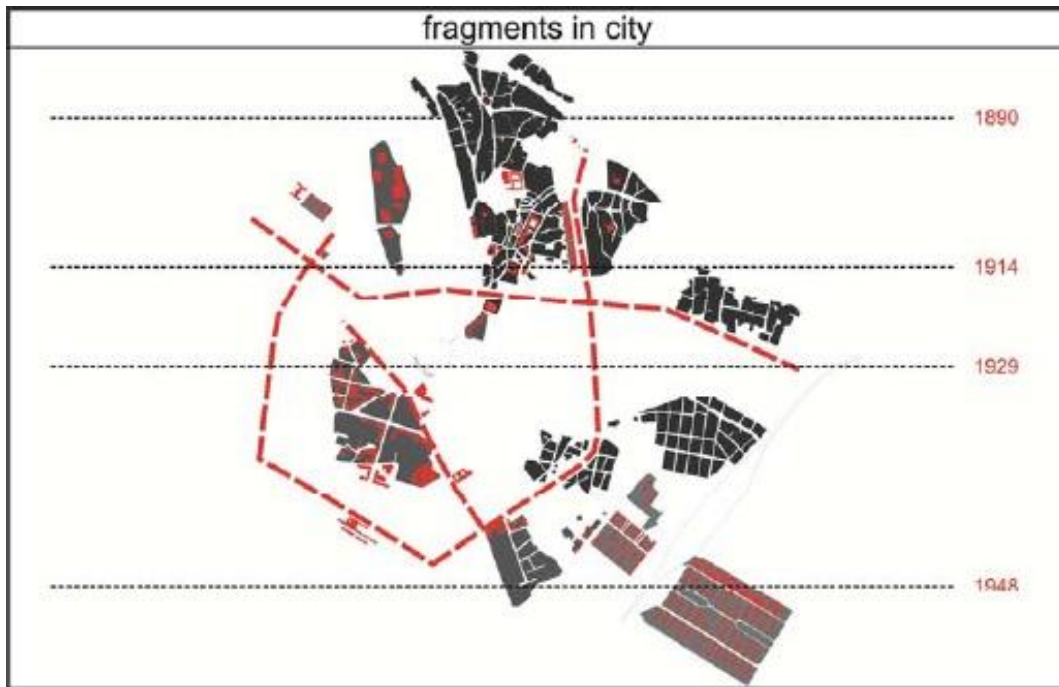
Üsküp şehrinin gelişimi, modernleşme süreci boyunca, ayrışmanın ve daha sonra kent formunun yeniden yapılandırılması için şu yolu izlemiştir. Başlangıçta bu modernleşme süreci mevcut kent modeli içinde gerçekleştirmiş fakat daha radikal kentsel dönüşüm 1920'den sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'dan tamamen geri çekilmesiyle başlamıştır. 20. yüzyıl başlarında, Osmanlıdan arındırma ve şehirlerin batılılaşması sürecinde, üniteryen şehir formunun 'tabula rasa'

stratejisiyle kent dokusuna uygulanması fikri ve kentsel politikalar ve planlarda işlevselcilik doktrininin sunumu yapılmıştır. Bu kavramsal ve reel kent dönüşümleri, geleneksel mekân modellerini eritmiştir (Marina ve Pencic, 2009).

Bütün bu dönüşüm sürecinde Üsküp'te görülen doğal ya da dış güçler tarafından politik ya da sosyal sebeplerle oluşmuş farklı tabakalaşmalar kronolojik olarak Çizelge 4.1'de görülen dönem başlıkları altında irdelenebilir. Şehrin gelişimi ise Şekil 4.1'deki plan üzerinden takip edilebilir.

Çizelge 4.1 : Üsküp tarihsel kentsel doku değişimi

• 1392-1912 Osmanlı Dönemi	<i>Geleneksel Şehir Modeli</i>
• 1914 Planı	<i>Üniteryen Şehir Modeli</i>
• 1929 Planı	<i>Üniteryen Şehir Modeli</i>
• 1948 Planı	<i>Uluslararası Şehir Modeli</i>
• 1963 Depremi	<i>1965 Master Planı</i>
• 1990 ve Sonrası	<i>Kent Merkezi Yenileme</i>

Şekil 4.1 : Kronolojik kent parçaları (Marina ve Pencic, 2009)

4.1.1. 1392-1912 Osmanlı dönemi geleneksel şehir

Planlamaya dayalı bir şehirleşme özelliği göstermeyen Osmanlı şehirleri, din, kültür, ekonomi gibi major faktörler tarafından şekillendirilmiştir. Osmanlı şehirlerinin tarihi gelişim çizgileri göz önünde tutularak eski dokuların dikkatli bir şekilde incelenmesi, şehirdeki ticaret alanının elverdiğince kaleye yakın bir yerde kurulmaya çalışıldığını göstermektedir. Kaleye savunma silahlarının yerleştirilmesinden başka, şehir halkının hayati ihtiyaçlarının bulunduğu çarşı alanının, kaleye yakınlık sayesinde kolaylıkla güvenceye alınması düşüncesinin böyle bir kuruluşa yol açmış olabileceğini düşündürmektedir (Cezar, 1985; Abaz, 2012).

Osmanlı şehirlerinde kentsel biçimlenmenin temel bölümlerinden biri olan çarşı ve çarşıyla özdeş hale gelen ticaret bölgeleri, Osmanlı etnik yapısının izole ettiği dini ve kültürel etkinliklere karşın kentin sosyal yapısındaki içe dönüklüğün aralandığı ve toplumsal kitlenin kamusal yaşamın geçtiği tek mekândır. Dükkânlar, arasta, bedesten, cami, hamam ve hanlar Osmanlı şehrinde, bu mekânın coğrafya gözetmeksizin değişmez öğeleridir (Abaz, 2012).

Külliyelerin yapımı yeni mahallelerin oluşumunu sağlamıştır. Dini, ekonomik ve sosyal günlük ihtiyaçları karşılayacak alt yapı kuruluşlarını barındıran külliyeler, çevrelerine yeni nüfusun yerleşmesi için inşa edilmişlerdir. Bu alt yapının sağladığı kolaylıklar kente yerleşimi çekici kılmış ve zorunlu göç olgusuyla gelenlere de hazır bir fiziki çevre oluşturmuştur (Cezar, 1985; Abaz, 2012).

Toplumsal sosyo-ekonomik ve kültürel yapısına bağlı faaliyetler, çarşının şehir merkezi bölümünde yer almasına sebep olmuştur. Önemli camiler de ya çarşının içinde ya da çarşının çok yakınına inşa edilmiştir. Bu durumda, Osmanlı şehrinde çarşı ile önemli camilerin şehir dokusunda mevkilerini tayin eden şey, Osmanlı toplumunun sosyal, ekonomik, kültürel ve dinsel yapısının yaşayan dinamik gücüdür (Abaz, 2012).

Çarşı, kent surlarıyla çevrili olmadığı zaman veya İstanbulda olduğu gibi antik ve çok geniş sur çemberi içinde kaldığı zaman, ilk konumunu korumuştur. Böylece kentlerin yapılanmalarındaki mekânsal hiyerarşi ve düzen, şehir için çarşı merkezli Osmanlı modeli ortaya çıkarmıştır. Bu model çarşılar, gündelik yaşamın yürüme mesafesi içinde gerçekleştirilmesi temeline dayanan, insan ölçeği ve organik şekillenmeleri ile çevreye uyum sağlayan ölçekli bir yaklaşımın ürünlerini

barındırmaktadır. Böylece, Osmanlı şehirlerinde her ne kadar planlı bir yapılaşmadan bahsedilmese de, bedesten ve külliyelerden oluşan çarşı merkezli bölgenin kendi içinde planlı bir yerleşime sahip olduğu sonucuna varılmaktadır (Tutal, 2000; Abaz, 2012).

Osmanlı şehirlerinin en göze çarpan özelliklerinden biri, şehrin nabzının attığı çarşı bölgesinin genelde kaleye çok yakın kurulmuş olmasıdır (Şekil 4.2). Üsküp Çarşısı'nın bulunduğu alan da şehrin içi kalesine çok yakın bir mesafede bulunmaktadır. 15. yüzyılın başlarında, merkezi teşkil eden bedesten etrafında gelişim göstermeye başlayan çarşıda, daha sonra, şehrin ticari ve ekonomik açıdan gelişmesiyle birlikte çoğalan belli zanaatların icra edildiği dükkânlar artmıştır. Çok sayıda sokağı kapsayan bu dükkânlarda, Müslüman ve gayri Müslimlerden oluşan zanaatkârlar tarafından, yüz otuz üç dalda meslek icra edildiği bilinmektedir. Doğal olarak, ticari yapıların büyük bir bölümü şehrin çarşı bölgesinde inşa edilmiştir. Günümüzdeyse, mevcut olan ticari yapıların tümü, çarşı sınırları içerisinde yer almaktadır (Abaz, 2012).

Şekil 4.2 : Kale (Url-31)

Daha çok ‘Türk Çarşısı’ olarak bilinen Üsküp çarşısı, Osmanlı şehir mimarisinin ilginç ve önemli yapılar topluluğunun bünyesinde barındırmaktadır. Çarşı günümüzde eski Yugoslavya coğrafyasında ayakta kalabilmiş olan Osmanlı dönemi çarşılarının en büyükleri arasında yer almaktadır (Abaz, 2012). Çarşı kelimesi Türkçe-Osmanlıca bir kelime olup Farsça’da ‘Çar’ dört demek, ‘sü’ ise, taraf anlamındadır. Kısacası, dükkânların bulunduğu alışveriş merkezine çarşı denmektedir (Baki, 2004).

Şekil 4.3 : 19. yüzyılda Türk Çarşısı. (Url-15)

Üsküp şehrinin gelişiminde, Eski Türk Çarşısı kompleksinin büyük bir rolü vardır ve aynı zamanda, zengin bir mimariyi ve anıtsal mirası da barındırmaktadır (Şekil 4.3). Çarşı ölçülü ritmi olan büyük ve küçük dükkânlardan oluşmuştur. Bunlar sık ve bitişik sıralanmış bir şekilde inşa edilmiş ve tümü, yükseklikleri aynı seviyede olacak şekilde inşa edilmişlerdir. Ahşap konstrüksiyonlu, küçük boyutlu bu dükkânlar, kerpiçten inşa edilmişlerdir. Bununla birlikte bunlar genelde, çarşıda bulunan bedesten, han, hamam ve benzeri yapılara bitişik vaziyette bulunmamaktadırlar. Dolambaçlı kaldırım yollarının, bir anda yön değiştirmesiyle, genişlemesiyle ve birleşmesiyle, Osmanlı-Türk çarşılarına özgü olan tipik bir manzara oluşturmaktadır (Abaz, 2012).

Üsküp'ün uğradığı büyük felaketler çarşının görünüşünde belirgin izler bırakmıştır. Yüzyıllar içerisinde birçok defa yangına maruz kalan çarşı defalarca tahrip olmuştur. En büyük tahribata, 1689 yılında, Üsküp'ün ateşe verilmesi sırasında ve 1963 yılı depremi sırasında uğradığı kabul edilmektedir. Depremde dükkânların büyük bölümü yıkılmıştır (Abaz, 2012).

Maruz kaldığı bütün felaketlere rağmen, Üsküp Çarşısı'nın her defasında tekrardan yenilendiği bilinmektedir. Yapılan müdahaleler sırasında, Çarşı bünyesine eklenen yeni bölümlerin, eski bölümlerle uyum içinde olmasına özen gösterilmemiş, yeni ve modern malzemeler kullanılarak onarılmıştır.(Kumbaracı, 2008; Abaz, 2012)

Üsküp aynı zamanda pek çok seyyahın da gezi notlarına düşmüştür. Philipe du Fresne-Canaye 1572 yılında Makedonya’da bulunmuştur. Üsküp şehrinin civarında güzel bir su kemeri gördüklerini anlatan gezgin bir zamanlar bu su kemerinin şehre gerekli olan suyu aktardığını fakat artık daha güvenli ve daha ucuz olan yeraltı kanallarının kullanılmasıyla bu su kemerlerinin kullanılmadığını belirtmiştir. Gezginin en çok etkilendiği manzaraysa, şehrin büyük bir bölümünü mezarlıkların kaplamasıdır. Bu mezarlıkların bulunduğu alan, günümüzde Gazi Baba mezarlıkları olarak bildiğimiz tepeciklerdir. Seyyah bu durumun, Türklerin hiç bir zaman iki kişiyi aynı yere defnetmediklerinden kaynaklandığını vurgulamaktadır.(Abaz, 2012)

Kesin olmamakla birlikte Üsküp’ün 6 Ocak 1392 tarihinde Yıldırım Bâyezid tarafından fethedildiği kabul edilmektedir.”(Ahbab, 2011)Nitekim Yahya Kemâl Beyatlı bir şiirinde,

Üsküp ki Yıldırım Beyâzıd Hân diyârıdır

Evlâd-ı Fâtihâna onun yâdigârıdır.

Firuze kubbelerle bizim şehrimizdi o;

Yalnız bizimdi, çehre ve ruhiyle biz’di o. (Kemal, 2000)

diyerek bir nevi bu bilgiyi doğrulamaktadır. Yahya Kemal, ayrıca hatıralarında Üsküp’ün Osmanlı öncesinde yalnız adı olan küçük bir köy olduğunu ve şehir olarak asıl gelişmesini Osmanlı döneminde gösterdiğini belirterek Yıldırım Bâyezid tarafından bir Türk müdafaa kalesi olarak kurulduğunu ifade eder. (Kemal, 2012)

Philipe du Fresne-Canaye, Cami-i Kebir Mahallesi’nde bulunan, Sultan II. Murat Cami’nin kuzeyinde yer alan ve çaldığında şehrin her tarafından duyulan Saat Kulesi’nin tarihi geçmişini de anlatmaktadır (Şekil 4.4). Saatin, ustasıyla birlikte Macaristan’dan Zigetvar’dan getirildiğini ve Türklerin saatlere çok düşkün olmalarına rağmen Osmanlı topraklarında bunun gibi başka bir saat kulesinin bulunmadığını belirtmektedir (Matrovski, 1970; Abaz, 2012).

Şekil 4.4 : Üsküp Saat Kulesi (Url-15)

Üsküp’ü 5 Temmuz 1558 yılında ziyaret eden Gaspare Erizzo’nun şehirle ilgili yazdığı notlardan, bu dönemde kalede Osmanlı askerlerinin ikamet ettiklerini belirtir (Özer, 2006; Abaz, 2012).

Gezginlerin notlarından 17. yüzyılda, Üsküp Çarşısı’nın büyüklüğünün ve ekonomisinin zirveye ulaştığı bilinmektedir. Aynı yüzyılın sonlarında ise, şehrin her alanda gelişimine son veren Osmanlı-Avusturya Savaşı, çarşının bir daha tekrarlanmayacak hızlı gelişimine de son noktayı koymuştur. Ateşe verilen şehrin çarşısında bulunan ahşap dükkânların çoğu tahrip olmuştur. (Abaz, 2012)

1555 yılında, büyük bir deprem faciasından sonra şehir, 1594 yılında büyük bir yangın felaketi geçirmiştir. Bıaktıkları büyük izlere rağmen, bu facialar unutulup, şehirde eski zanaatçılık yeniden canlandıktan sonra Üsküp, Balkanlar’da önemli bir ekonomi merkezi olmaya devam etmiştir. 17. yüzyılda ise, birçok yabancı gezginin seyahatnamesinden şehrin, Avusturya Ordusu’nun işgalinden önce, önemli bir ekonomi ve ticaret merkezine dönüştürüldüğü öğrenilmektedir (Kaceva, 2002; Abaz, 2012).

Osmanlı yönetimi döneminde Üsküp büyük tahribata yol açan ve şehrin gelişimini yavaşlatan, 1908 yılında görülen Çarşı yangını ile 18. ve 19. yüzyılların sonlarına doğru Vardar Nehri’nin taşmasıyla gelen en büyük su baskınlarına (Şekil 4.5) tanık olmuştur (Kumbaracı, 2008; Abaz, 2012).

Şekil 4.5 : 1916 sel felaketi (Url-15)

19. yüzyıl ortalarında Üsküp yine Vardar Bölgesi'nin temel ticari merkezi haline gelmiştir. Şehrin gelişmesinde ise en önemli rolü, 1873 yılında inşa edilen Selanik-Üsküp-Mitrovitsa tren yolu ve özellikle de 1888 yılında başlatılan Belgrad-Üsküp-Selanik tren hattı seferleri) oynamıştır. Bu dönemde Üsküp bir tren yolu kavşağı olmuş ve Belgrad üzerinden, Orta ve Batı Avrupa'yla dolaysız bir bağ kurmuştur (Kaceva, 2002; Abaz, 2012).

1878 yılında, Üsküp'te karargâhı olan Avusturya Ordusu Genel Kurmayı tarafından çizilen şehrin imar planından, 19. yüzyılın sonlarında, Üsküp'teki Osmanlı eserlerinin kabarıklık sayıda olduğu görülmektedir (İlyas,2003; Abaz, 2012). Osmanlı mahalleleri ekseriyeti Vardar Nehri'nin kuzeydoğu yakasında bulunmaktadır. Güneybatı yakasındaki mahalle ve semtler ise daha yeni tarihlidir.

Şehir 19. yüzyıla kadar esas olarak Vardar Nehri'nin kuzeydoğu yakasında gelişim göstermiş olduğu için, 'Üsküp' nehrin sadece kuzeydoğu yakasında bulunan kısmına denilmiştir. Nehrin güneybatı yakasındaysa, 18. yüzyıla kadar ciddi bir yerleşim söz konusu olmamıştır ve 19. yüzyıla kadar bu bölge 'Karşıyaka' olarak adlandırılmıştır (Vasiljevic, 1930; Abaz, 2012).

Şekil 4.6 : Kale’den görünüm-1930 (Url-31)

Vardar Nehri’nin güneybatı yakasında, Vodno eteklerine yakın bir konumda inşa edilen tren istasyonu ise şehrin Vodno Dağı’nın eteklerine kadar yayılmasına neden olmuş ve 19. yüzyılın ikinci yarısında şehir sınırını belirlemiştir. Tren istasyonunun Vardar Nehri’nin güneybatı yakasına inşa edilmesinden sonra, nehrin kuzeydoğu yakasında bulunan çarşı, şehrin eski çekirdeğini oluştururken, bu bölüm şehrin merkezi haline gelmeye başlamıştır. Bu şekilde, güneybatı yakası adım adım şehrin çekirdeği olmaya başlamış ve modern bir Avrupa şehri görünümüne bürünerek, öteki yaka ile zıt bir karakter oluşturmuştur (Şekil 4.6) (Kaceva, 2002; Abaz, 2012).

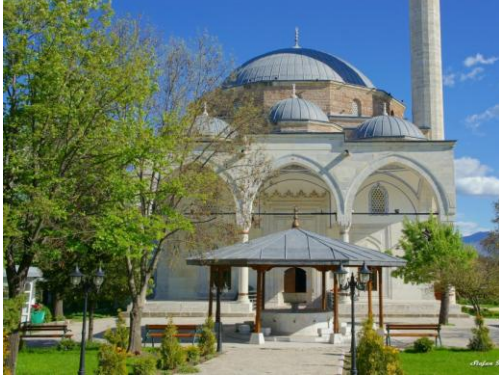
Üsküp’ün çevre düzenlemesinin içine, şehrin fiziki strüktürünü oluşturan yeni kentsel unsurlar girmeye başlamıştır. Şehir, eski sur duvarlarıyla birlikte dıştan çarşayı da barındırmaya başlamıştır. Bunu yanı sıra, birbirine sokak örgüsü ve mahalle merkezleriyle bağlanan yeni konut ve çalışma bölgeleri oluşturulmuştur (Arsovski, 1988; Abaz, 2012).

Osmanlı dönemi boyunca Üsküp, yapılandırılmamış, eğrisel, topoğrafya ile uyumlu organik büyüyen sokaklarıyla şehir dokusunu geliştirmiştir. Bu süre zarfında şehir, iş ve ticaretin merkezi olan pazar alanı etrafında odaklanmıştır (Stefanovska ve Kozelj, 2012).

Şehrin şu anki gelişimi farklı bölgelere doğru olsa da, 19. yüzyıl sonuna kadar şehir gelişiminin ana aksı Serava nehri boyunca idi. Dolayısıyla, şehrin ana aktivite

bölgesi hala Kale, Serava, Vardar ve Bit pazarı bölgesinde olmasına rağmen kent gelişimi Tophane, Yeni mahalle, Gazibaba, Çayır ve Vardar nehrinin sağ kıyısına doğrudur (Marina ve Pencic, 2009).

Geleneksel kent formu, organik kent matrisi içinde sakral ve kaba karakterli anıtsal şekilli kamu binalarının yerleştirildiği kentsel dokusu ile oluşturulmuştur. Planın bu elementleri, noktaların şehrin içine dağıtılmış olduğu ve bu unsurların kentin kompozit yapısını takip ettiği şeklinde gözlenir (Şekil 4.7, 4.8, 4.9, 4.10). Şehir yapısı üzerinde en baskın ve güçlü etkiye sahip olan yapılar, Sultan Murat, Mustafa Paşa Cami komplekleri, Sv. Spas, Sv. Dimitrija Manastırları ve Sulu Han, Kurşunlu Han, Bedesten, Davut Paşa hamamı gibi kent binaları, tren istasyonları, ıslahane ve idadiye okulları vb (Şekil 4.11, 4.12, 4.13, 4.14, 4.15, 4.16) (Marina ve Pencic, 2009).

Şekil 4.7 : Mustafa Paşa Cami (Url-31)

Şekil 4.8 : Sultan Murat Cami (Url-32)

Şekil 4.9 : Yahya Paşa Cami (Url-33)

Şekil 4.10 : Gazi İsa Bey Cami (Url-34)

Şekil 4.11 : İshak Bey(Aladza)Cami

(Url-35)

Şekil 4.12 : Davut Paşa Hamamı

(Url-35)

Şekil 4.13 : Çifte Hamam (Url-37)

Şekil 4.14 : Sulu Han (Url-38)

Şekil 4.15 : Kapan Han (Url-39)

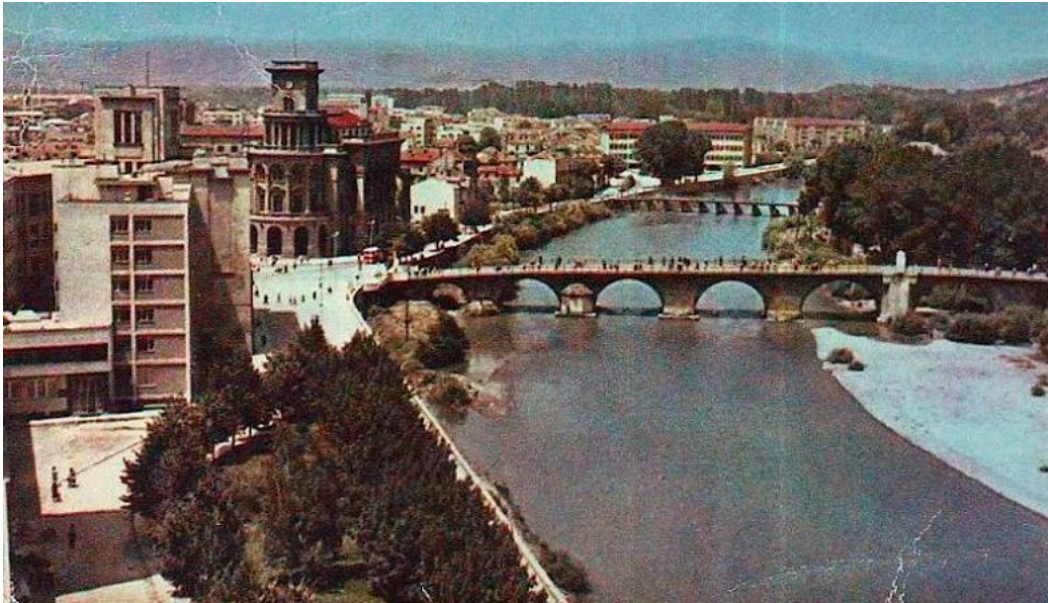

Şekil 4.16 : Kurşunlu Han (Url-39)

Şehrin en önemli simge yapıları arasında yer alan taş köprü bir diğer adıyla Fatih Sultan Mehmet Köprüsü şehrin modern ve geleneksel yüzünü birbirine bağlayan çok kritik bir kentsel öğedir. Üsküp Taş Köprüsü'nün uzun bir tarihi geçmişe sahip olmasına rağmen bazı yayınlarda Sultan II. Murat tarafından yapımına başlandığı, Fatih Sultan Mehmet tarafından tamamlandığıdır. Ancak genel kanı Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırıldığı hatta 1466 tarihli İsa Bey Vakfiyesi'nde ismi geçtiğine göre bu tarihten hemen önce yapıldığıdır (Ayverdi, 2000; Acun, 2012). Köprünün kitabesi yoktur. Bazı kaynaklar köprünün tarihi geçmişini Üsküplü I.

Justinianos kadar indirerek Justinianos'un döneminde burada bir köprü yaptırmış olabileceğini fakat bu köprüden en ufak bir iz kalmadığı konusunda birleşirler (Ayverdi, 2000; Acun, 2012).

Bugün köprü 10 gözü açık biri de doğuda kapatılmış 1 göz olmak üzere 11 gözlüdür. Kesme taştan yapılan köprünün ayaklarında bazıları yarım mahmuzlara rastlanır. Kesme taş korkuluklu köprünün batıdan yedinci, doğudan dördüncü ayağı üzerinde, mansap tarafında bir mihraplı kitabe köşkü yani namazgâhı bulunmaktadır (Şekil 4.17). Makedonyalı yetkililerin, köprünün 2006 yılındaki son onarımı sırasında, bu mihraplı mekân ortadan kaldırılmıştı. Kaldırma nedeni: Köprünün orijinalde Türk Döneminde Fatih Sultan Mehmet tarafından yapılmadığı, onun köprüyü tamir ettiği, köprüyü yaptıranın I. Justinianos ve bir Roma köprüsü olduğu varsayımıyla köprünün temelinde, tabliyesi üzerinde ve değişik yerlerinde sondajlar yaparak köprüde Roma Döneminin kırıntıları aranmıştı. Bulunamayınca da namazgâh, yani kitabe köşkü ve mihrabı yok edilmiştir. Mihrabın yok edilmesiyle ülkedeki Müslümanların büyük tepkisini çekmiş, başta Makedon hükümeti ve Türkiye olmak üzere uluslararası camiaya duyurulmaya çalışılmıştır. 2009 yılında Türkiye Cumhurbaşkanı'nın girişimleriyle mihraplı kitabe köşkü yapılarak yerine konulmuştur (Şekil 4.18) (Acun, 2012).

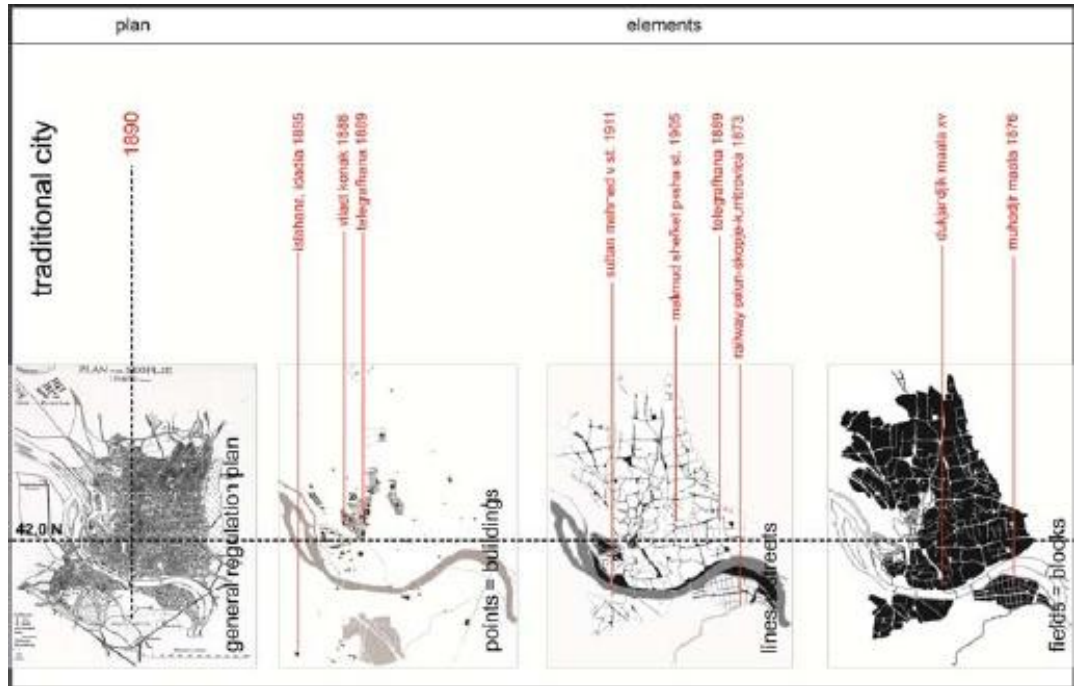

Şekil 4.17 : Taş Köprü (Url-40)

Şekil 4.18 : Taş Köprü / Fatih Sultan Mehmet Taş Köprüsü – Günümüz (Url-37)

Daha öncede belirtildiği gibi, sokak modeli, şehrin geometrisi tarafından değil topoğrafisiyle belirlenmiş kendine özgü düzensizliğe sahiptir. Kadastral hatlar sadece Sultan Murat sokağı ve Mahmut Şevket sokağı gibi ana sokaklarda farkedilir (Şekil 4.19). En farkedilir lineer eleman ise demir yolları. Fakat bu kentsel elemandan daha çok çevresel(kırsal) bir elemandır. Bu planın kentsel alanları, geleneksel kentin alt kültür mozağını oluşturan etnik ve din bazında farklılaşmış evlerin ve binaların kentsel bloklar oluşturduğu mahalle parçalarıdır (Marina ve Pencic, 2009).

Şekil 4.19 : 1890 - Kent planı elemanları (Marina ve Pencic, 2009)

4.1.2 1914 planı

Üsküp'ün kentsel planlama tarihi 20. yüzyılda Sırbistan tarafından yönetilirken 1914 tarihinde Dimitrije Leko tarafından yapılan ilk şehir planı ile başlar. Leko'nun bu planı, 5 yüzyılın sonunda 1912 yılında sona eren Osmanlı kurallarının yönlendirilmesindeki belirgin değişimi göstermekle birlikte, Avrupa etkileri taşıyan şehir vizyonunu temsil eder (Şekil 4.20). Bu dönem şehrin şeklini de oldukça etkilemiştir (Stefanovska ve Kozelj, 2012).

1914 sonrası Dimitrije T.Leko tarafından geliştirilen plan düzenlemeleri, Froster'ın Viena'sının belirgin etkileriyle üniteren bir şehir modeli olarak ilk defa sunulmuştur. Bu modelle, Dimitrija T. Leko, Üsküp şehri için Avrupa şehir modelini tanıtmıştır. Dimitrija Leko'nun bu kent planı, geleneksel kent formu ve 'tabula rasa' yaklaşımının radikal eliminasyonunu vaat ediyordu. Fakat aynı zamanda, tarihsel kent formlarının rehabilitasyonu, pitoresk sokak dokusunun kalitesini, şehir mekânları ve yeşil alanların parçalanması fikirlerini ortaya koyuyordu. Bu plan ayrıca, plan üzerinde nokta elemanlar olarak bir dizi yeni kamu binası, sokakların pitoresk yapısı ve ana kent alanları olarak şehir bloklarının yeniden düzenlenmesi yoluyla kamu alanlarının gelişimini de tanıtmıştır. Kentleşmemiş, periferi alanlar, parklardaki tipik simetrik düzenlemelerdeki gibi geniş mekânsal kompozisyonlar ve daha özgür formda kamu binaları yaratmak için Leko'nun müdahalelerinin odak noktalarıdır. Bu planın en önemli komplekleri, eski şehir kalesinde yer alan Üsküp'ün akropolis'i, büyük-küçük fuar parkları, Vodno dağının yamaçlarındaki üniversite kampüsü, Vardar nehrindeki spor kompleksi vb. Kent blokları, sistem için bir temel olarak kullanılmış ve mevcut kent alanları içinde düzenlenmiştir. Geometrik yeni kent blokları, şehrin yeni gelişen yerlerine sunulmuştur (Marina ve Pencic, 2009).

Bu planda şehir ilk kez, Vardar nehrinin güney taraflarına doğru eşit bir yayılım gösterir (Şekil 4.21). Bu plan Makedonya'da kentsel planlamanın temelini oluşturmuş olup, sadece çok küçük bölümlerinin gerçekleştirilmiş olmasına rağmen şehrin geleceğini planlama için bir başlangıç noktası olarak hizmet etmiştir (Stefanovska ve Kozelj, 2012).

Şekil 4.20 : 1914 Planı (Stefanovska ve Kozelj, 2012)

Şekil 4.21 : 1914 Dimitrije Leko tarafından düzenlenen şehir merkezindeki blok yapılarının şekil zemin ilişkisi (Stefanovska ve Kozelj, 2012)

4.1.3 1929 planı

Üsküp için ikinci plan, 1927’de Kral Alexander tarafından belediye başkanlığına atanan ve aynı zamanda Üsküp’e dönmeden önce İngiltere ve Amerika’da mimar ve şehir plancısı olarak okuyup çalışan Joseph Mihailovic tarafından yapıldı. İkinci plan, 1914’de yapılan plan temel alınarak geliştirilmiş, Mihailovic gözetiminde tasarlanmış ve 1929 yılında da onaylanmıştır (Stefanovska ve Kozelj, 2012).

Bu plan Haussmann Paris planı, Howard’ın yarının bahçe şehirleri ve Berlage’in güney Amsterdam planlarının referans matris’ine sahiptir. Bu plan daha belirgin formal ve geometrik şehir dokusu sunmuştur. Kentsel alanlar, farklı temarla örtülü bir bölünmeyle fonksiyonel olarak farklılaşmıştır. Kavramsal düzeyde Mihajlovic yeni kuzey batı aksının dairesel radyal sokak dokusu konseptiyle girdiği etkileşimi tanıtır (Marina ve Pencic, 2009).

Şekil 4.22 : Josif Mihailović’in 1929 düzenleyici planı

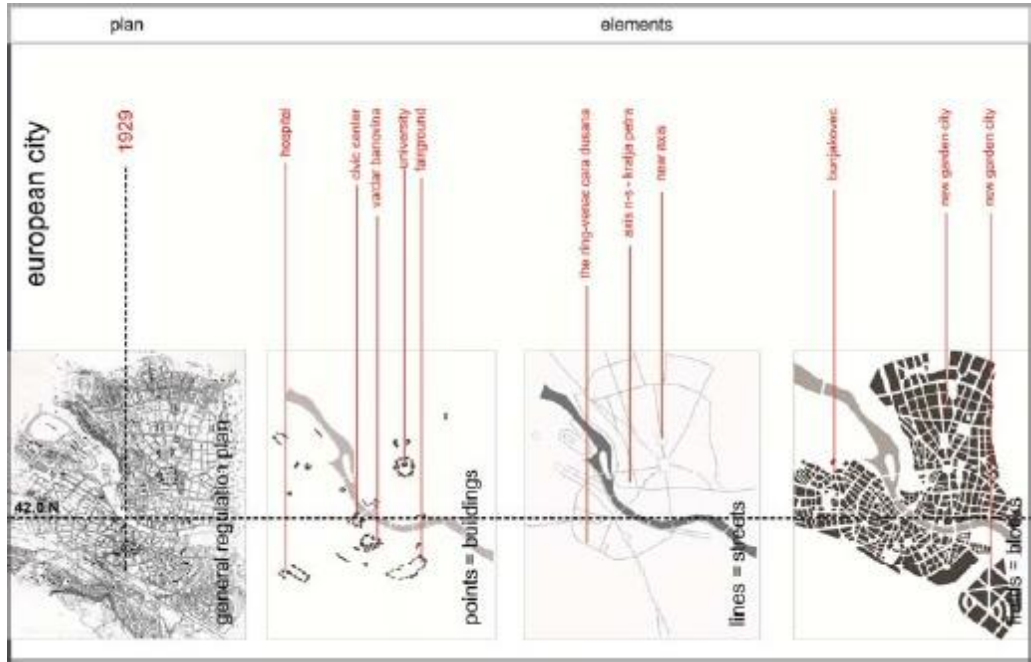
(Stefanovska ve Kozelj, 2012).

Planın ana unsurlarından biri olarak, şehir merkezinin bir halka ile çevrelendiği bu plan, modern Üsküp’ün temelini oluşturmuştur (Şekil 4.22). Konut alanındaki kent

blokları bu halkayı ve şehirdeki ana kamusal alanları tanımlar. Yeni şehir merkezi, buradan yayılan radyal sokaklarla şehrin kuzey kısmında gelişmiştir.(Marina ve Pencic, 2009) Bu planda yer alan şehri saran halka anlayışı sonraki planlarda da yer almış bir elemandır (Stefanovska ve Kozelj, 2012).

Şehrin periferisi, bahçe şehir konsepti temel alınarak yeni yerleşimlerin geliştirildiği alanlar olmuştur. İki idari merkez, şehrin içinde konumlandırılmıştır. Biri hükümet diğeri ise, belediye. Toplumsal, kültürel ve spor merkezleri ve fuayelerle beraber expo alanları konseptin bir parçasıdır. Yeni kent meydanları, Vardar nehrinin iki yakasında Avrupa'nın meşhur başkent şehirlerinin güçlü etkileriyle yapılmış bir grup kamu binası ile kuşatılmıştır (Marina ve Pencic, 2009).

Mihailovic 'in planı, 15.yüzyılda yapılan ve şehrin röper noktası olan taş köprü ile birbirine bağlanan iki meydan fikrini sunarak bir ilk olmuştur. Plan onaylandıktan kısa bir süre sonra, bu meydanların geliştirilmesine başlanılmıştır (Stefanovska ve Kozelj, 2012).

Şekil 4.23 : Josif Mihajlovic - 1929 kent planı elemanları (Marina ve Pencic, 2009)

Planın doğrusal unsurları, çoğunlukla yeni lineer akslar ve bunun nehrin iki yakasını birbirine bağlayan iki ana dairesel bulvarda olduğu gibi dairesel-radyal sokak dokusuyla etkileşimi ve kombinasyonu tarafından belirlenir. (Şekil 4.23) Kamusal alanların ve binaların hiyerarşisi, plan üzerinde kentsel alanların ve blokların sıralı olarak farklılaşmasıyla ortaya konur. Kentsel bloklar çoğunlukla 2 belirgin tip konut

arazileridir. Kent çevresi blokları ve dağınık periferi blokları (Marina ve Pencic, 2009).

Bu plan Üsküp şehir planlamasına kapsamlı bir yaklaşımın başlangıcı olarak göze çarpar. 1929 planının yürütülmesi, 1941 yılındaki ani ölümüne kadar Mihailovic tarafından koordine edilmiş ve daha sonrasında ikinci dünya savaşının başlaması ile planın uygulaması kesintiye uğramıştır (Stefanovska ve Kozelj, 2012).

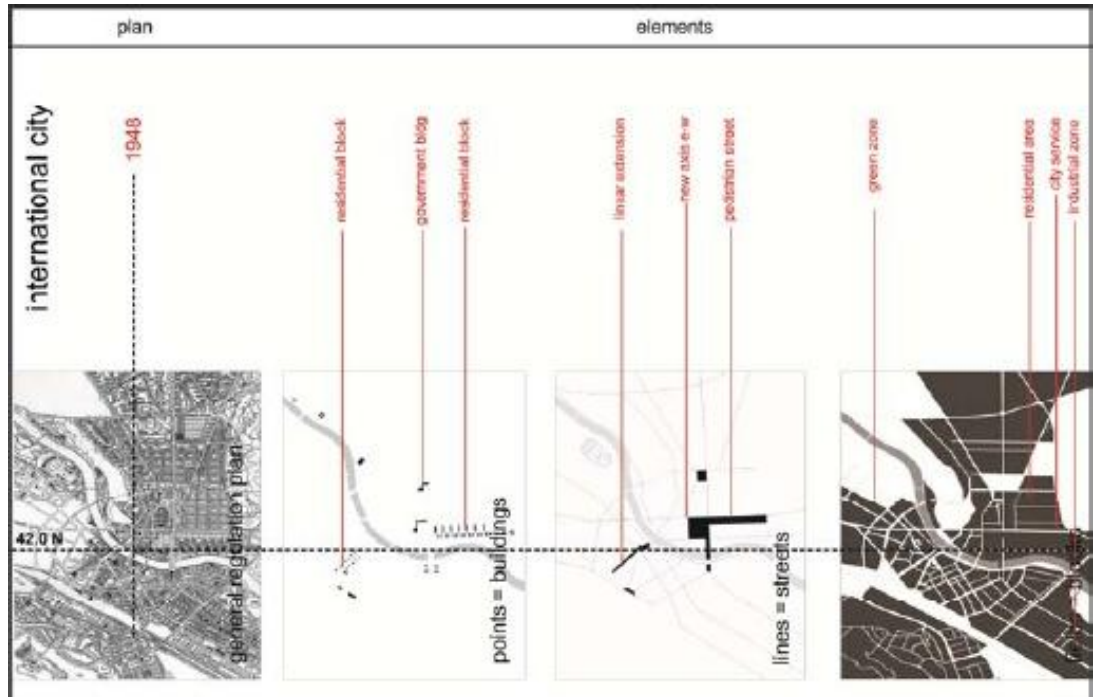
4.1.4 1948 planı

İkinci dünya savaşı ve sonrası, 1945 yılında Makedonya ve diğer 5 Cumhuriyet'in katılımıyla oluşan Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti ile ülke ve sermaye için yeni gerçekler yarattı. Bu yeni oluşturulan durumda, ilk savaş sonrası plan, Makedon yetkililer tarafından planı ve süreci yönetmesi için çağırılan Çekoslovak mimar-şehir plancısı Ludek Kubes ve ekibi tarafından tasarlanmıştır. 1948 planı, şehir planlama için yeni temeller yaratan, 'tabula rasa' ideolojisinden başlayıp, daha önce yapılmış hiç bir şeye saygı duymayan bir tavırla, 1935'in Le Corbusier radyant şehir modelinin referanslarını ve güçlü etkilerini gösterir (Şekil 4.24). Kent alanlarını dolduran serbest binalar, zamanın trendleriyle şehri fonksiyonel zonlara ayıran bir plan ve ilk kez Vardar nehri boyunca doğuya ve batıya cesurca uzayan şehir gelişim önerisi (Stefanovska ve Kozelj, 2012).

1948 planı ideolojik ve formal olarak tamamen farklı bir görüntü getirmekle birlikte özünde hala üniteryen bir şehir gelişimi vardır. Fakat bu sefer uluslararası şehir modelidir. Bu plan için referans teorik modeller, Ymata lineer şehri, Tony Garnier'in Endüstri şehri, Miliutin'in lineer şehirleridir. Bu planda konut, endüstri, servis, yeşil zon vb. kentsel alanlar fonksiyonlarına göre zonlanmıştır. Fonksiyonel zonların yanı sıra, büyük doğrusal elemanlar şeklindeki kamu ve belediye binaları bu planın baskın kent temalarıdır. Bunlardan birisi, nehrin kuzey kıyısında hâkim olarak doğu batı eksenli ulusal parlamentosuyla birlikte yer alan Cumhuriyet İdari Merkezi ve Milli Hükümet binaları, bir diğeri ise nehrin güney kıyısında yer alan şehir merkezidir. Sokaklar toplu taşımanın lineer uzantılarıdır. Şehrin doğu batı akslı yeni gelişimi sunulmuştur. Fakat bu aynı zamanda şehrin bütün tarihi alanlarının da temizlenmesi anlamına gelmektedir.

Şekil 4.24 : Luděk Kubeš ve Çekoslovak şehir plancıları grubu tarafından yapılan 1948 düzenleme planında şehir merkezinin şekil zemin ilişkisi (Stefanovska ve Kozelj, 2012)

Şekil 4.25 : Luděk Kubeš - 1948 kent planının elemanları (Marina ve Pencic, 2009)

Ulaşım ve onun doğrusal elemanları, diğer fonksiyon zonlarını kesiştiren ve birleştiren belirleyici bir fonksiyon olarak gösterilir. Her yönde yeni ulaşım koridorları geliştirilmiştir. Yeni gelişen doğu batı aksı, şehir formunun ve kent planının farkedilen doğrusal bir elemanıdır (Şekil 4.25).

Bu plan dâhilinde kentsel alanlar, kentsel bloklar ile tanımlanmaz. Giderek temel birimlere ayrılmış işlevsel zonlar haline gelmiştir.(Konut, sanayi ve diğer). Bu temel birimler daha karmaşık büyük fonksiyon zonlarına gruplandırılmıştır (Marina ve Pencic, 2009).

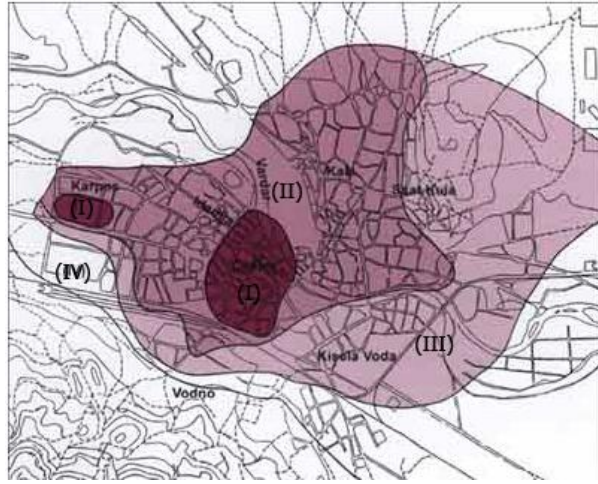
4.1.5 1963 depremi

26 Temmuz 1963 yılında saat 05:17’de Üsküp, 6.1 büyüklüğünde depremle sarsılmıştır. Bu yıkıcı depremin neticesinde 1070 kişi ölmüş, 2900 kişi yaralanmış ve kent dokusunun da %80.7’den fazlası tahrip olmuştur (Şekil 4.26, 4.27, 4.28). Üsküp tarihinin en büyük depremi olan 1963 depremi sonucunda 100.000’in üzerinde vatandaş aylarca çadırlarda yaşamak zorunda kalmıştır (Şekil 4.29).

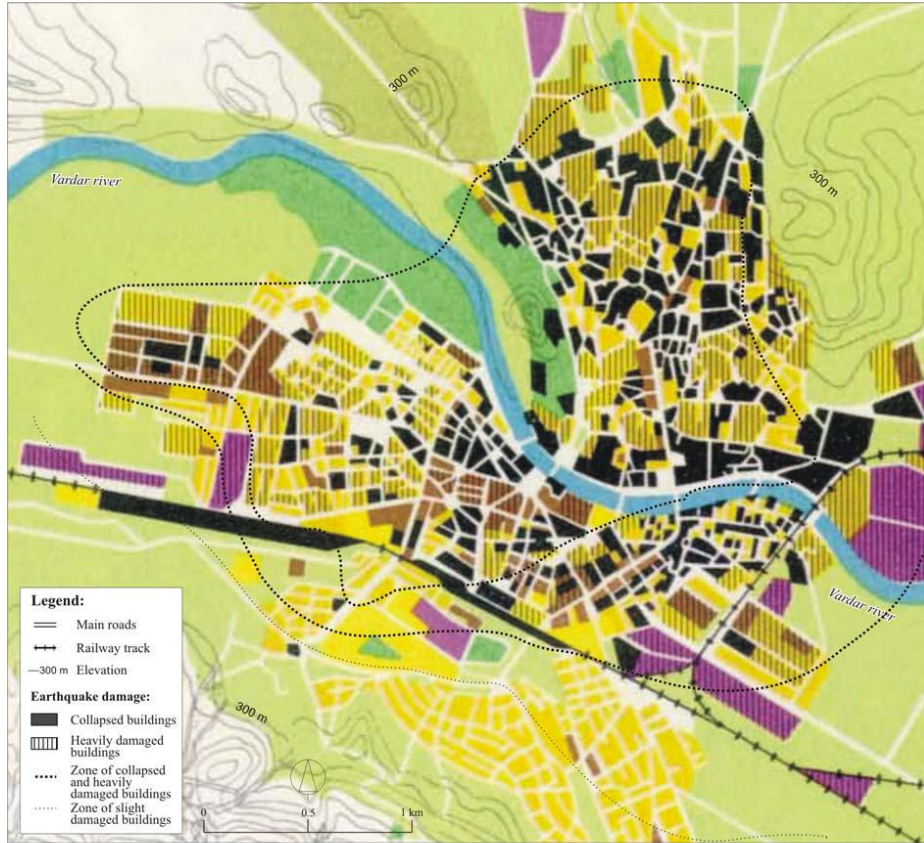
Bu kitlesel yıkımın sonucu olarak, şehrin radikal dönüşümler geçirmesi öngörülmüştür. Bu radikal dönüşümler belli bir noktaya kadar mümkündü. Çünkü daha iyi bir yapı ve şehir için deprem sonrasında yenilemeyi amaçlayan ideolojik altyapılı, merkezi kontrollü planlama sistemi vardır.

Şekil 4.26 : Deprem sonrası zarar gören yapılardan sadece bir tanesi (Url-15)

Şekil 4.27 : 1963 depreminden sonra Üsküp hasar zonlaması (I) Tamamen yıkılmış (II), Yıkılacak çok ağır hasarlı binalar, (III) Ağır hasarlı, (IV) Hafif hasarlı (D.Jurukovski)

Şekil 4.28 : 26 Temmuz 1963 depremi sonrası yapıların hasar dağılımı

Konut Yapısı : %42.2 kısmen ya da tamamen çökmüş; %32.9 ağır hasarlı apartmanlar
 Kamu Binaları İlk ve Ortaokulların %27.5 kısmen ya da tamamen çökmüş; %74,3
 ağır hasarlı Hastane ve Klinikler : %33.5 kısmen ya da tamamen çökmüş; %66.5 ağır
 hasarlı (Petrovski, 2010)

Depremden kısa bir süre sonra dünyanın dört bir yanından etkileyici bir meslek grubu uzmanlıklarıyla katkıda bulunmak ve muhtaç durumdaki şehre yardımcı olmak için Üsküp'e ziyarette bulunmuşlar, dahası görülmemiş bir ortaklaşa çalışmayla Üsküp'ü uluslararası 'dayanışmanın şehri' yapmışlardır. Uluslararası toplumun yardımıyla, tüm dünya depremin ardından Üsküp'e odaklanmıştır. Bu korkunç trajedi şehrin kendisi yeniden modern bir şehir olarak inşaa etmesi için aynı zamanda beklenmedik bir şans da tanımıştır (Stefanovska ve Kozelj, 2012).

Şekil 4.29 : Deprem sonrası yeni yerleşimler, 1964 (Mirkovski, 2012)

Depremden kısa süre sonra, Üsküp mimarlık ve şehir planlama enstitüsü (ITPA), Birleşmiş Milletler'in yabancı uzmanlarının yardımıyla; Birleşik Krallık'tan Wilbur Smith, Varşova'dan Polservice, Atina'dan Doxiadis ortaklarının önderliğinde Üsküp için yeni bir master plan hazırlanması sürecini yönetiyordu (Stefanovska ve Kozelj, 2012).

Plan, şehrin gelecek 20 yıl içindeki hızla genişlemesini ve bölgesel başkent olmasını öngörüyordu. Plan 1964 yılında onaylandı ve muazzam bir kamu tartışması yarattı. Planı sunmak için bir sergi düzenlendi. 20 Ekim 1965 tarihinde Üsküp'te, tüm proje

alışmaları gereken şekilde, Yugoslavya’da yapılan en kapsamlı şehir planlama sergisiyle sunulmuş oldu. Takip eden ay boyunca haftada 10.000 kişi sergiyi görmek için akın etti (UNDP). Bu sergi ve etkilediğı kayda değer ziyaretçi sayısı, şehrin geleceğı ve ülkenin planlama sürecindeki kamu yararını ve bu planlama sürecinin eğı görülmemiş zenginliğini göstermiş oldu (Stefanovska ve Kozelj,2012).

Bu master plan 20 yıllık bir süreyi kapsamasına rağmen şehir merkezinin daha hızlı bir geri dönüşe ihtiyacı vardı. Depremden 1 yıl sonra 1964’de, Birleşmiş Milletler tarafından şehir merkezinin yeniden inşaaı için uluslararası bir yarışma organize edildi ve bu Üsküp’ün planlamasına yeni bir başlangıcın işaretçisiydi (Stefanovska ve Kozelj, 2012).

Organizatörlerin amacı, açıklamalara göre; geniş bir deneyim yelpazesine sahip oldukça yetenekli farklı firmaların katkısıyla oluşturulmuş fikirler üzerine tasarım yapması için ITPA’yı devreye sokarak ideal kent planlama şeması elde etmekte (UNDP). Bu fikri gerçekleştirebilmek için 4’ü yabancı toplam 8 mimari takım kendi önerilerini sunmak üzere davet edildi. Roma’dan Luigi Piccinato, Studio Scimemi ile Newyork’dan Maurice Rotival, Tokyo’dan Kenzo Tange ve ortakları, Rotterdam’dan Jo van den Broek ve Jaap Bakema ve 4 adet Yugoslav takımı; Zagreb’den Radovan Mišćević ve Fedor Wrenzler, Lübyana’dan Edvard Ravnikar ve ortakları, Belgrad’dan Aleksandar Dordević ve Üsküp’den Slavko Brezovski ve ortakları. Yarışma bittikten sonra, jüri oy birliğı ile para ödölünün beşte üçünün, genel tasarım bileşenleri ve detaylandırılmış pafta gruplarının üstün niteliğinden dolayı Kenzo Tange ve ekibine verilmesi önerdi (Şekil 4.30). Diğer beşte ikilik kısmı önerilerinin, programın verimli ve pratik olarak gerçekleştirilebilmesi için kıymetli katkısından dolayı Mišćević ve Wenzler’e verilmesine karar verildi (Şekil 4.31) (UNDP,1970; Stefanovska ve Kozelj, 2012).

Şekil 4.30 : Kenzo Tange ekibinin yarışma maketi ,1965(Mirkovski, 2012)

Şekil 4.31 : Mishevic ve Vencler ekibinin yarışma maketi (Mirkovski, 2012)

1963 yılındaki kuvvetli deprem Üsküp'ün zengin tarihini taş yığınınına dönüştürmüştü. Üsküplüler sadece sosyal varlıklarını kaybetmediler. Sarsıntı şehrin mekânsal hatırlarını da buharlaştırmıştı. Ev ve yuva ihtiyacında olan Üsküp, dünyanın dayanışmasını kucaklamış fakat kendi kaderinin ellerinden kaydığını da farketmek

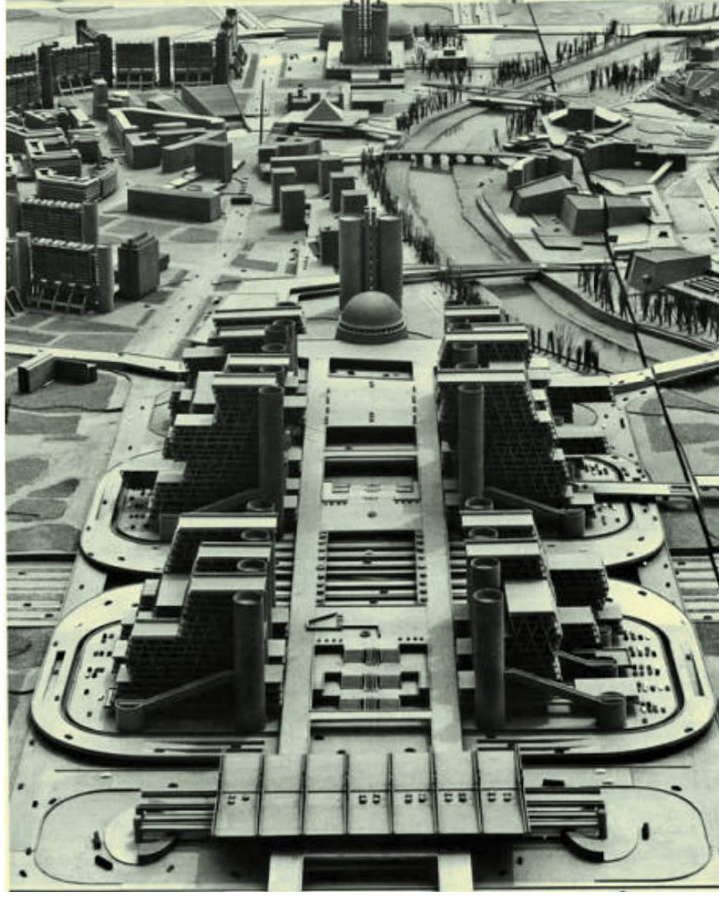
zorunda kalmıştı. Doğal afet, 1960 jenerasyonu politikacılar ve mimarlarına, öngörülen patlama senaryosunu ‘uç kentsel tasarım ütopyasının’ yerine getirilmesini sağlamış oldu: Gerçek şehrin üzerinde süzölerek geleceğin şehrini yeniden yazmak... Üşküp’ün yükseltilmiş metabolist zemin hareketi, yeni bir şehir yaratmak için Kenzo Tange’nin kazanan tasarımıdır. Tange’nin insan ve makina karışımından organik bir gövde yaratma isteği, Üşküp’ü yeniden düzenleyen bir megayapı ve zeminden yükseltilmiş paralel bir ortam ile kültürel olarak zengin ‘’işsiz Üşküplünün‘’ şimdi var olmayan kalıntılarının üzerinde yüzmesine izin vermiştir (Barthes, 2012).

Aslında, jüri Tange’nin planında Kale tepesinin, merkezin kompozisyonuyla olan başarılı birleşimini ve kamu binaları, mağazalar, köprüler, yaya meydanları ve platformlarıyla Vardar nehrin sağında ve solundaki gelişmelerin entegrasyonunu alkışlamıştır (Şekil 4.32, 4.33).

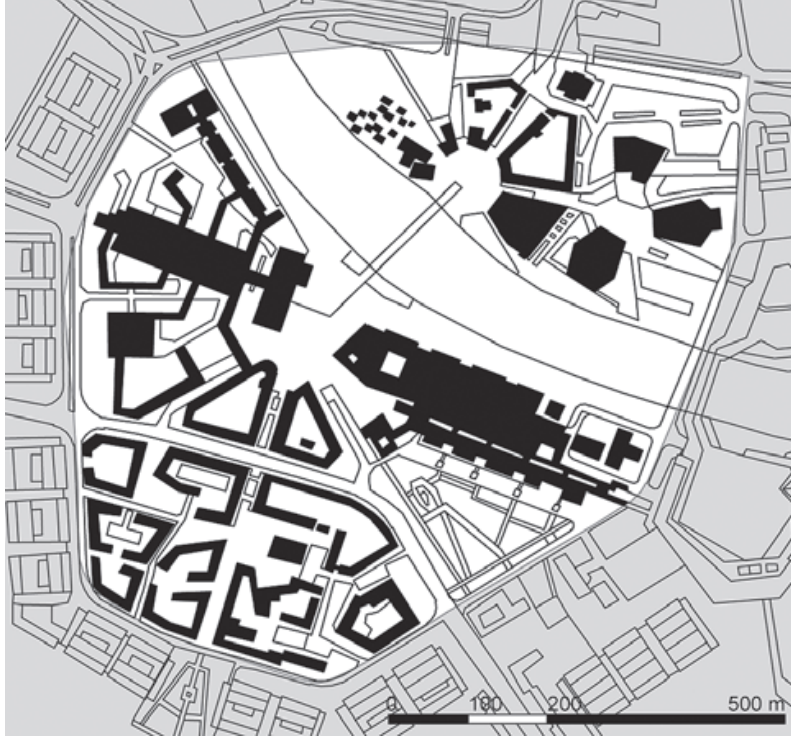
Hırvatistan takımı ve ITPA’nın dâhil olduğu, Kenzo Tange ekibinin yarışma projesi ile ve tabii ki Tange’nin önderliğinde oluşmuş bu ürün, şehir merkezi için tasarlanan master planın 9. ve final versiyonu olmuştur (Şekil 4.34). 1964 yılındaki yarışmasının sonucu olan bu plan 1965 yılında resmileştirilmiş (Stefanovska ve Kozelj, 2012).

Şekil 4.32 : Kenzo Tange ve ekibi (Url-41)

Şekil 4.33 : Kenzo Tange ekibi proje maketi (Mirkovski, 2012)

Şekil 4.34 : Şehir merkezinin yeniden inşası için yapılan 1965 planının 9. ve son versiyonu (Stefanovska ve Kozelj, 2012)

4.1.5.1 Master plan

Master plancıların çalışması uluslararası jürinin şu kriterleri içeren önerileriyle yönlendirilmekteydi: dağınık bir gelişim rotası, Vardar nehrinin birleştirici bir eleman olması, Kale tepesinin yerleşiminin (en yüksek doğal yükselti) çok katlı yapılarla bozulmaması, çarşı bölgesinin şehir merkezine entegre edilmesi ve müzeleşmesine izin verilmemesi ve kuzey sahilde yalnızca az katlı yerleşime izin verilmesi. (Home, 2012).

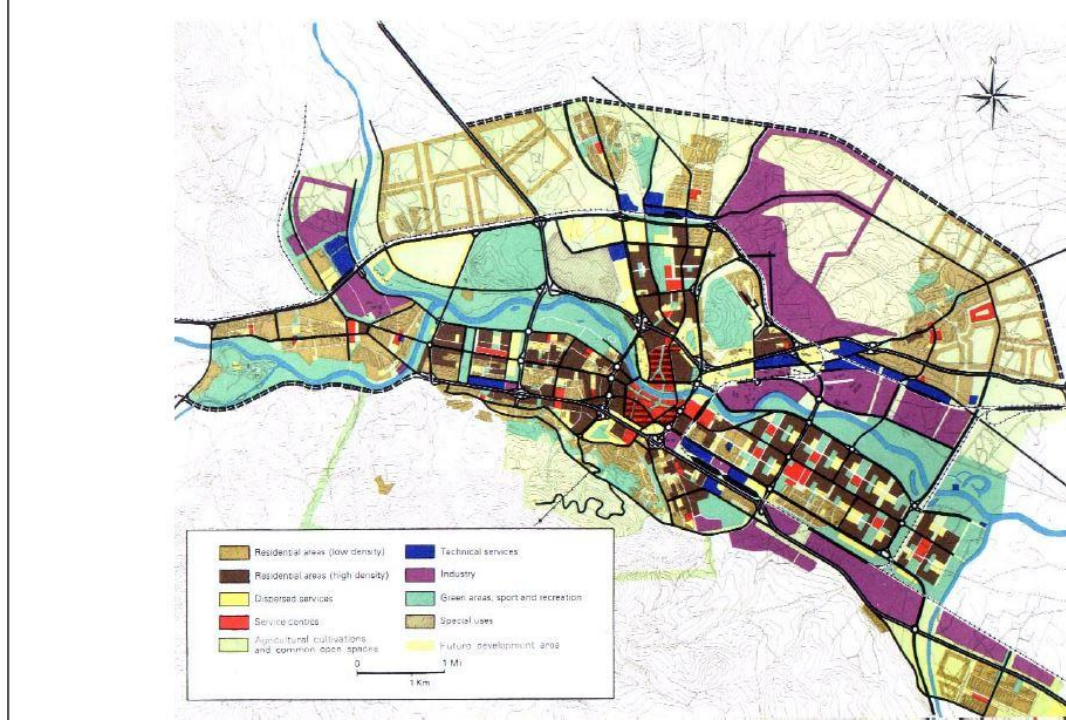
Master plan çeşitli zaman dilimlerini öngörmekteydi: Kısa vade (1971'e kadar 270,000 nüfusu hedefleyen), orta vade (1981'e kadar 350,000 nüfus) ve uzun vade (2000'den sonra 4 milyon nüfus) her ne kadar, gerçekte Üsküp'ün nüfusu şu anda yarım milyon olsa da. Planın azimli hedefi düşük hane halkı ortalamasıyla (1964'te 4.15 iken 1981 de 3.5'e indirerek) daha büyük bir nüfusu bir araya getirmek ve daha elverişli kullanım alanı standartları oluşturmaktır.(kişi başına 12.5 m2'den yakın zamanda 17.5'a çıktı) Demiryolu ağı da dönüştürülmüştür. Bir kısmı yıkılmış tren istasyonu bir deprem anıtı olarak bırakılmış ve şu anda şehir müzesini içinde barındırmaktadır (Şekil 4.35) (Home, 2012).

Şekil 4.35 : Eski Tren İstasyonu-Müze (Url-31)

Vardar nehri başlı başına Master planın önemli bir parçasıydı. Depremden önce, eriyen kar suları belli aralıklarla şehirde baskına neden olmaktaydı ve 1962 su baskınından etkilenen alanlarda binaların temelleri zayıfladığı için depremin etkisi daha fazla olmuştu. Sismik risk analizleri nehrin kenarındaki alanların gelişimden uzak tutulması gerektiğini belirledi. Zaptedilemeyen nehir hemen ıslah edildi, sahil

şeritleri göreceli olarak binalardan arındırıldı ve parklar, oyun alanları, spor sahaları ve yürüyüş parkurları gibi yenilenme alanları için ayrıldı. Yeni köprüler inşa edildi, özellikle Goce Delcev köprüsü (1971’de açıldı) daha küçük olan Yahudi köprüsünün yerine yapıldı ve Belgrad otoyoluna önemli bir bağlantı yolu oluşturdu. Nehrin memba tarafında Matka 2 barajı ve hidroelektrik santrali inşa edilerek nehrin akışı kontrol altına alındı ve kano-slamom ile rekreasyonel aktivite alanları sağlandı (Şekil 4.36) (Home, 2012).

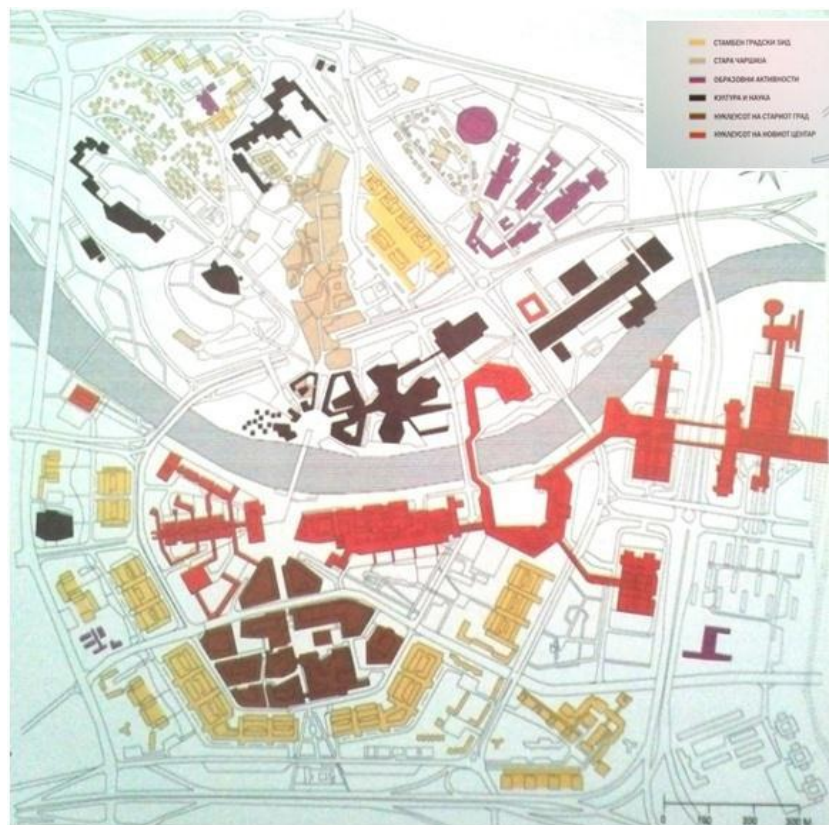

Şekil 4.36 : Üsküp master plan önerilerinin detayları (S. Marinovic)

4.1.5.2 Yeni kent merkezi

Deprem öncesi şehir merkezi ağırlıklı olarak nehrin kuzey yakasında eski Çarşı alanında yer almakta, karşı yakayla Taş Köprü veya Kamen Most ile bağlanmaktaydı. Depremden sonra nehir kenarındaki bazı tarihi camiler ve kiliseleri de içeren eski şehir yapıları çoğunlukla yıkılmış ya da terk edilmişti. Planlamacılar çarşayı ‘yalnızca turistler için pitoresk küçük bir şov olarak değil gerçekten işleyen servis, ticaret ve üretim merkezi olarak’ bakıma almaya karar verdi. Yeni bir köprü ve ana yol teşkil ederek Kale Tepesi altından tünel kazılmasını veya çarşı etrafına yüksek binaların konuşlandırılmasını engellediler ve yalnızca yayalara açık Taş Köprü 1977’de tamamlanan yeni bir alışveriş mağazasına bağlandı. Kuzey yakadaki

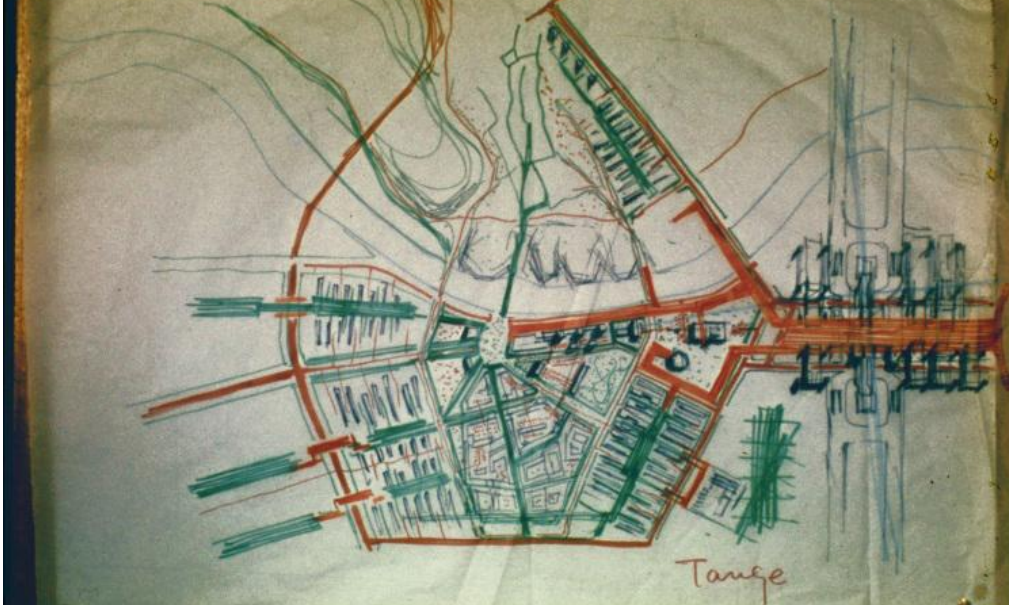
Nehrin güney yakasındaki şehir merkezi yönetim, ticaret, alışveriş ve eğlence için ayrılmıştı (Şekil 4.37). Alanın üçte biri konut olarak zonlandı(30,000 kişi) ve şehrin çekirdeği ‘şehir duvarları’ denilen yüksek yoğunluklu katlı konut blokları ile çevrelendi. (Sismik önlemler gereği şehir duvarlarının boyu orijinal tasarıma göre düşürülecekti) Trafiğin şehir kapısından süzülerek şimdi hala var olan Makedonya telekomünikasyon ve posta bürosunun olduğu yönetimin kalesine hizmet etmesi bekleniyordu.

53

Şu anda canlı ve başarılı bir merkez alan olan Marshal Tito Caddesinin etrafındaki mevcut iş ve konut alanları ve eski tren istasyonu bağlantısı yeniden yapılandırılacaktı. Geceleri aydınlatılmış olan turistik taş köprünün vitrin olduğu geniş yeni bir şehir meydanı (100x165m) yapılırken, 1973 yılında nehrin yanbaşında, nehir boyunca ferah kafe terasları(25m genişliği)olan yeni bir alışveriş merkezi yapıldı (Home, 2012).

Üsküp için yapılan bu planda, Tange'nin şehir tasarımına yaklaşımındaki dikkat çekici devamlılığı gözler önüne serilmiştir. Üsküp şehir planında dikkat çeken bir diğer belirgin özellik ise; Tange'nin 2 metaforik konseptinin temeli olan anıtsal şehir duvarı ve şehir kapısıdır (Şekil 4.38). Bu iki ana karakter adeta Avrupa ortaçağ şehirlerin şemasıyla kent merkezini birbirine bağlamış ve sembolik bir plan olmuştur (Stefanovska ve Kozelj, 2012).

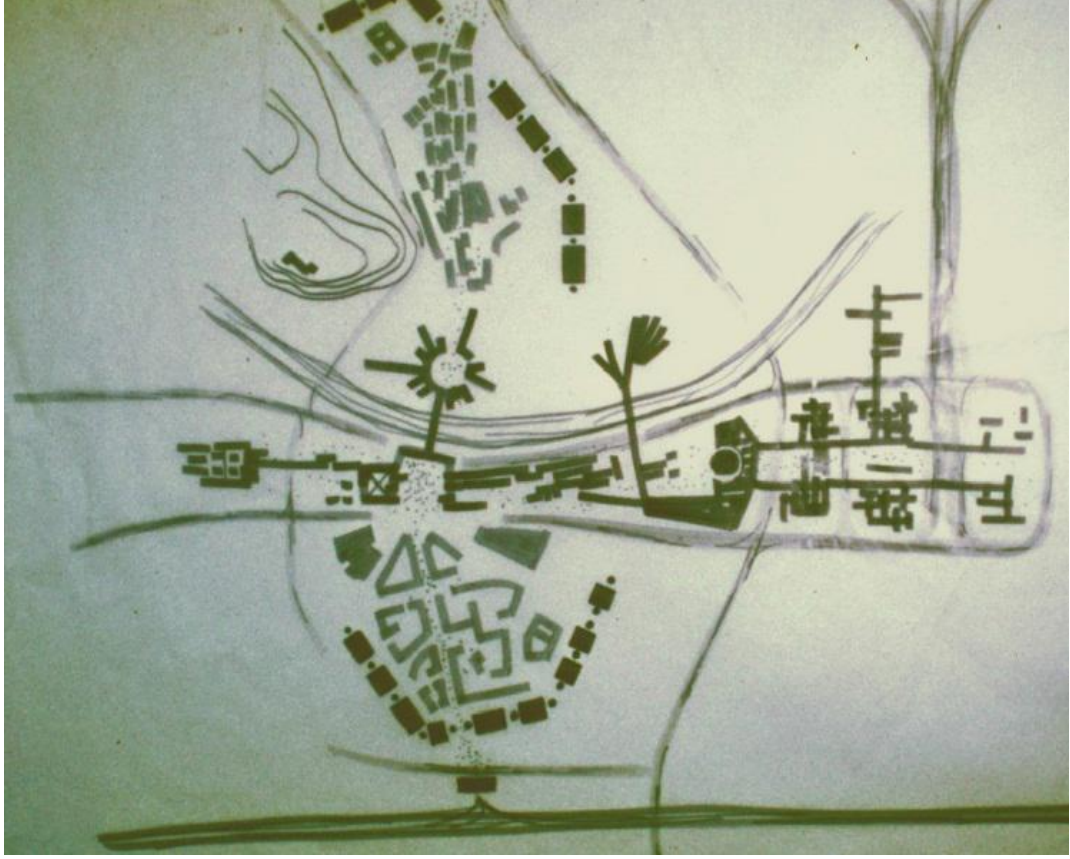

Şekil 4.38 : Kenzo Tange tarafından önerilen şehir duvarı konsept çalışması

(Mirkovski, 2012)

Şehir kapısı, şehrin yönetim, hizmet, servis gibi ana kentsel fonksiyonlarının yeridir. Şehrin doğu-batı aksını işaret eder. Şehir merkezi mümkün olan her yerde şehir duvarlarıyla çevrelenmiştir. Halkanın dışı ise konut katları ve kuleler ile temsil edilir. 1965 planında şehrin içindeki bütün trafik türlerinde sıkı bir hiyerarşi olup, araç hareketinden ayrılmış kesintisiz yaya hareketini amaçlamış ve bu amaçla da yer yer

yükseltilmiştir. Bu plan eski ve yeni şehir akslarını daha da ayırır. Bu aksların kesiştiği yer ise şehir meydanıdır (Stefanovska ve Kozelj, 2012).

Şekil 4.39 : Kenzo Tange'nin konseptindeki yaya trafik elemanları

(Mirkovski, 2012)

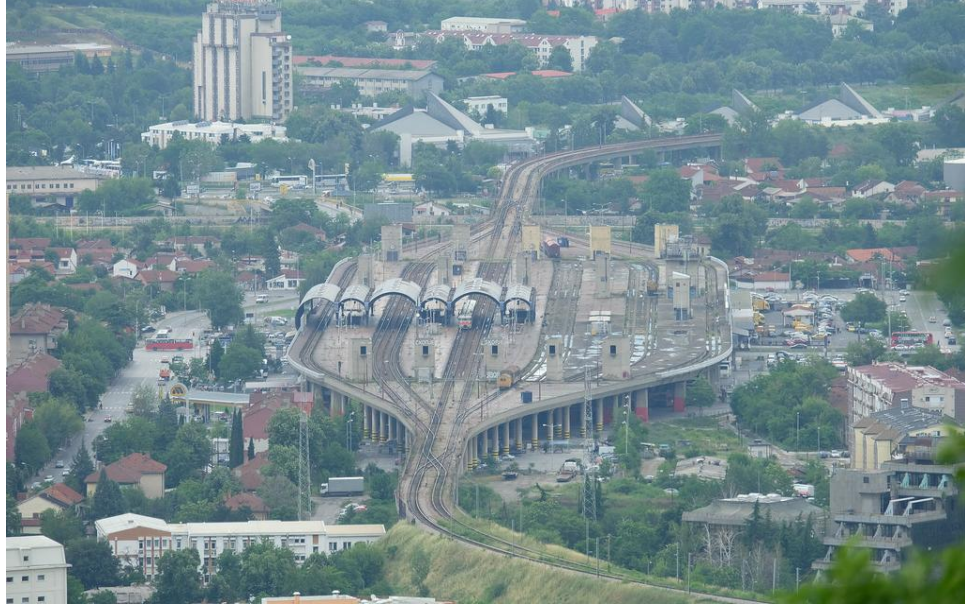
Şehir kapısı kavramı, ulaşım ve iş operasyonuna bağlı tüm kentsel fonksiyonların yoğunlaştığı lineer bir aks üzerine temellenmiştir. Aks, Vardar nehrinde, etrafı devlet ve belediye binalarıyla çevrilmiş Üsküp'ün ana kent meydanı olan Cumhuriyet Meydanında sona ermektedir. 'Şehir kapısı', tam anlamıyla şehre girilen kapı, Le Corbusier'in Ville Contemporaine'deki kompozit ulaşım merkezine benzer olarak inşaa edilecek olan yeni tren istasyonunun ve karayollarının girişi için ana kapısının yapılacağı yere konulacaktır. Şehir kapısı, bütün trafik sistemlerinin (demir yolu, otomobil, otobüs ve yaya hareketi) bir noktada birleşmesi ile karakterize edilmiş olup, yerel ve bölgesel trafiğin geçiş noktası olarak hizmet etmiştir (Şekil 4.39). Ulaşım merkezinin, şehir kapısı merkezi olarak bilinen, merkezi iş alanı ile birleştirilmesiyle şehrin ana aksına şekil vermiştir. Bu aks boyunca, bir takım ofis kulesi, kütüphane, banka, sergi salonları, sinemalar, oteller, mağazalar ve restaurantları içeren bina kümesi yer alır.

Üsküp'ün lineer aksı, ulaşım terminalinin merkezi iş bölgesi ve kent meydanlarıyla bağlanmasıyla parlamış olup, şehrin omurgasını da oluşturmuştur. Tange'nin önceki kentsel projelerindeki gibi, Üsküp için yapılan plan, altyapı, anıtsal ölçek ve ince detaylara, 3 boyutlu bir sitemde farklı ulaşım modellerini organize etmeye imkân vermiştir. Kofu tarafından geliştirilen prototipi takiben, şehir kapısı ve şehir duvarındaki mimarlık, silindirik kuleler konut sirkülasyonları ve servisleri ve konut, iş amaçlı kullanılan yatay yaşam alanlarının tekrarlanan dokusuyla karakterize edilmiştir (Url-22).

Geleneksel unsurlar taşıyan şehrin metaforu vasıtasıyla, plan fiziksel form seviyesinin ötesinde bir anlam iletip, şehrin canlılığını ve insancılığını iyileştirebilmek adına ziyaretçiler ve şehrin sakinleriyle olan iletişimini mümkün kıldı. Üsküp'te, mimar şehir kapısı ve şehir duvarı yapılarına yönelirken, geleneksel şehrin anlamını geri kazanmayı amaçlıyordu. Şiddetli depremden sonra Üsküp'teki kent görünümü 1960'daki Tokyo'nun kent görünümünden daha az kaotik değildi. Ancak, şehri yeniden inşaa etmek yerine, Tange Üsküp'te kalan yapıları korumak ve şehir duvarlarını kullanarak tarihi alanları çevrelemeyi denedi. Ayrıca şehrin karakteristik coğrafi özelliklerini çok hassas bir şekilde iyileştirdi (Url-22).

Tange, Üsküp'ün kentsel planlama otoritelerinin, bireysel binaların mimarlarından hatta Tange tarafından tasarlanan binada bile master plan ve esaslarına uyulmasını talep ettiğini belirtmiştir. Bu devasa bina içinde yerden 15 metre yükseklikte geniş platformlu bir tren istasyonu bulunduruyordu. Altı otobüs istasyonuydu. Üsküp için sembol bir yapı oldu. Fakat çoğunlukla 430.000 nüfuslu nispeten mütevazı bir şehir için fazla büyük olduğu şeklinde eleştiriliyordu. Yine de verimlilik ve uluslararası işbirliği açısından fevkalade bir başarı olan Üsküp'ün yeniden yapılandırılması sürecinde Tange'nin planı önemli bir rol oynamıştır. Şehir bir süre sonra canlılığını yeniden kazanıp ekonomik patlamanın keyfini çıkarmıştır. Planlama ekibi tarafından belirlenmiş prensipler dâhilinde, gelişen tasarım stiline yatkın yeni binalar, yeni devrimci bir toplum için yeni bir mimarlık talebine karşı Tange kendine özgü bir tonda cevap vermiştir. (Lin, 2010)

Master plan zamanında hızlandırılmış yaklaşımıyla yenilikçi olarak değerlendirilmiştir. 'Daha önce hiç bu boyutta ve karmaşıklıkta bir şehir planı uygulaması, bu kadar çaresizce acil sosyal ihtiyaçların baskısı altında idare edilmemişti' (UNDP, 1970; Home, 2012).

Şekil 4.40: Uygulanmış bir Kenzo Tange tasarımı olan tren istasyonu (Url-31)

Kenzo Tange ve ekibi şehre tren istasyonu örneğinde olduğu gibi (Şekil 4.40) metabolist bir planlama yaklaşımı sağlamakla beraber sosyalist devletlerin çokça benimsediği mimari bir yaklaşımın da tohumlarını serpmiş oldu. ‘Brütalizm’... II. Dünya savaşı sonrasında baş gösteren yapı malzemesi ve parasal kaynak sıkıntısı sebebiyle yapı gereçlerinin ve taşıyıcı öğelerinin üstünün örtmeden, saklamadan binanın en öz haliyle kullanılmasını prensip alan brütalizm akımı ortaya çıkmıştır. Brütalist mimarlık 1950’li yıllardan itibaren gelişip 1970’lerin ortalarına kadar modernist mimari hareketi olarak ortaya çıkmıştır (Url-4). İlk olarak İngiltere’de gözlemlenen akım, işlevci mimarinin sadeliğini ön planda tutan genellikle çelik ve brüt betonu kullanımı ile geometrik formlarla simgelenmiştir. Brütalizm, özellikle tasarımcı Alison ve Peter Smithson tarafından desteklenen ve genellikle sosyalist ütopya ideolojisiyle ilişkilendirilen neredeyse bir stil mertebesinde ama bir stilden daha çok mimari bir filozofidir (Url-4).

Le Corbusier ve Louis Kahn gibi öncü mimarlar tarafından benimsenmiş ve pek çok esere kaynaklık etmiş olan brütalizmin en somut örneklerinin yer aldığı şehirlerden biri de kuşkusuz Üsküp’tür. Şehir, Kenzo Tange ve Japon ekibi tarafından adeta yeniden yoğurulmuş ve şekillendirilmiştir. Şehir için yapılan master planın özünde yer alan bu akım, şehre çağdaş mimarinin en güzel örneklerini kazandırmıştır. Depremin yıkıcı etkileri, brütalist mimarlığın derinliği ile sarılmaya çalışılmış, şehre yeni bir kimlik kazandırmış ve kent belleğine unutulmaz bir iz bırakmıştır.

Jovanovic ‘2010 yılı itibariyle ‘‘Üsküp 2014’’ başlığı altında Makedonya hükümeti tarafından çeşitli projelerin duyurulmasıyla, şehri antik çağlardan fırlamış bir şehir gibi şeklini değiştirmek için Yugoslavya’nın ‘dayanışma şehri’ mirası şimdi yok olma tehdidi altına girmiştir. Şimdi ölü olan sosyalist politik sistemde üretilmiş o zamanın heykelsi pürüzlü brütalist mimarisi için bir tür açık hava müzesi olan şehir, farklı bir estetik programla farklı şekilde müzeleştirilmiş bir başka şehre yol vermek zorundadır’ diyerek brutalism etkisinin şehirden çekildiğini açıklar (Weiss, 2010; Kubiena, 2012).

Brütalist mimari akımının Üsküp’teki örnekleri aşağıda verilmiştir. (Şekil 4.41, 4.42, 4.43, 4.44)

Şekil 4.41 : Aziz Kliment katedrali
(Url-31)

Şekil 4.42 : Nikola Karev lisesi
(Url-31)

Şekil 4.43 : Aziz Kiril ve Metodi
Üniversitesi (Url-31)

Şekil 4.44: Makedon ulusal radyo
ve televizyon binası (Url-41)

Şekil 4.45 : Merkez posta ofisi binası
yurdu binası (Url-31)

Şekil 4.46 : Brütal“Goce Delcev” öğrenci
yurdu binası (Url-31)

Şekil 4.47 : Trgovski alışveriş merkezi
(Url-42)

Şekil 4.48 : Telekom binası
(Url-31)

Şekil 4.49 : Makedonya ulusal bankası
(Url-19)

Şekil 4.50 : Üsküp opera ve bale salonu
(Url-31)

Eleştirmenler brütalizmin soyut doğasının bütünleyici ve koruyucu olmaktan çok soğuk ve iletişime açık olmadığını savunur (Şekil 4.45, 4.46, 4.47, 4.48, 4.49, 4.50). Ayrıca brütalizmin, etrafındaki sosyal, tarihsel ve mimari çevreyi göz ardı ettiğini, mevcut gelişmiş alanlara bu tarz yapıların girmesinin de büsbütün uygunsuz ve yabancı olduğu için eleştirilmektedir (Url-4). Günümüzde özellikle de Üsküp 2014 projesi kapsamında yapılan eserlerin gerekçesi olarak brütalist mimarinin iç karartan

ve donuk etkisinden yakınılr ve sosyalist dönemin soğuk şehir imajını değiştirebilmeyi amaçladıkları iddia edilir. Üsküp 2014 projesi kapsamında, Üsküp'ün hala yararlanılabilecek durumda olan bu çağdaş mimarlık mirasını görmezden helen tutumu yeniden ele alınacaktır.

4.1.6 1990 ve sonrası

Yugoslavya'nın dağılması ve 1991'de Makedonya'nın bağımsızlığını takip eden esaslı değişiklikler ülkedeki planlama sürecini etkileyen yeni ekonomik ve sosyal durumlar yarattı. Dönüşüm süreci ülkenin yönünü şaşırttı ve %30 işsizlik ve %19 yoksulluk sınırı altında yaşayan nüfusa sebep oldu (Url-9). 1990 sonrasında planlama sistemi ve kurumsal oluşumların değişmesi, şehrin ciddi anlamda yeniden yapılandırılmasıyla sonuçlandı. Bu dönem boyunca, komünist planlamanın ve sosyal organizasyonların ayrılışı gösteren gelişimin pek çok evresi gözlemlenebilir (Stefanovska ve Kozelj, 2012).

1991-1993 yılları arasında, komünizmin çöküşü, hemen ardından Yugoslavya'nın dağılışıyla da damgalanan ilk dönemde, yapılaşma süreciyle ilgili hiç bir düzenleme yoktur. Bu dönem durgunluk dönemi olarak gösterilir. Ülke bir oluşum sürecindedir ve şehirdeki bina faaliyetleri yasal normların eksikliği sebebiyle durdurulmuştur. Bu dönem 1993'de özelleştirmeye atılan ilk adım ve sosyal sermaye teşebbüslerinin dönüşümü kanunu kapsamında mülkiyet dönüşümüyle sonlanmıştır. Bu yasa, dönüşüm sürecindeki en kritik konulardan biri olan mülkiyetin dönüşümüyle komünist planlamadan ayrılışı sürecini açıkça gösterir. Bu periyot, bütün sektörlerdeki büyümenin bastırılması ve genel inşaat aktivitelerinin eksikliği ile tanımlanmıştır (Stefanovska ve Kozelj, 2012).

Durgunluk dönemini (1993-2004) istikrarsızlık ve dalgalanma dönemi takip etmiştir. Bu dönem boyunca inşaat faaliyetleri için yeni kuşullar yaratan özelleştirme süreci başlamıştır. Aslında, Makedonyada özelleştirme 1989'un sonunda başlayan uzun ve sancılı bir süreçtir (Privatisation Agency of the Republic of Macedonia, 2011). Ancak süreç tam olarak, ülke bağımsız olup kendi hukuk sistemine sahip olunca başlamıştır. Sosyal sermaye teşebbüslerinin dönüşümü ile ilgili ilk yasa 1993'de düzenlenmiş olup, 1996 yılında şirketlerin eyalet başkentlerinin ve tarım sektörünün özelleştirilmesi olarak devam etmiştir. Ayrıca, spekülatif gelişmelerle başlayan mülkiyet hakkının yeniden tanıtılması, komünizmin altında oluşmuş dengeyi yok

etmiştir. 1996 yılında belediyelerin sayısı 34'den 123'e yükseltilmiş ve dolayısıyla büyüklükleri ve sorumlulukları azaltılmıştır. Bu sebeple ülkenin bağımsızlığının ilk aşamalarında, yerel yönetimlerin sorumluluğu azaltılmıştır (Stefanovska ve Kozelj, 2012).

Bu istikrarsız dönemde, daha çok kaçak yapılaşma olmuş ve büyüme kentin eteklerine doğru yayılmıştır. Bu evre, gelişi güzel yayılmanın başlangıcı olmuştur. Zira şehir dışı çeperlere doğru genişlemeye başlamıştır. Yeni inşai gelişmeler, kullanım bakımından birbirinden son derece ayrılmış, düşük yoğunluklu ve tarımsal araziler üzerine inşaa edilmiştir. Buna paralel olarak yeni yapılan ayarlamalarla, Üsküp şehir merkezinin master planı için ilk girişimler 1991 yılının başında alınmış olup sonrasında şehir Makedonya Cumhuriyeti'nin başkenti ilan edilmiştir. Ancak bağımsızlıktan sonra şehir merkezi için yapılan ilk plan 1997 yılında resmileştirilmiştir. 1997 yılında resmileşen bu plan Miroslav Grcev, Vlatko P. Korobar ve Mrijana Pencic'in eseridir. Özünde bu plan, şehir merkezindeki metruk alanların doldurulmasını ve 20 yıl önce sonlanmış olan inşai çalışmaların yeniden başlatılmasını öngörür. 1997 planı kent karakterinin düzeyinin yükseltilmesini, kent parçalarının ve tekil binaların restorasyonunu, mevcut binaların yeniden inşası, mevcut blok yapılarının içine yeni binaların entegre edilmesini ve mevcut akslarla tanımlanmış kent blokları ve şehir parçalarının yeniden yapılandırılması içerir. 1997 planı, on seneden fazladır değişmeden kalmıştır. Bu süreçte küçük bazı parçalar çıkartılmış, çoğunlukla yeni binaların mevcut blok yapısına eklenmesiyle uğraşmıştır. Bu arada, ülkedeki bozulmuş planlama sistemi, planın revizyonu ve değişiklikler için verimli bir zemin oluşturmuştur. Bunun yansıması olarak da planlamadaki politik egemenlik, planlama sürecinin kuralsızlaşması ve sosyal içerikteki değişimler, dalgalanma sürecinin bitişini ve yeni bir periyoda doğru kaymayı işaret eder (Stefanovska ve Kozelj, 2012).

1990 sonrasında, yönetimde değişiklikler ve reformlar yapılmaya çalışılırken yaşanan pek çok sosyal çatışma, 2000'li yıllarda şehrin kimliği için atılacak adımların gerekçeleri olmuştur. Politik gelişmeler, ülkede var olan fakat güçlkle korunan dengenin yitirilmesine ve çok etnikli yapısındaki öğelerin huzursuzluğuna neden olmuştur.

Bu olaylardan biri 1997 yılının yazında, Üsküp'ün 70 km güney batısındaki Gostivar ilçesinde gerçekleşmiştir. Arnavut kökenli nüfusun yoğunlukta olduğu bu ilçede,

sadece milli günlerde göndere çekilmesine izin verilen Arnavut bayrağının ilçe belediye başkanlığının önünde asılması yasalara uygun olmadığı için, polisler bayrağın indirilmesi için bölgeye gelmiştir. Olayı öğrenen tepkili yüzlerce kişi protestoya başlamış ve bayrağın tekrardan asılması için direnmiştir. Çıkan silahlı çatışmada pek çok kişi hayatını kaybetmiş ve belediye başkanı tutuklanmıştır. Belediye başkanının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yaptığı itirazı, davranışındaki etnik kışkırtıcılık sebebiyle reddedilmiştir. Hapishanedeki ceza sürecini tamamlayan Rufi Osmani tekrardan belediye başkanlığı görevine geçmiş ve 2013 yılına kadar hizmet vermiştir. Bu olay neticesinde bayrak gibi etnik semboller için verilen mücadeleler, etnik politikacıların ellerinde önemli bir kazanç olmuştur. Güvenlik kaygısının yarattığı emniyetsiz bir korku atmosferi yaratmıştır.

Bir diğer etnik çatışma da Üsküp kalesinde süren arkeolojik çalışmalardan çıkan tarihi kalıntıların sergileneceği müze fikriyle gelişmiştir. Tüm Makedonya'dan toplanan arkeolojik kalıntılar için nehrin kenarında dev bir arkeoloji müzesi yapılmakta iken, bu müzede sadece Kale'den çıkartılacak eserlerin sergilenmesi amaçlanıyordu. Müzenin formunun ortaçağdaki Bizans bazilikasının şeklinde yapılacağı duyurulmuştu. Müzenin çelik kafesinin yapımına başlanması Arnavut kökenli vatandaşların tepkisini çekmiş ve etnik kökenli olaylar yeniden cereyan etmeye başlamıştı. Çayır belediye başkanı kültürel miras bürosuna inşaatın durdurulması için talepte bulunmuş ve heyet bir sonraki bilgiye kadar inşaatın askıya alınmasına karar vermiştir. Ancak inşaata geceleri devam edildiğini farkeden Arnavut vatandaşlar ayaklanmış ve polisin ayırmaya çalıştığı büyük bir çatışma yaşanmıştır. Sosyal medyanın da etkisiyle iyice ateşlenen bu gerginlik güçlükle sonlandırılmıştır (Janev, 2011).

2005 yılında, ülkedeki yeni toprak organizasyonu, (Şiddetli çatışmayı sonlandıran Ohri Çerçeve Anlaşması'OFA' gereğince) şehrin fiziksel ve demografik yapısında değişiklikleri başlatan Üsküp bölgesine kırsal komşu topluluklarını da eklemiştir. Bu yeni toprak organizasyonu ile Üsküp şehrinde Arnavut kökenlilerin oranında bir artış yaşanmış ve yüzde 20'lik Arnavut kökenli azınlık grup ülkedeki 2.resmi dil olarak Arnavutçanın kullanılmasını talep etmiştir. Vardar nehri ve kentsel çekirdeğin etrafına toplanmış ve etnik olarak karışmış 2 belediyenin bölge sınırları, şehrin merkezinde nispeten daha az etnik olarak bölünmüş şekilde yeniden organize olmuştur. Aynı zamanda, OFA, yerel ve bölgesel düzeyde şehirler ve belediyeler

gibi yapıların üzerinde daha kuvvetli yetki veren âdemi merkeziyetçilik sürecini tanıtmış ve bu şekilde etnik ve kültürel farklılıkların yerel seviyede görüşülmesini, onları kişisel düzeyde rasyonelize etmeye yönlendirmiş ve dolayısıyla bu süreç, etnik aidiyetlerle ilgili yanlış anlamaları azaltmayı amaçlamıştır. Bu girişime rağmen, 2010 yılında devlet merkezileştirilmiş ve sermayenin ortasındaki varlığı güçlendirilmiştir (Mojanchevska ve Van Dijk, 2012).

5. ÜSKÜP 2014 PROJESİ

Tezin bu bölümünde, çalışmalarına 2010 yılında başlanmış Üsküp 2014 projesinden, projenin amacı ve kapsamından, projeye yönelik eleştirilerden ve kentlilerin projeye ilgili düşüncelerini öğrenme amacıyla yapılmış yapılandırılmış görüşme çalışmasından bahsedilecektir.

5.1 Projenin Kapsamı ve Amacı

Üsküp 2014 projesi, lanse edildiği andan itibaren kamuoyu ve dünya tarafından üzerinde çok konuşulan, dikkat çekici bir proje olmuştur. 2010 yılı Şubat ayında, 6 dakikalık bir video ile proje kapsamında şehre yapılacak olan heykeller, binalar ve köprülerin şehir peyzajına sanal olarak eklenmesiyle 2014 yılı sonunda Üsküp’ün nasıl değişeceği tanıtılmıştır. Makedonya’nın marka imaj çalışmaları için bu video aylarca televizyonlarda ve internette yer almış, uluslararası haber kuruluşlarına dağıtılmıştır. Hükümet sponsorlu çalışmalar, halkla ilişkiler uzmanlarının kontrolü altında reklamı yapılmış ve tüm yayın organları kullanılarak olabildiğince geniş kitlelere ulaştırılmaya çalışılmıştır. Özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika’daki kitlelere ulaşmak için “Invest in Macedonia” ve “Macedonia Timeless” sloganları Wall Street Journal ve Financial Times ve CNN International’da yer almıştır. Başta Başbakan Nikola Gruevski olmak üzere pek çok siyasetçi, bakan ve belediye başkanı, bu projeye Üsküp şehir görüntüsünün daha Avrupalı ve dış ülkelere daha tanınır bir şehir görüntüsü yaratacağı yönünde açıklamalarda bulunmuşlardır.

2010 yılı Vecer Makedonya gazetesinde, Üsküp Belediye Başkanı Koce Trajanovski, Üsküp 2014 için işlevsel, tanınabilir ve turistler için ilgi çekici bir şehir üreteceğini söylerken, Üsküp merkez bölgesi Belediye Başkanı olan Vladimir Todorovikj, projenin şehre yeni bir görüntü, Avrupa metropol tarzını vereceğini belirtmiştir (Graan, 2013).

Projenin detayları açıklanıp bir kısmı gerçekleştirilmeye başlandığında, hem yerel basında hem de dış basında ardı arkası kesilmeyecek eleştiri yağmuru da başlamıştır.

Akademik grup tarafından projede hâkim olan neoklasik-barok stilin kent dokusuyla uygunluğu ve yapılan heykellerin ölçeği ve yoğunluğu tartışılırken, bir diğer grup tarafından ise, bu heykellere yatırılan paranın ve genel bütçe kullanımının ne kadar doğru olduğu konusu tartışılmıştır.

Bu süre zarfında Üsküp 2014 yerli ve yabancı çok sayıda akademisyenin dikkatini çekmiş dolayısıyla farklı birçok platformda değerlendirilmiştir. Konu planlama, mimari, ekonomi, politik, sosyolojik başlıklar altında incelenmiş ve eleştirilmiştir. Eleştirilerin pek çoğu yapılan binaların Makedon kimliğini yansıtmadığı, son derece yapay bir tarih yaratılmaya çalışıldığı yönünde olmuştur. Makedon tarihine ait figürlerin sık aralıklarla meydan ve kent merkezine yerleştirilmesi, estetik ve ekonomik olarak sorgulanmakla birlikte, figürlerin çoğunun Makedon olması özellikle ülkede yaşayan Arnavutlar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Proje kamuoyunda yankı bulunca, hükümet yetkilileri de harcamaların geçerli gerekçileri olduğunu açıklamış kaynakların doğru bir şekilde yönetildiği savunulmuştur. Öncelikle Makedon kimliği için bir marka yaratılmaya çalışıldığı ve bu marka imajın da tüm dünyaya tanıtılıp daha çok yatırımı ve turisti Makedonya'ya çekmeye çabaladıkları söylenmiştir. Eleştirilere rağmen ara verilmeden eserlerin yapımına devam edilmiş ve bugün büyük bölümü bitirilmiştir. Yetkililerin demeçlerine göre Makedonya'ya gelen turist sayısı daha şimdiden %25 artmış ve Üsküp'te konaklanan gün sayısında da artış yaşanmıştır.

Sansasyonel proje ilk etkili adımını Büyük İskender heykeliyle atmıştır. 18.500 m2 ile Makedonya'nın en büyük meydanı olan Plostad Makedonija'a 22 m'lik Büyük İskender, değiştirilen ismiyle 'Atlı Asker' heykeli dikilmiş ve görkemli bir törenle açılmıştır. Yunanistan ile olan diplomatik sorunlar sebebiyle ismi değişen bu 'Atlı Asker' heykeli toplumun geneli tarafından beğenilse de belirtilen maliyetinin doğruluğu konusunda fısıltılara yol açmıştır.

Büyük İskender konusunda mütabık bir noktaya gelemeyen iki ülke arasında isim hakkı ile ilgili tartışmalar süregelirken hükümet, 2011 yılında bağımsızlıklarının 20. yılı şerefine, meydanın hemen girişindeki zafer takı, Porta Macedonia'yı açmıştır. 4.4 milyon avro'luk maliyetiyle Üsküp 2014 projesinin belki de en çok tartışılan yapılarından olan bu kapı, şu günlerde düğün fotoğrafçıların vazgeçilmez duraklarından olup, önünden geçen kırmızı iki katlı kırmızı otobüsleriyle kısa süreli de olsa bulunduğunuz yeri sorgulamanıza yol açıyor. Şehir merkezine bir kapı ile

giriş fikrinin Kenzo Tange'nin de önerdiği sembol bir kavram olduğu bilinse de, 21. yüzyılda, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerde 19. yüzyılda yapılmış olan neoklasik kapı tasarımının bu genç ülkeye taşınması çok makul gelmemektedir.

Makedonya hükümetinin teşvik ettiği mimari stilin arkasındaki nedenler tartışılabilir. Milletlerin kendilerine özgü stilleri dâhilinde, ileriye doğru bakarak kendilerini ya da şehirlerini dünya sahnesinde kabul ettirmeye çalışmaları yaygın bir uygulama olarak görülebilir. (Bilboa, Singapur, Tayvan, Kuala Lumpur, Dubai, Abu Dabi, Katar, Şangay, Beijing) Makedonya açıkça bunun tersini yapmaktadır. Yine de hükümet bu tavrın arkasındaki 2 anahtar sebep üzerinde ısrar etmektedir: 1. Ulusal kimliğin savunulması 2. Avrupa Birliği entegrasyonu. Geçmişe döndüğümüzde Makedonya, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nden bağımsızlığını kazandığından beri kriz içinde olan ulusal kimliğini güçlendirmeyi amaçlarken, aynı zamanda kendisini her ne kadar yapay görünse de Avrupa birliğine doğal bir biçimde ait olan tam bir Avrupa ülkesi olarak sunmaktadır. Bu durumda, Makedonya açıkça tarih ve kurguyla doldurduğu yeni kimliğini oluştururken kaybettiği tarihini yeniden bulmak için geriye bakıyor. Bu mimari dönüşüm şehrin tarihi düşünüldüğünde daha da ilgi çekici oluyor. Kaderin bir cilvesi ki, orijinal neoklasik bir şehrin üzerine kurulan 20. yüzyılın ultra modern şehrinin üzerine, sahte neoklasik bir şehir inşa ediliyor (Muratovski, 2013).

Kentsel alanlarda gerçekleşen bu şekilsel değişimin altında, aslında günümüzde pek çok ülke tarafından yapılmakta olan ulus markalaşması yer almaktadır. Bugün Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan gibi pek çok ülkenin dünya piyasasında yer alma ya da yerini sağlamlaştırma çabasını ulusal markalaşma ile perçinlemeye çalıştığını görülmektedir. Bu amaç için birbirinden farklı felsefeleri benimseseler de, yıldız projelere imza atarak aynı amacı güttükleri görülmektedir.

Son 20 yıldır, ulus markalaşması yaygın bir hükümet stratejisi haline gelmiştir. Bunun uygulayıcılarına göre ulus markalaşması, küresel ekonomide ulusal rekabetin artırılması için hükümete bir rota sunar. Ulusal markalaşma amacını oluşturan icraatlar, belli bir milleti, örneğin bir yatırım alanı, turist destinasyonu ve ticari ortağı olarak öne çıkarır. Bu markalaşma stratejileri başarılı olduğunda, ulusal marka, 'marka değerini', 'marka etrafında gelişen sosyal ve sembolik ilişkilerin üretken gücü', onların bir ürün veya hizmet tarafından sağlanan değerine ekleme ya da çıkarma yeteneği ile ekonomik bir değer üretir (Graan, 2013). Adrew yazısında

‘İrlanda’nın finans ve ticaret merkezi olmasını, Şili şaraplarının yeni pazarlar bulmasını ve narkotiğin merkezi olan Kolombiya’nın romantik bir turist destinasyonu haline gelmesini ulusal markalaşmayla sağlandığını belirtir.’

Ulusal markalaşma bu hedefi gerçekleştirebilmek için mevcut araçlarını genişletebilir. Bir marka olarak formüle edilen ulusal kimlik, devlet ve ticari projeler tarafından yönetilen ve geliştirilen bir kaynak haline gelir. Üsküp 2014 projesi ulus markalaşması mantığına uymaktadır. Kuzey Amerika ve Avrupa’dan turist kitlelerini ve yatırımcıları hedef alıp, Makedonya’ya dikkatleri toplayarak bunu ekonomik avantaja dönüştürebilmeyi amaçlar. İşçi-Yönetici, sanayi araçlarını geliştirmeye kendini adanmış Yugoslavya devletinin tam aksine, bağımsız Makedonya’nın şimdiki politikası efektif bir üretim düzeni içinde değer yaratmak için marka yönetimini tercih eder (Graan, 2013).

Makedonya için arzu edilen tanınırlığı elde edebilmek için Üsküp 2014, ülkenin ulusal ve marka imajını saptayıp, Avrupa’nın zaman - mekân ilişkisi kapsamında kabul görmüş mimari bir stilden yararlanmıştır. Önemle, Üsküp 2014’ün gerçekleştirilmesini sağlayan Avrupa’nın zaman-mekân ilişkisi, sosyalist dönem öncesini yaratmak için nostaljiyle renklendirilmiştir. Örneğin, Üsküp 2014’de barok ve neoklasik mimarinin kullanımı Avrupa modernliğinin tarihi *haute stilleri* olarak adlandırılmıştır. Ayrıca, 1920’ler ve 1930’lardaki *revivalist* bir stilde inşa edilen, fakat 1963 depreminde yıkılan önemli binaların yeniden inşa edilmesi de projenin bir parçası olarak programa alınmıştır. Böylece Üsküp 2014, tam anlamıyla sosyalist dönem öncesi hareketin kent tarihini, yeniden inşa edecektir (Lafazanovski,2006; Graan, 2013).

Üsküp 2014 ile sunulan ‘Avrupalı’ Makedonya, sadece Avrupalılaştırma kapsamında sosyalist dönem sonrası fiyatını belli etmiş bir Avrupa modeli çizen proje olmayıp, Makedonya devleti meşrutiyetine karşı olan Arnavut ve Yunan kökenli etniklerin perde arkasındaki mücadelelerine karşı planlanmış bir vizyondur. Alexander anıtıyla temsil edilen Neoklasik yapılar ve heykellerin seçimi, Antik Makedonya mirasından ulusal köklerinin ayırt edilmesini sağlayan etnik bir hikâye sunar (Brown, 2003; Vangeli, 2011; Graan, 2013).

Şekil 5.1 : Makedonya Meydanında yer alan bir otelin cephe yenileme çalışması
(Url-43)

Üsküp 2014 projesinin arkasındaki güç olarak tanınan Makedonya başbakanı Nikola Gruevski, kamu çalışmalarındaki bu ulusal kimlik hikâyesinin onun politik önceliği olduğunu defalarca tekrarlamıştır. Birçok insan tarafından alaylı bir şekilde bilinen antikleştirme politikası, antik geçmiş üzerinde tekel bir kontrol oluşturmaya çalışan Yunan iddialarına bir meydan okumadır. Dahası Müslüman ve Arnavutların tarihi anıtsal figürleri Üsküp 2014’ü oluşturan yapılar arasına dâhil edilmemiştir. Proje Üsküp merkezini tek etnikli, ulusal koşullarla inşa edip, ne Müslüman’lara ne de Arnavut’lara Avrupa metropolünde yer vermeyi teklif etmez (Janev,2011; Graan, 2013).

Andrew Graan’a göre projenin neoklasik üzerinde vurgu yapması, (Şekil 5.1) Makedonya’nın yakın tarihindeki 2 önemli olayın Makedon milliyetçiliğini zorda bırakmasıyla ilgilidir. Birincisi, Yunanlılar Makedonların Yunanistan’da Makedonya olarak anılan bölgeye benzer bir adla eski topraklarını geri ister nitelikteki emelleri olduğunu düşünerek ‘Makedonya’ ismini kullanmasına hala karşı çıkmalarıdır (Graan, 2013).

Bu sorunun özünde Yunanistan’ın, Makedonya geçmişinin kendi ataları olarak kabul ettikleri Büyük İskender’e kadar uzandığını savunması, bundan dolayı da Makedonya’yı Helen geçmişine sahip bir devlet olarak görmesine dayanmaktadır. Buna karşın Makedonlar ise Makedon ırkının Slav ırkından geldiği ve atalarının tarih boyunca hiç bir zaman Yunanca konuşmadıklarını iddia ederek Yunanistan’a şiddetle

karşı çıkmaktadır. Türkiye, Amerika ve Rusya gibi 120’den fazla devlet Makedonya’yı ‘Makedonya Cumhuriyeti’ olarak tanımasına rağmen uluslar arası kuruluşlarda bu isimle kabul edilmesi Yunanistan tarafından engellenmiştir. Günümüzde hala, Birleşmiş Milletlerde ‘Makedonya Eski Yugoslavya Cumhuriyeti (FYROM)’ olarak yer alıp Yunanistan’ın veto yetkisinden ötürü NATO ve AB üyesi olamamaktadır.

İkinci neden ise; Makedonya’da 2001 yılında Arnavut kökenli direnişçiler ve devlet güvenlik kuvvetlerinin egemenliğindeki Makedon kökenlilerin çarpıştığı çatışmadır. Makedonya hükümeti bunu Üsküp’ün bir kısmını kapsayan ülkenin batısını da içeren ‘Büyük Arnavutluk’ fikri için yapılan girişim olarak yorumlarken etnik Arnavut’ların paramiliter organizasyonu, ülkedeki etnik azınlıklara daha fazla hak için ayaklanmıştı. 2002 yılında, etnik çatışmadan sonra, 77 metre (alt kaidesiyle beraber) yüksekliğinde şehrin her yerinden görülen bir haç Vodno dağının tepesine yerleştirilmiştir (Şekil 5.2). Reaksiyon olarak, yıllar sonra, Arnavutların tarihsel bir figürü olan İskender Bey heykeli Vodno’daki haçın karşısına, nehrin kuzey yakasında çoğunlukla Arnavut, Türk ve Romen nüfusun yaşadığı eski Çarşı tarafına yerleştirilmiştir (Mojanchevska ve Van Dijk, 2012).

Şekil 5.2 : Millenyum haçı (Url-40)

İlk bakışta, Üsküp 2014 projesine, doğal kaynaklar bakımından zengin olmayan ve özellikle güçlü bir ekonomiye sahip olmayan Makedonya gibi bir ülke için, ekonomik gelişme için hiçbir yatırım değeri ve potansiyeli olmayan bir projeye milyonlarca avro harcamak çok akılcı görünmemektedir. Üsküp 2014'e yapılan eleştiriler, bu parayla ülke için hiç bir şekilde gerçek bir ekonomik fayda üretemeyecek anıtlara ve yapılara para yatırmak yerine, stratejik üretim tesislerine yatırım yapılarak ülkenin ihracatını arttıracak ve çok sayıdaki işsize çalışma alanı sağlayarak çok daha iyi bir yatırım yapılabilmesi yönündeki argümanları defalarca gündeme getirmiştir. Öte yandan, Makedonya gibi değişim sürecindeki ülkeler politik olarak merkezden uzaktadırlar ve gelişmiş bölgelerin ya da diğer deyişle merkez ulus denilen milletlerin ahlaki, finansal ve politik desteğine itimat ederler (Muratovski, 2013). Bu geçiş döneminde, merkezden uzaktaki uluslar merkez ulus olmanın peşinde olup, bu süreçte kamu diplomasi çalışmalarını kullanarak bu hareketi ve merkez ulusların desteğini doğrulamaya çalışırlar. İlk aşamada, bu tür faaliyetler içeriden yönetilip, kimliğin sorgulanmasını çabuklaştırır. -Biz kimiz? Görüntünün sorgulanması –Diğerleri tarafından nasıl görülmek istiyoruz? Eğer ülke bu sorgulamaların hızlı ve etkili cevaplanması konusunda yetersiz görünürse, kendi görüntüleri ve kimlikleri merkez uluslar tarafından tanımlanacaktır (Muratovski, 2013).

Bunun en önemli ve canlı örneklerinden biri yakın tarihte Birleşmiş Milletler'in ve Amerika'nın desteğiyle özgürlüğünü kazanmış olan Kosova'dır. Yugoslavya'nın himayesinde olan Kosova'da, Sırp'ların baskıcı yönetimi ve etnik anlaşmazlıklar sebebiyle 1998-1999 yılları arasında gerilim iyice tırmanmış ve 1998 yılında Kosova Kurtuluş Ordusu, Sırp yönetimine karşı kitle protestolarına başlamıştır. 1999 yılında bu coğrafyada soykırım olduğunu düşünen NATO, Sırp ordularına karşı hava operasyonu başlatmıştır. 1999 yılında Kosova Sırbistan'dan ayrılarak özerkliğini kazanmış, 2008 yılında ise bağımsızlığını ilan etmiştir. Bugün Kosova'ya adım atıldığında hemen hemen her yerde 2 bayrağın yan yana asılı olduğunu görülür. Bunlardan biri kırmızı zemin üzerine siyah renkte çift başlı kartalın işli olduğu Arnavut bayrağıdır. Bir diğeri ise, Avrupa'nın '*new born*' yeni doğmuş Kosova için uygun gördüğü mavi zemin üzerine 6 adet sarı yıldız ve Kosova haritasından oluşan yeni bayrağıdır. Bunun sebebi halkın bayraklarını yeterince benimseyememeleri ve %90 nüfusun Arnavut olduğu ülkede Arnavutluk bayrağına kendilerini daha yakın

hissetmeleridir. Resmi Kosova bayrağının üzerindeki 6 yıldız ülkede yaşayan 6 farklı etnik grubu temsil eder.(Arnavutlar, Goranlar, Sırp, Boşnaklar, Romenler, Türkler) Görünen odur ki bu bayrak ile ülkedeki etnik gruplar için orta yol bulunmaya çalışılmış ve yeni bir ülke için merkez uluslarca bir imaj ve kimlik oluşturulmaya çalışılmıştır.

5.2 Proje Kapsamındaki Çalışmalar

Üsküp 2014 projesi; cephelerin yenilenmesi, yeni köprülerin inşası ve eski köprülerin renovasyonu, yeni neoklasik yapıların şehre entegrasyonu, restorasyonlar, meydanlar, kamu alanları ve benzeri pek çok projeye imza atmayı planlayan bir şehir yenileme çalışmasıdır. Proje kapsamındaki çalışmaların planda işli olduğu anahtar harita ve liste aşağıda sunulmuştur (Şekil 5.3).

Şekil 5.3 :Proje kapsamındaki çalışmalar ve kent merkezindeki konumları (Url-31)

1. Köprüler

1.1 Yeni Köprüler

1.2 Sanat Köprüsü (Şekil 5.4)

1.3 Göz Köprüsü (Şekil 5.5)

Şekil 5.4 : Sanat köprüsü (Url-44)

Şekil 5.5 : Göz köprüsü (Url-45)

2. Mevcut Köprülerin Renovasyonu

2.1 Özgürlük Köprüsü

2.2 Goce Delcev Köprüsü (Şekil 5.6)

2.3 Devrim Köprüsü (Şekil 5.7)

Şekil 5.6 : Goce Delcev köprüsü (Url-39)

Şekil 5.7 : Devrim köprüsü (Url-39)

3. Kültürel Binalar

3.1 Makedonya Filarmoni Orkestrası

3.2 Arkeoloji Müzesi (Şekil 5.8)

3.3 Makedonya Mücadele Müzesi (Şekil 5.9)

3.4 Ulusal Tiyatro (Şekil 5.10, 5.11)

Şekil 5.8 : Arkeoloji müzesi

(Url-40)

Şekil 5.9 : Makedon mücadele müzesi

(Url-40)

Şekil 5.10 : Ulusal tiyatro eski hali

(Url-31)

Şekil 5.11 : Ulusal tiyatro (2014)

(Url-31)

4. Cephe Yenilemeleri

Kent merkezindeki mevcut binalarda cephe yenileme çalışmaları (Şekil 5.12, 5.13, 5.14, 5.15)

Şekil 5.12 : Otel & Restaurant (Url-46)

Şekil 5.13 : Katlı otopark & ofis (Url-31)

Şekil 5.14: Eski Hükümet binası
(Url-41)

Şekil 5.15: Hükümet binası yeni cephe
(Url-41)

5. Devlet Binaları

5.1 Elektronik Haberleşme Merkezi (Şekil 5.19)

5.2 Ceza Mahkemesi Binası (Şekil 5.16)

5.3 Mali Polis Binası (Şekil 5.18)

5.4 Maliye Bakanlığı (Şekil 5.17)

5.5 Dışişleri Bakanlığı

5.6 Yeni Belediye Binası

5.7 Eski Belediye Binası

5.8 Su işleri Müdürlüğü

Şekil 5.16 : Ceza mahkemesi binası
(Url-31)

Şekil 5.17 : Maliye bakanlığı
(Url-47)

Şekil 5.18 : Mali polis binası

(Url-31)

Şekil 5.19 : Elektronik

haberleşme merkezi (Url-31)

6. Heykeller

6.1 Justinian I

6.2 Rahibe Teresa (Şekil 5.23)

6.3 Makedonya'nın şehit kahramanları (Şekil 5.20)

6.4 Makedonya Kapısı (Şekil 5.22)

6.5 Tsar Samuil Heykeli

6.6 Philip II

6.7 Atlı Asker (Şekil 5.21)

6.8 Diğer Heykeller

**Şekil 5.20 : Makedonya'nın şehit
Kahramanları (Url-19)**

**Şekil 5.21 : Atlı asker
(Url-31)**

Şekil 5.22 : Makedonya kapısı

(Url-46)

Şekil 5.23 : Rahibe Teresa

(Url-46)

7. Diğer Çalışmalar

7.1 Vardar Nehrinde Demirlemiş Gemiler

7.2 Dönme Dolap

7.3 Vardar Nehrinin içindeki fiskiyeler

7.4 Kalenin onarımı

7.5 Karpoş Ayaklanması Meydanının onarımı

7.6 Makedonya Meydanında Ofis Binası

7.7 İskender Bey Meydanı

5.3 Projeye Yöneltilen Eleştiriler

Projenin tanıtımından bugüne kadar pek çok mecrada irdelenen Üsküp 2014 ile ilgili olumlu ve olumsuz fikirler beyan edilmiştir. Bunlardan çoğunluğu olumsuz olmakla beraber projenin ülkeye ayrı bir katma değer getireceğini düşünen bir kesim de yer almaktadır. Bununla ilgili gazetelerde, bloglarda, akademik yayınlarda ve sokak röportajlarında çok farklı görüşler belirtilmiştir. Tepkilerin bir kısmı estetik yönde olmakla birlikte işsizlik oranının %35'e varması ve nüfusun en az üçte birinin yoksulluk sınırı altında yaşaması proje maliyetinin protesto edilmesine sebep olmuş ve halk projeye muhalif olmuştur.

Üsküp 2014'e karşı harekete geçen ilk gruplardan biri, Prva Archi-brigada (PAB), projeyi, algılanan estetik yetersizlikleri ve Makedonya'nın imajı üzerinde öngörülen olumsuz etkileri temelinde kınadı. "Zevksizlik Duvarına Karşı" başlıklı bir basın

açıklamasında PAB, projenin yurtdışındaki izleyicilere hitap edebilecek özgün bir Makedon kimliği şekillendirebilme yeteneğini sorguladı:

Üsküp 2014 videosunu beğenenler Üsküp’ün sonunda Paris, Roma, Venedik tarzı bir Avrupa şehri gibi görüneceği yorumunda bulundular. Bu şehirler tarihi çekirdeklerini şekillendiren mimari bileşenleriyle ayırt edilirler, fakat bu hükümetin video ile satmaya çalıştığı Makedon tarihi, mirası ve özgün Makedon mimarisi hikâyesinin çöküşü anlamına gelmektedir. Hükümetin projesini Üsküp’ün ortaya çıkışı olarak savunanlar, Avrupa’dan modern binaları kopyalayıp yapıştırmaya ihtiyaç olmadığını, bunun yerine geleneklere dayanan tasarıma yoğunlaşılması gerektiğini söylemektedirler. Ancak unutmaktadırlar ki proje aslında Avrupa tarihi tarzı yapıların kopyalanmasıdır (PAB, 2010).

Makedonya için eşsiz ve değerli bir ulusal imaj yaratmak yerine, PAB, Üsküp 2014’ün muğlâk ve türetilmiş bir tasvir sunacağını iddia etmiştir. Bu noktadan en mantıklı sonuca ulaşmak için grup projenin taklit boyutunun, turistlere hitabını ne kadar baltalayacağını ve toplumda yansımalarının ne kadar zayıf olacağını detaylandırmıştır. Üsküp 2014 için “garip karikatürize, sözde ‘tarihi’ veya ‘barok’ binalarının ne bizler ne de bizden antik geçmişi göstermemizi bekleyen muhtemel turistler için kesinlikle hiçbir mimari değer taşımayacaktır... Onlar asla antik yapılar olmayacaklar yalnızca öfkenin sembolleri olacaklardır.” iddiasında bulunmuşlardır. Kısaca PAB, dışarıdan gözlemleyenlerin Üsküp 2014’ün mimarisini özgünlükten uzak, kötü bir kopya olarak değerlendireceğini ve bundan ötürü bir bütün olarak ülke için utanç kaynağı olacağını öne sürmüştür (Graan, 2013).

Makedonya mimarlar birliği başkanı Danica Pavlovska ise; ‘söylemlerine göre hükümetin niyeti, Üsküp’ün Paris gibi görünmesini sağlamak. Fakat bu boyuttaki bir şehir için projenin ölçeğinin yanlış ve açıkçası hızının da korkutucu’ olduğunu belirtmiştir. (Url-5)

Kentsel planlama uzmanı Jasmina Siljanovska projeye muhalif olarak şöyle yazmıştır: “Bilgisayar destekli olarak Üsküp 2014 vizyonunda bize sunulan şey modern bakış açısından yoksun. Bu klasik mimari elemanları sıra dışı bir yöntemle bir araya getiren ve yorumlayan bir tür tarihi eklektizm gibi. Tamamen farklı zaman dilimlerinden toplanmış hatıra eşyalar gibi görünüyor. Tartışmaya açtığı üzere, klasik stillerin karışık-seçmeciliği yalnızca mimari olarak “hatıra eşya koleksiyonu” şüphesi

uyandırmakla kalmayıp aynı zamanda yanlış izleyici kitlesini etkileme tehdidini de doğurdu. “Bu proje bizim kültürel kimliğimize karşı olanları destekleyebilir. Her şeyden önce, yalnızca yeni ülkeler ve uluslar başkalarının tarihine, anlatımlarına ve stillerine ihtiyaç duyar veya nostaljik bir geçmişe yolculuk için kullanırlar” şeklinde fikirlerini belirtmiştir (Graan, 2013).

Adrew Graan’ın Üsküp sakini, kariyerinin ortasında bir profesörle yaptığı görüşmesinde profesör konuyla ilgili görüşünü şöyle belirtmiştir, “Yeni binalar plastik gibi görünüyor. Zevksizlik abideleri. Hükümet Üsküp 2014’ün turistleri çekeceğini söylüyor ama gelmeyecekler. Gelenler ise şehre bakıp yaptığımız harcamalara gülecekler.” Üsküp 2014’ün zevksizliğinden dem vuran benzer tartışmalar Makedonya’nın ulusal imajını zedeleyebilir ve Makedonya’nın ulusal özgünlüğünün projeye karşı esas muhalefeti yaratacağı eleştirilerini körükleyebilir. Önemle, Üsküp 2014 karşıtı tepkiler düzenli olarak pazarlama, turizm ve imaj söylemlerinde kullanılmakta, dolayısıyla farzedilen prestij kitlelere hitap etme gerekliliğini benimsetmektedir.

Makedonya’nın resmi bayrağının da tasarımcısı olan mimar, grafik tasarımcı ve karikatürist Miroslav Grcev ‘bütün bu mimari kreasyonlar, Makedon politik liderlerin, cahil taşra hırsızlarının Avrupa tarihi mağazasından kaçarken taktığı maskeleridir’ diyerek projeyi sert bir dille eleştirmiştir.

Aynı zamanda Aziz Kiril ve Methodus Üniversitesinde kentsel tasarım profesörü olan Grcev; Bunun hem kamusal alanlara, kültüre, şehirciliğe ve sanata hem de kente ve kentliye karşı işlenmiş bir suç olduğunu belirtmiştir. Grcev özellikle Üsküp’ün en önde gelen binalarına yapılan tadilatlardan dolayı üzgün olduğunu belirtmiş hükümet binasının modern küpleri üzerine Barok cephelerin yerleştirildiğini ve binanın, şehrin ana meydanındaki apartman ve mağazalara eklendiğini söylemiştir. Ayrıca şehir merkezine artık gitmediğini, heykele benzemeyen devasa şeylerin, kriminal sütunların arasından geçmek zorunda olduğunda da başını eğip ayaklarına bakarak ölü bir adam gibi yürüdüğünü söylemiştir (Url-6).

‘Atlı Asker’ heykeli ve ‘Makedonya Kapısı’nın’ heykeltraşı olan Valentina Stefanovska eskiden şehir merkezinin biraz boş olduğunu söylemiş ve ilk başta insanların heykellere karşı olduğunu fakat şimdi kendisini tebrik ettiklerini belirtmiştir (Url-6).

Makedonya bilim ve sanat akademisi profesörü Blaze Ristovski olumsuz fikirlere katılmamaktadır. Sevdği ülkesinin tarihi üzerine hayatı boyunca çalışmış akademisyen'e göre heykelsi binalar çok yararlı bir çalışmadır. "Biz genç bir devletiz ve 1944'de komünistler yönetimi ele geçirdiğinden beri, cami ve kiliseden başka bir şey inşa edemedik. Sadece kendi ülkemiz oluşturulduğunda geçmişimizi ve kültürümüzü sunma ve Makedon devleti için mücadelemizi gösterme özgürlüğündeydik. Bu heykeller sadece boşluğu doldurmazlar. Onlar ulus olarak kendimizi sunmamızda çok faydalı bir yol olmuştur. Bu küçük devlet, bağımsızlıktan sonra Birleşmiş Milletler tarafından kısaca Makedonya Eski Yugoslavya Cumhuriyeti olarak verilen isimle uluslararası kendisini sunmaya zorlanmıştır. 132 ülke onu anayasal ismi olan Makedonya Cumhuriyeti olarak tanımasına rağmen, Yunanlılar, her ne kadar tutmunu değiştiren işaretler varsa da, vatandaşlarını Üsküplü diye adlandırdıkları komşularından 'Makedonya Eski Yugoslavya Cumhuriyeti olarak bahsederler.' şeklinde projeye olumlu yaklaşan görüşünü belirtmiştir (Url-5).

Üsküp 2014 projesi bir bakıma iç ve dış güçlere verilen bir yanıt olarak adlandırılabilir. Bazı sosyal bilimciler, Makedonya'nın Yunanistanla yaşadığı isim anlaşmazlığı gibi politik olayların yarattığı hayal kırıklığı ve ulusal aşağılanma duygusunun geçmişe dönük hatıraların heykellerle canlandırılması, eski kahramanların günümüzde mekânsal olarak vücut bulması yoluyla iyileştirilebileceğini savunmaktadır. Özellikle bu yöntem, derinlerindeki mitolojik öykülere inananmaya eğilimli toplumlar için ulusal bilinci oluşturmak adına çok güçlü bir psikolojik tetikleyici olarak kullanılmaktadır. Her ne kadar geçmiş, bu duruma çözüm olarak görülse de anlatılanların tarihsel gerçeği ve doğruyu yansıtmaması da oldukça önemlidir. Çünkü araştırmalar gösteriyor ki insanlar doğruya inanmaktansa hayal ve ilüzyona ya da umdukları şeye inanmaya daha meyilliler.

Proje henüz tamamlanmamış olup, hergün tesadüfî detaylarla Makedonya Cumhuriyetinde kaçınılmaz bir konu olarak yer almaktadır. Ama bu bir kere daha gösteriyor ki, kollektif kimliklerin duygularıyla oynanan bu oyun hala Balkanlar'da geçerliliğini koruyor. Bu coğrafya hala bir tarih üretiyor ama yine de geçmişî alternatif bir gelecek için sunuluyor. Araştırmacı Klaus Roth, 'geçmişe, atalarının ekolüne, erkeklik kahramanlığına ve grup zihniyetine, aynı zamanda geleneksel

değerler ve normlar sistemine doğru yönlendirme, Balkan Yarımadası'ndaki nüfusun derinlerine kök salmıştır' dediğinde oldukça haklıdır (İPRG, 2012).

5.4 Üsküp 2014 Projesi'nin Başarı Değerlendirilmesi İçin Yapılan Yapılandırılmış Görüşme Çalışması

Bu bölümde bahsi geçen Üsküp 2014 projesinin kent kullanıcıları tarafından nasıl algılandığı araştırılacaktır. Yapılandırılmış görüşme çalışmasının amacı, halkın algıladığı ve hükümetin ısrarla savunduğu Makedon kimliği arasındaki farkları ortaya koyup, görüşmede sorulan 17 adet soru ile Üsküp 2014 projesinin kamuoyunda bulunduğu yankıyı somutlaştırarak neticelendirmek ve de projenin sonlanmak üzere olduğu bugünlerde başarının halk tarafından ölçülmesini amaçlamaktadır. Katılımcıların verdiği cevaplar ortak özelliklerine göre ayıklanarak bir değerlendirmeden geçirilmiştir.

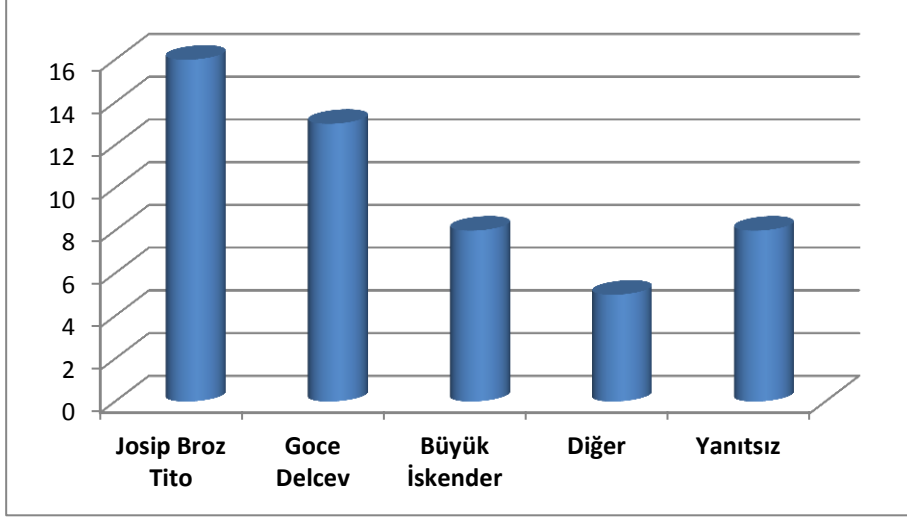
Görüşmeler; mimar, mühendis, muhasebeci, tıp teknisyeni, ekonomist, mekanik ustası, sosyolog, ev hanımı, yönetici, avukat, otel işletmecisi, dış teknisyeni, öğretmen, iletişim uzmanı, hukukçu, mühendis, öğrenci, şehir planlamacı, siyaset bilimcisi, bankacı, tüccar, emekli gazeteci, grafikçi gibi çeşitli meslek gruplardan kişileri kapsamaktadır. Görüşme yapılan kişilerin seçim dağılımında, nüfus içindeki etnik grupların yüzdesi esas alınmış ve 50 kişinin etnik dağılımı şu şekilde olmuştur: 32 adet Makedon 12 adet Arnavut 6 adet Türk ve diğer gruplar. Çalışma boyunca Üsküp halkının görüşme yapmakla ilgili çekincelerinin olduğu gözlenmiş ve çoğunlukla katılımcılar isim ve mesleğini belirtmekten kaçınmışlardır.

Yapılandırılmış görüşmenin ilk sorusu olarak 'Size göre Makedon kimliğini tanımlayan 4 kelime nedir?' sorusu katılımcılara yöneltilmiştir. Bu sorudaki amaç Üsküp 2014 projesinin temel hedeflerinden olan Makedon kimliğinin güçlendirilmesi ve ulusal imajının yeniden yaratılmasına istinaden katılımcılarının Makedon kimliğiyle ilgili fikirlerini almak için yöneltilmiştir. Katılımcıların yanıtları çeşitlilik göstermekle birlikte, 'Balkan, Slav, çok kültürlülük' kelimeleri en sık yazılan kelimelerdir.

İkinci olarak katılımcılara 'Makedonya'nın ulusal kimliğinin oluşmasındaki en önemli tarihsel figür kimdir?' sorusu sorulmuştur. Bu soru, Yunanistan ve Makedonya arasında yaşanan Büyük İskender karakterinin hangi millete ait olduğu tartışmalarından yola çıkılarak hazırlanmıştır.

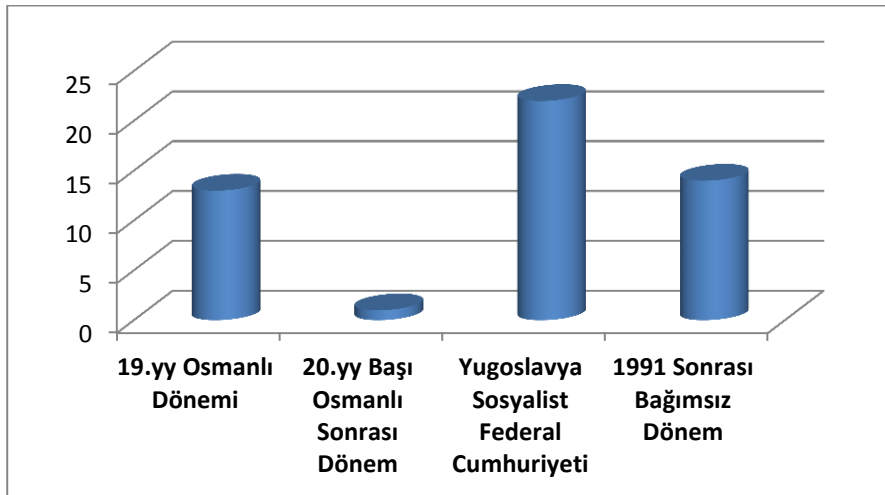
Çizelge 5.1’de görüldüğü gibi Goce Delcev ve Josip Broz Tito yakın sayı almış olmakla beraber soru en çok Josip Broz Tito olarak cevaplanmıştır. Tahmin edilenin aksine Büyük İskender cevabı diğer ikisinin ardından izlemiştir sıralamayı.

Çizelge 5.1: ‘Makedonya’nın ulusal kimliğinin oluşmasındaki en önemli tarihsel figür kimdir? sorusuna verilen cevapların grafik gösterimi

Üçüncü soruda ‘Makedon ulusal kimliğini tanımlayan periyot sizce hangisidir?’ sorusuna Makedonların çoğunluğu 1991 sonrası bağımsız dönem olarak yanıt verse de Çizelge 5.2’de görüldüğü gibi Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti en çok işaretlenen seçenek olmuştur. Bu soru ile Makedonya Cumhuriyeti’nin özellikle son 100 yıllık süreçte yaşadığı yönetsel değişik göz önünde tutularak, Makedon kimliğinin en çok hangi dönemde güçlü hissedildiği cevabı aranmıştır.

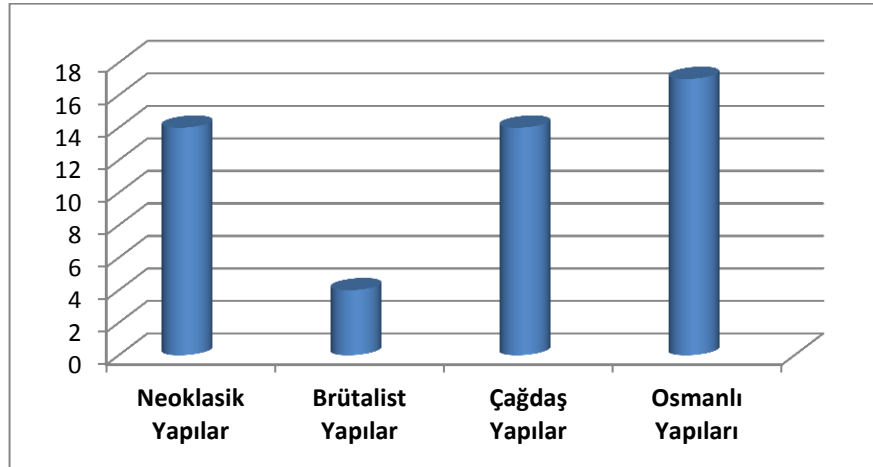
Çizelge 5.2 : Makedon ulusal kimliğini tanımlayan periyot sizce hangisidir? sorusuna verilen cevapların grafik gösterimi

Dördüncü soru olan ‘Japon mimar Kenzo Tange’nin 1963 depremi sonrasında çizdiği şehir planı hakkında bilginiz var mı?’ ve ‘bu plan kapsamında yapılan çok katlı tren istasyonu gibi şehri katmanlaştırmının fonksiyonel olduğunu düşünüyor musunuz?’ alt sorusu ile 1963 depremi sonrasında şehir planlamasının ana prensiplerini yönlendiren Japon mimar Kenzo Tange’nin bilinirliği ve eseri olan tren istasyonunun fonksiyonelliği ile ilgili cevap aranmıştır. Katılımcıların %58’inin planla ilgili bir fikri olduğunu ve tren istasyonundaki katmanlaşmayı fonksiyonel bulduğu cevabı verilmiştir.

Beşinci soru olan ‘Şehrinizi daha çok hangi yapı tipolojisiyle özdeşleştiriyorsunuz?’ ile kullanıcı belleklerindeki şehir imajı aranmıştır. Bu soruda Makedonların çoğunlukla neoklasik ikinci olarak ise City Mall gibi çağdaş yapıları tercih ettiği görülürken Arnavut ve diğer grupların Osmanlı yapılarını tercih ettiğini görüyoruz. Total olarak bakıldığında Çizelge 5.3’de görüldüğü gibi nehrin kuzey yakasında yer alan Osmanlı yapıları % 34 oranla bu sorunun cevabı olmuştur.

Çizelge 5.3 : ‘Şehrinizi daha çok hangi yapı tipolojisiyle özdeşleştiriyorsunuz?’ sorusuna verilen cevapların grafik gösterimi

Görüşmedeki 6, 7 ve 8. sorularla katılımcıların Üsküp 2014 projesi ile ilgili fikirlerini, beğendikleri ve eksik buldukları hususlar sorulmuştur. Seçenekli olmayan yoruma dayalı bu sorularla, bir yabancı olarak görüşme formunu hazırlayan kişinin aklına gelmeyen ihtimallerin değerlendirilmesi ve farklı fikirlerin bağımsız olarak belirtilmesi amacıyla yöneltilmiştir. Cevapların geneline bakıldığında proje kapsamında, Makedon tarihine ait olmayan stillerin olduğu, kent ölçeği ve kimliğine aykırı, planlanmamış yanlış bir yatırım olarak düşünüldüğü ve heykellerin gereksiz,

çok sayıda olduğu ve de heykeller arasında Türk tarihsel bir figürün olmayışı ile ilgili olumsuz yorumlar yapılmıştır.

‘Üsküp 2014 projesinde en çok beğendiğiniz noktalar nelerdir?’ sorusuna genel olarak hiç birşey cevabı verilmiş olmakla beraber, Vardar nehrinin kenarında yapılmış yeni binalar, Büyük İskender heykeli, ulusal tiyatro, kent aydınlatması, alt-üst geçitler ve Makedonya meydanı beğenilen noktalar olarak not edilmiştir.

‘Üsküp 2014 projesinde eksik bulduğunuz şeyler nelerdir? Neler eklenmeli?’ sorusu ise, yapılanların çok yoğun olduğu, eklemek yerine eksiltme yapmanın daha doğru olacağı sıklıkla belirtilmiştir. Bunun yanı sıra tarihsel Türk karakterlerin eklenmesi gerektiği, şehir temizliğine daha çok önem verilmesi, yeşil alanların sayısının artırılması verilen cevaplar arasındadır.

Görüşmenin dokuzuncu sorusu, proje genelinde yapılara hakim olan neoklasik-barok stilin tarihte bu coğrafyada can bulup bulmadığı konusunu irdelemeyi amaçlar. ‘Proje kapsamındaki yapı stilinin gerçek Makedon tarihine uygun olduğunu düşünüyor musunuz? Yoksa yapay mı buluyorsunuz?’ %88 oranla yapay bulunmuş, %12 oranla uygun bulunmuştur.

‘Üsküp 2014 projesine ayrılan bütçenin akılcı kullanıldığını düşünüyor musunuz?’ sorusu %90’ın üzerinde olumsuz yanıt bulmuştur. ‘Proje bütçesi hangi alanlara yatırılmalıydı?’ alt sorusu ise; sağlık, eğitim, sosyal merkezler, altyapı, yeni yollar, hastane standartlarının yükseltilmesi, ekonomi, istihdam yaratılması, yeni fabrikalarla üretimin arttırımına yönelik çalışmalar ve ulaşım alanlarının yatırım için daha akılcı olacağı şeklinde cevaplanmıştır.

Üsküp 2014 projesi ile Makedon kimliğinin diğer ülkelere doğru tanıtıldığını düşünüyor musunuz? Sorusu %80 oranla hayır olarak cevaplanmıştır.

Projenin belki de en temel sorunlarından ve en çok eleştirilen noktalarından biri olan etnik ayrım konusu görüşmenin 12. soru ile ‘Üsküp 2014 projesinin ülkedeki bütün etnik gruplara hizmet verdiğini düşünüyor musunuz?’ %87 oranında hayır olarak cevaplanmıştır. Bunun sebebi olarak; Makedonlar dışında hiç bir gruba hizmet etmediği, nehrin kuzey yakasının unutulduğu, cami ve Osmanlı eserlerinin harap durumunda olduğu, ayrıştırıcı ve Makedon-Helen kimliğini öne sürdüğü belirtilmiştir. 12. soruya istinaden ‘Sizce proje ülkede etnik gruplar arasında siyasal ve mekânsal bir kutuplaşma yarattığını düşünüyor musunuz?’ sorusu ise %74

oranında kutuplaştırıcı bulunmuştur. Bu, daha önceki bölümlerde anlatılan etnik gruplar arasında yaşanan çatışma olaylarının bir doğrulaması niteliğindedir.

Görüşmenin 14. sorusu şıklar arasında belirgin bir farkın olmadığı tek soru olmakla beraber ‘Üsküp 2014 projesinin diğer ülkelerde tanıtılmasıyla daha çok turist ve yatırımcının geleceğiniz düşünüyor musunuz?’ sorusunun cevabını arama amacı güder. Soru, % 50 evet %50 hayır olarak cevaplanmıştır. Bu durum görüşmenin diğer sorularına verilen cevapları düşünüldüğünde, projenin yatırımlar konusunda bir noktada teşvik edici olabileceği düşüncesinin projenin diğer hedeflerine göre daha olası bulunduğunu gösterir.

Günümüzde şehre hakim olan mimari çeşitlilik içinde geleceğin Üsküp’ünde kullanıcıların görmek istedikleri kent imajını anlayabilmek için ‘Neoklasik stilde binaların yoğun olduğu bir Üsküp’te mi yaşamak istersiniz yoksa modern binaların süslediği çağdaş bir şehir görünümü kazanmasını mı dilersiniz?’ sorusu sorulmuştur. Neoklasik cevabı verilmekle beraber, daha modern binaların olduğu ama aynı zamanda tarihi yapıların korunduğu çağdaş bir şehir görünümü arzulayanların sayısı oldukça fazladır.

Görüşmenin 16.sorusu olarak ‘Proje kapsamında yeşil alanlara yatırım yapıldığını düşünüyor musunuz?’ sorusu yöneltmiştir. %83 oranında hayır, düşünmüyorum cevabı verilmiştir.

Görüşmenin son sorusu ise, ‘Proje kapsamında yapılan tesislerin bakım ve işletmesinin başarılı olduğunu düşünüyor musunuz?’ %72 oranında hayır olarak cevaplanmıştır.

Görüşme sonuçlarının değerlendirmesini yapıldığında; Makedon kimliğini tanımlayan kelimelerin Balkanlar, Slav, çok kültürlülük olduğunu ve ülke tarihi boyunca Goce Delcev ve Josip Broz Tito ve Büyük İskender gibi karakterlerin Makedon kimliğini tanımlamaya büyük katkısının olduğu bilgisi alınmaktadır. Görüşülen grup içinde, her ne kadar 5 yüzyıl boyunca Osmanlı Devletinin hükümdarlığı altında yaşamış olmanın ülke kimliğine katkısı olduğunu düşünenler olsa da özellikle Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti ve akabindeki Bağımsız dönemi de son derece etkili bulunmaktadır. Buradaki temel saptamalardan biri yapılan görüşmeler, etnik gruplar arasında değerlendirildiğinde Makedonların

çoğunlukla bağımsız dönemi seçmiş olması ülke içindeki Makedon kimliğinin kemikleştirilmeye çalışıldığı fikrini yansıtmaktadır.

Kent kullanıcılarının, içinde yaşadıkları kentin planlama tarihindeki en önemli dönüm noktalarından biri olan deprem sonrası master plan çalışmasını hatırlaması ve bunun mimarı olan Kenzo Tange'nin günümüzde hala bilinirliğini koruması o dönemin dayanışma şehri başlığının ne derece dolu ve etkili olduğunu göstermektedir. Bu büyük değişim ve bu esnada rol alan aktörlerin halk tarafından bilinmesi kent tarihi açısından toplumun belleklerinde yer etmiştir.

Bugün şehrin farklı noktalarında görebileceğiniz brutalist yapıların soğuk ve donuk bulunmasına rağmen kent topraklarından silinip gitmesinin temenni edilmediği görmek bir anlamda insanların kent mazisine olan hürmetlerinin bir parçası olarak yorumlanması gerektiği anlaşılmaktadır. Buna istinaden bu binaların Üsküp 2014 projesi kapsamına dâhil edilip onarılması mimarlık mirası olarak şehrin geleceğine kazandırılması açısından verimli olacağı saptanmıştır.

Şehirdeki Arnavut ve Türklerin Osmanlı yapılarına olan ilgisi ve beğenisi görüşme sonuçlarına yansımış olmakla beraber Makedonların çağdaş kent yapıları ve özellikle de neoklasik yapılara karşı bir yakınlık duyduğu da yapılan görüşmelerin sonuçlarından biridir.

Üsküp 2014 projesinin genel beğeni değerlendirmesinin sonuçları her ne kadar önceden tahmin edilebilir olsa da sonuçların belirgin bir biçimde negatif olması ve projeye yatırılan paranın çok daha verimli değerlendirilebileceği görüşü görüşmelerin genelinde mutabık kalınan konulardan biri olmuştur.

Ülkede etnik kökenler arasında yaşanan çatışmaların ve hükümetin ayrılıkçı tavırlarının bu proje ile daha da derinleştirildiği ve belirginleştiği yine görüşmelerin ortaya koyduğu gerçeklerden bir diğeridir.

Görüşme yapılan kişilerin projenin ülke turizmine katkıda bulunup bulunmayacağı konusunda kati bir kararı olmamakla beraber, kentlilerin bu konuya olan inancının bir nebze daha güçlü olduğu görünmektedir.

Kent kullanıcıları daha çok yeşil alanların parkların olduğu modern bir şehirde yaşamayı amaçlarken aslında Üsküp 2014 projesinin kapsamının yeterince düşünülmüş olmadığı, geniş ve eşit dağılımlı bir amaç gütmmediği görülmektedir.

Makedonya, Üsküp 2014 Projesi kapsamındaki çalışmalarında oldukça çok yer verdiği neoklasik dönemin unsurlarını taşıyan mimari elemanlar ve heykellerle, geçmişî oryantalist ve sosyalist dönemleri barındıran ülkesine, antik bir ceket giydirmeye çalışmaktadır. Tüm bu silüet ve kimlik değişimini, aceleci bir yaklaşımla, 4 sene gibi kısa bir süre içinde tamamlamaya çalışmakta; bu tutum, kente ve topluma oldukça yabancılaşan bir sürecin yaşanmasına neden olmaktadır. Şehir adeta dev bir şantiye alanına dönerken insanlar oldukça ürkütücü ve ölçeksiz heykel ve yapılar arasında günlük rutinlerini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu süreçte toplum, içinde bulunduğu mekâna yabancılaşmış ve kent hatıralarına birer birer yara almıştır. 1963 gibi yakın bir tarihte anılarının neredeyse tamamen silindiği doğal bir felaket yaşayan Makedonya, 2000’li yıllara gelindiğinde, politik bir değişim yaşamış; yeni oluşturduğu ve canlı tutmaya çalıştığı kent mekânlarını ve hislerini hızlı bir biçimde kaybetmeye başlamıştır. Makedonya kendi kimliğini yaratmaya çalışırken kent ve kentli alışkanlıkları ile kent belleğini kaybetmiş ve yaşadığı mekâna adaptasyon sorunu yaşamıştır. Ayrıca sembol olarak yapılmış mekânlara gizli politik boyutlar ekleyerek mekân-insan ilişkisini yoksullaştırmıştır.

Tarihi bir kent olma özelliği adeta tehlikeye giren Üsküp, Vardar’ın iki yakasında neoklasik cepheli yapılarla ayrılmış ve sınırlandırılmıştır. Şehirdeki orijinal tarihi dokunun temsili olan, Müslüman yakasındaki eserler ihmal edilmiş ya da bilinçli olarak zarar görmüştür. Tarihi kentlerin devamlılığının ana koşullarından olan orijinal mimarinin, kültürün ve kent strüktürünün korunması ve gelecek nesillere aktarılması, yapılan plansız girişimler sebebiyle her geçen gün daha da zorlaşmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Üsküp 2014 projesi, Üsküp tarihi kent merkezi kavramını tehlikeye düşürecek içerikleri de beraberinde getirmiştir. Ulusal tiyatro ve birkaç bina dışında orijinaline sadık kalınarak inşa edilmiş bina sayısı yok denecek kadar azdır.

Proje, tarihi çevreyi korumanın gerektirdiği 3 unsur olan duygusal, kültürel ve kullanım değerleri bakımından ele alındığında ise; kimliksel tanımlama, estetik anlamda sembol olma ve sosyal-politik değerler açısından, çok uluslu devletlere bir örnek teşkil etmediği gibi milli ekonominin de akılcı kullanımına malesef bir emsal oluşturmamaktadır. 22 Nisan 2013 yılında yapılan bir basın toplantısında kültür bakanı Elizabeta Kanceska Milevska tarafından proje için şimdiye kadar 207.872.492 avro’nun harcandığı belirtilmiştir (Url-16). Bugüne gelindiğinde, harcanan bütçenin

500.000.000 avro civarında olduğu konuşulmaktadır. Harcanan bu para, Makedonya gibi güçsüz ekonomili genç bir ülke için oldukça yüksektir.

Üsküp 2014 bütçesi kapsamında yatırım yapılan kesimin ağırlıklı olarak güney bölgesi olması, kuzey taraftaki Müslümanlarca adil bulunmamaktadır. Gösterilen tepkiler üzerine hükümet sadece Karşuv meydanında ufak bir düzenleme yaparak bu açığı kapatmaya çalışsa da, Türk çarşısının yenilenmesi ya da tarihi yapıların restorasyonu için hiç bir girişimde bulunulmamış; bu da şehrin bu kısmına dışlanmışlık hissiyatını taşımıştır. Yine de bugün Üsküp kent merkezine baktığımızda 500 yıllık sararmış Osmanlı kültürünün, nehrin öte yakasındaki 100 yıllık yeni şehre karşı hala güçlü durduğunu ve direndiğini söylemek mümkündür. Tarihi kentlerin tarihsel kimliğini bu çevrelerin sürekliliğinin belirlediği unutulmamalıdır. Şehir her ne kadar güney aksta gelişip büyüse de, kuzeydeki kültürü göz ardı edip ötekileştirmek, Makedonya'nın ülke politikası olarak yapacağı çok büyük bir yanlışlık olacaktır.

Toplum, mekânsal olarak bölünmekle kalmamış, kültür zenginliğinin sebebi olan çok etnikli yapısının birbirinden ayrıştırılmaya çalışılması, birlik ve beraber yaşama olgusuna hançer vurmuştur. Bu ayrışma hissinin, hükümet eliyle daha da güçlendirilmesi, bugün Üsküp'te gözle görülen kutuplaşmaya neden olmaktadır.

Ülke halkı, kendi içinde ikilem ve ayrılıklara düşerken, aslında merkezi ve yerel yönetimler arasında da, dil ve akıl birliği sağlanabilmiş değildir. Belediyelerin siyasi görüşlerine göre, Üsküp 2014 projesine olan tutumları da farklılık arz etmektedir. Sağ görüşlü hükümetin etkisinde olan Üsküp Belediyesi, yeni yapılacak olan hemen hemen her projeye neo-klasik bir tarz vermeye çalışırken, sol görüşlü merkez belediye bu projeleri son derece yapay bulmakta, anti-neoklasikçi grupta yerini almaktadır. Belediye Başkanlarının birbirinden farklı bu tutumu, yatırımcılar için çetrefilli olsa da bugünlerde Üsküp'teki büyük projelerin cepheleri için son kararı başbakanın kendisi vermektedir. Tam bir neoklasizm hayranı olan başbakan ülkesinin adeta antik bir dönemden çıkmış gibi görünmesi için gerçek Makedon tarihini yansıtan yapılar ve çevreler de dâhil olmak üzere, her yeri bu gerçekçi olmayan ve biraz da ayrılıkçı tarzla bezemektedir. Üst üste 2 seçimde çoğunluk tarafından seçilmiş olmanın verdiği bu güven, ayrımcı yaklaşım ve bir bakıma Makedonya'nın yaralanmış egosunu iyileştirme anlayışı, aslında ülkenin sadece mekânsal olarak değil aynı zamanda sosyal mekanizmasını da farklı renklere

boyayarak toplumsal bir karışıklık ortamı yaratmaktadır. Tüm bunlar, Avrupalılaşıma ve markalaşıma gerekçeleriyle masum bir siyasi hedef haline getirilmektedir. Akademisyenler, sosyologlar ve halkın büyük çoğunluğu tarafından yadırganan bu projenin somut neticeleri, önümüzdeki yıllarda kendisini gösterecektir.

6. SONUÇ

Tez çalışmasının bu bölümünde Balkanlar, Makedonya, Üsküp ve Üsküp kent merkezinin günümüze kadar olan süreçteki dönüşümüne dair yapılan okumaların değerlendirilmesi yapılacaktır. Bölümün en sonunda ise Üsküp kent kimliği ve Üsküp 2014 projesine ilişkin yorumlar ve öneriler paylaşılacaktır.

Çalışmanın giriş bölümünde, günümüze kadar pek çok dinamik tarafından değiştirilmiş olan Üsküp'ün Osmanlı döneminden günümüze kadar geçirdiği kimlik değişimi ve kent dokusu değişiminin inceleneceği belirtilmiştir. Bu amaçla çalışma yöntemi olarak hem kaynak tarama yöntemi hem de yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Balkanlardan ve muhteva ettiği kültürel miras kavramından bahsedilmiştir. Ağırlıklı olarak Balkanlar'daki Türk varlığı ele alınmış ve hala ayakta olan Osmanlı dönemi eserleri araştırılmıştır. Bu kapsamda Balkanlar'da Osmanlı eserlerine karşı olan yıkıcı tutumun sebebi üzerine okumalar yapılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Makedonya'nın tarihsel, demografik ve ekonomik özellikleriyle ilgili bilgiler verilmiştir. Bu konunun ele alınış amacı başkent Üsküp'ün şekillenmesinde etkili olan dinamiklerin daha iyi anlaşılabilmesi ve kentte görülen değişimlerin daha sağlıklı yorumlanabilmesidir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, Osmanlıdan günümüze, özellikle de son 100 yıl içinde kent dokusunda görülen değişimler analiz edilmiştir. Bu amaçla farklı yıllarda kent merkezi için hazırlanmış planlar ve planların taşıdığı şehircilik prensipleri araştırılmıştır. 1912'den sonra Osmanlı'nın izlerinin coğrafyadan hızla silinmeye çalışılmasının ve modernleşmeye geçiş aşamasında yapılan kesintili ve bağlantısız planların şehre uygulanmasının sonucu olarak şehrin bugünkü yamalı silüetinin oluştuğu öngörülmüştür. Bu sebeple de Üsküp'ün kent gelişiminin çizgisel bir ilerlemeden daha çok dengesiz ve de sıçramaların olduğu bir grafik sergilediği belirlenmiştir.

Çalışmanın beşinci bölümünde, alan araştırması olarak ele alınan Üsküp 2014 Projesi'nden bahsedilmiştir. Bu amaçla projenin kapsamı ve sebepleri araştırılmıştır. Projenin sebepleri ve aynı zamanda hedefleri olarak belirtilen Avrupa birliği entegrasyonu ve ulusal bir kimlik oluşturma konuları detaylıca irdelenmiştir. Projeye yöneltile eleştiriler saptanmıştır. Teze daha somut bir netice verebilmek adına yapılandırılmış görüşme yöntemi ile 50 kişi ile görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmelerin neticesinde Üsküp 2014 projesinin şeffaf olmayan kamu harcamaları, plansız yatırım politikaları ve toplumsal kutuplaşma yaratması bakımından sorunlar barındırdığı tespit edilmiştir. Bu sorunların neticesinde de sosyal ve mekânsal ayrışma, kentsel bellek kaybı ve milli gelirin yanlış kullanımı gibi sonuçlar doğurduğu tespit edilmiştir (Şekil 6.1).

Şekil 6.1:Üsküp 2014 Projesi sebep sorun sonuç ilişkisi

Tez kapsamında yapılan araştırmaların sonucu olarak, Üsküp 2014 projesinin içeriğinde tespit edilen eksiklikler ve yer almasında fayda görülen noktalar şunlardır:

- Bu proje, Makedon ulus markalaşması yaratma amacıyla yüzlerce heykelin meydanadaki boşlukları doldurma özelliğinden ibaret olmamalıdır.
- Geniş kapsamlı politik bakışlar ve planlamalar içeren, yine kültür eksenli fakat aynı zamanda kentteki çöküntü alanlara müdahale eden, kent merkezindeki tüm yapı gruplarında sağlamlaştırmayı amaçlayan, sosyal eşitsizlik ve yoksulluğu gidermeyi, üretim ve istihdam yaratmayı ve daha bütüncül bir toplumsal dönüşmeyi amaçlayan bir proje olmalıdır.

- Bu proje, ülke-bölge-kent-mahalle ölçeklerinde, sosyo-ekonomik ve evre kalitesinin de dnldg btnlemi bir strateji ile temellendirilmelidir.
- Devlet-toplum katılımının daha dengeli olduğu, daha profesyonel görüşlerle desteklendiği ve projedeki her bir aktörün g dengesinin eşit olduğu daha şeffaf aynı zaman da daha zgn olduğu bir proje süreci ile yönetilmelidir.

Ancak bu takdirde, skp 2014 projesi, farklı etnik grupların katılımıyla zenginleşen, aynı zamanda da toplumsal birliği kuvvetlendiren bir ülke programı haline gelebilecek; hem halk tarafından daha çok benimsenip destek görececek, hem de harcanan paranın karşılığı kuvvetli bir geri dnmle talanmı olacaktır. Mevcut haliyle bu proje, ülke içindeki ayrılıkların daha derin çatlaklarla birbirinden koparıldığı, antikleme çalışmasından öteye gidememektedir.

KAYNAKLAR

- Abaz, N.** (2012). 15.-17. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Dönemi Üsküp Şehrının Mimari Gelişimi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Türk İslam Sanatları Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Acun, H.** (2012). Makedonya-Üsküp Fatih Sultan Mehmet (Taş) Köprüsü ve Namazgahı, Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu, s.133-142.
- Ahbab, Y.** (2011). Tanzimat Döneminde Üsküp'ün İdari Yapısı (1839-1876), Balkan Studies History&Literatüre, (Ed. Deniz Ekinci), c. II, Üsküp, s.160-172.
- Akın, H. ve Çetin H.** (2011). Osmanlı Millet Sisteminin Balkanlar'da Etnik Kimliklerin Oluşmasındaki Rolü, Balkanlar'da İslam Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri, Bükreş, Romanya, 1-15 Kasım:2006, IRCICA, İstanbul s.51-66.
- Akın, N.** (2001). Balkanlar'da Osmanlı Dönemi Konutları, Literatür yayıncılık, İstanbul.
- Akova, S.** (2012). Kùltürlerarası İletişim Bağlamında Balkan Savaşları ve Batı Balkanlar, TYB Akademi, Balkan Savşlarının 100. Yılında Büyük Göç ve Muhacerat Edebiyatı, Yıl:2 Sayı: 6 Eylül 2012,s.39-65.
- Alp, S.** (2009). Balkanlar'da Osmanlı Dönemi Maddi Kùltür Mirası Evreni, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakùltesi Sanat Tarihi Bölümü, Millî Folklor, Sayı 84.
- Arsovski, T.** (1988). Evolucija na Urbanite Formi vo Skopskiot Prostor (Prilozi za urbanata istorija na Skopje od 5200g. Pr. n. era do XIX vek) (Üsküp Kentsel Mekanın Biçimlenmesinin Evrimi(M.Ö 5200 yılından M.S 19.Yüzyıla kadar Üsküp'ün Kentsel Tarihi Hakkında İlaveler), Kitap 1, İnşaat Mirası Yayınları, Üsküp.
- Artun, E.** (2002). Osmanlı'nın İlk Dönemlerinde Türk ve Balkan Kùltürlerinde Etkileşim, II. Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumu, Mostar, Bosna Hersek (Folklor Edebiyat Dergisi).
- Ayverdi, E. H.** (1956). "Yugoslavya'da Türk Abideleri", Vakıflar Dergisi, III, s. 151– 224.
- Ayverdi, E. H.** (1981). Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, C.1- C.4, Kitap 1-6, İstanbul.

- Baki, S.** (2004). Üsküp Türk Çarşı'sının Tarihçesi, Köprü Dergisi, Sayı 47, s.21.
- Barthes, C. M.** (2012). MAS Context City, I've Seen The Master Plan-Issue 15/ Fall 12 – Visibility, s.132-159.
- Bayraktar, Z.** (2013). Balkanlar'da Bir Arada Yaşama Kültürü Bağlamında Kimlik Çatışmasından Kültürel Entegrasyona Türk Dili Ve Kültürünün Önemi, Karadeniz Araştırmaları Kış 2013, Sayı36, s.223-234.
- Beyath, Y. K.** (2000). *Kendi Gökkubbemiz*, İstanbul Fetih Cemiyatı Yayınları, İstanbul, s.77.
- Beyath, Y. K.** (2012). Çocukluğum Gençliğim Siyasî ve Edebî Hatıralarım, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, s.55.
- Brown, K.** (2003). The Past in Question: Modern Macedonia and the Uncertainties of Nation. Princeton: Princeton University Press.
- Canbolat, İ. S.** (2007). İmaj-Gerçek ve İşlevsellik Bağlamında Eleştirel Bir Uluslararası İlişkiler Çözümlemesi Üzerine, Gazi Akademik Bakış Dergisi, Cilt 1 Sayı 1, Kış 2007.
- Castellan, G.** (1995). Balkanların Tarihi, İstanbul, Milliyet Yayınları.
- Cezar, M.** (1985). Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul s.25-27-394.
- Genç, İ.** (1999). Balkanlar'da Türk Divan Edebiyatı ve İzleri, İkinci Uluslararası Kıbrıs ve Balkanlar Türk Edebiyatları Sempozyumu Bildirileri, İzmir. S.1-13.
- Gökdağ, B. A.** (2012). Balkanlar: Etnik Karmaşanın Dilsel Boyutları, Karadeniz Araştırmaları, Kış 2012, Sayı 32, 1-27.
- Görgün, M. T.** (2011). Makedonya Ülke raporu - Şubat, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara.
- Grcheva, İ.** (2013). Resourceful Cities, The New Boundaries of Skopje Urban Invasion vs. Rural Serenity, International RC21 Conference 2013 Session: Suburbs and Boundaries: the Continual Push for Perpetual Expansion, 29-31 Ağustos 2013, Berlin.
- Graan, A.** (2013). Counterfeiting The Nation? Skopje 2014 and the Politics of Nation Branding in Macedonia. University of Virginia. Cultural Anthropology, Vol. 28, Issue 1, s. 161–179.
- Güçhan, A.** (2001). Kültürlerarası Etkileşimin Bir Yönü: Balkanlar'da Osmanlı Dönemi Konutları, Mimarlık, Sayı Ekim 301, s.44-48.
- Home, R.** (2012). Reconstructing Skopje, Macedonia, after the 1963 earthquake: The Master Plan forty years on Papers in Land Management No. 7. Angflia Ruskin University.
- İbrahimgil, M. Z.** (2013). *Balkanlar'da Osmanlı Şehirleri Eseri*, Balkan Ülkelerindeki Osmanlı Kültür Mirası Üzerinde Genel Bir Değerlendirme, T.C. Başbakanlık, Ankara.
- İdriz, E. ve Uysal, E.** (2009). Üsküp'te Müslümanlar: Dini Ve Etnik Kimlik Bağlamında Sosyolojik Bir İnceleme. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt: 18, Sayı: 1, 2009 s.591-608.

- İlyas, E.** (2003). Rumelinin Canevi, Birlik yayınları, Üsküp.
- İnalçık, H.** (1996). "The Meaning of Legacy: The Otoman Case", Brown (ed.), Imperial Legacy: The Ottoman Imprint On The Balkans and the Middle East, New York, Columbio University Press, s.17-29.
- İPRG,** (2012). Project Skopje 2014 (RE) construction of identity trough monuments.
- Janev, G.** (2011). Narrating the Nation, Narrating the City. Cultural Analysis University of Sts Cyril and Methodius, Macedonia.
- Jovanovic, S.** (2010). "Skopje will disappear" Abitare international designmagazine.
- Kaceva, A. H.** (2002). Zivotot vo Skopje 1918-1941 (The life in Skopje from 1918-1941), Muzej na Grad Skopje, Üsküp.
- Karpat, K. H.** (1992). 'Balkanlar' Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C5, 25b-32c, İstanbul.
- Karpat, K. H.** (2004). Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk (çeviren: Recep Boztemur), İmge Kitabevi, Ankara.
- Koyuncu, A.** (2006). Bulgaristan'da Osmanlı Maddi Kültür Mirasının Tasfiyesi (1878-1908), Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı 20, s.197-243.
- Kubiena, M.** (2012). Skopje 2014 - Musealizing the City, Re-inventing History? THE WESTERN BALKANS POLICY REVIEW Volume 2, Issue 1, Winter/Spring 2012.
- Kumbaracı, B.** (2008). Lidya Üsküp'te Osmanlı Mimari Eserleri, Çev. Suat Engüllü, İstanbul.
- Lafazanovski, E.** (2006). Skopje: Nostalgic Places and Utopian Spaces. Etnologica Balkanica.
- Lin, Z.** (2010). Kenzo Tange and the Metabolist Movement: Urban Utopias of Modern Japan, Routledge, New York.
- Ljuşi, B.** (2011). Turizm Sektörünün Makedonya Ekonomisindeki Yeri Ve Önemi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Turizm İşletmeciliği Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Marina, O. ve Pencic, D.** (2009). Urban Transformations of Skopje Fragmented City –Legacy of History, Zbornik radova Medjunarodne konferencije: Spatial Planning In The South Easter Europe (Up To The World War II) International Scientific Conference, Belgrade and Smederevo, Serbia, November 27 and 28 2009.
- Matrovski, A. ve Angelakova, P.** (1970). Francuskiot Patopisec Philippe Du Fresne-Canaye vo Makedonija 1573 godina 'İstorija Yıl VI, s.144.
- Mijalkovic, M. ve Urbanek, K.** (2011). Skopje, the World's Bastard: Architecture of the Divided City, Wieser.
- Mijatev, P.** (1986). "Bulgaristan'daki Osmanlı Anıtları", Çev. Yaşar Yücel, Belleten, Cilt L, Sayı 196, Ankara, s.291.

- Mirkovski, I.** (2012). Improving Places through the Phenomenon of Social Morphology. University American College Skopje. The Production of Place 2012 University of East London, Docklands Campus Conference Proceedings.
- Mojanchevska, K. ve Van Dijk, M. P.** (2012). 'A FUTURE OF THE PAST' Disjuncture between urban and cultural policy planners in the city of Skopje.
- Muratovski, G.** (2013). The use of built environments in the formation and change of national identities: the case of Macedonia and 'Skopje 2014'.
- Nikolovska, I.** (2013). Skopje 2014: Governmental Role in the Spatial Politics of Collective Memory, Charles University in Prague Faculty of Arts Institute of World History.
- Nureski, D.** (2014). Osmanlı Kaynaklarına Göre Kültür Merkezi Konumundaki Makedonya Şehirleri Ve Özellikleri, Trakya Üniversitesi, Balkan Araştırma Enstitüsü, Balkan Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, Cilt b3, Sayı 1, s.63-102.
- Ortaylı, İ.** (2005). İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ.** (2006). Osmanlı Barışı, İstanbul, Ufuk Kitap. Syf,46.
- Oruç, Z.** (2011). Balkanlar'da Osmanlı Mirası Ve Ulusçuluk Çerçevesinde Balkan Türklerinin Kimlik Ve Yönetim Sorunları (Kosova Ve Makedonya Örneği) Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Özer, M.** (2006). Üsküp'te Türk Mimarisi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VI. Dizi, s.65, Ankara.
- Pavlov, Z. ve Petkova, R.** (2008). "Macedonian Cultural Heritage Ottoman Monuments, Ministry of culture of the republic of Macedonia, Cultural Heritage Protection Office, Skopje.
- Petrovski, J. T.** (2010). Damaging Effects of July 26, 1963 Skopje Earthquake Institute of Earthquake Engineering and Engineering Seismology, University " Cyril and Methodius", Skopje, Republic of Macedonia
- Privatization Agency of the Republic of Macedonia** (2011). Privatization in Macedonia. Skopje.
- Prva Archi-brigada (PAB)** (2010). ProtivDsidot na Ki'c (Against the wall of kitsch). In Kradat Grad! (They are stealing the city!) Pp. 49–54. Skopje: Templum.
- Sancaktar, C.** (2011). Balkanlar'da Osmanlı Hakimiyeti ve Siyasal Mirası Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi Cilt 2, Sayı 2, 2011 (27-47).
- Smith, A. D.** (2002). Ulusların Etnik Kökeni (çev. Sonay Bayramoğlu- Hülya Kendir), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, s.54-55
- Stefanovska, J. ve Kozelj, J.** (2012). Urban planning and transitional development issues: The case of Skopje, Macedonia. Urbani izziv, volume 23, no.1, 2012.

- Szondi, G.** (2007). The role and challenges of country branding in transition countries: the Central and Eastern European experience, "Place Branding and Public Diplomacy", volume3, number 1, p.8–20.
- Todorova, M.** (2000). "Balkanlar'daki Osmanlı Mirası", L. Carl Brown (Ed.), İmparatorluk Mirası, Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası, Çev. Gül Çağalı Güven, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 75, 86.
- Todorov, N.** (1983). The Balkan City. 1400–1900, Seattle ve Londra: University of Washington, Press, 1983, s.18.
- Tutal, O.** (2000). Osmanlı Kent Mekânında Hanlar ve Üsküp Hanları, Balkanlar'da İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri- Sofya,21-23 Nisan 2000,168.
- UNESCO,** (1968). Organization *The Skopje earthquake 1963*. Amsterdam.
- Uğur, H.** (2005). Nikolai Todorov ve Balkan Şehri Kitabı, Türkiye Araştırmalar Literatür Dergisi, Cilt 3, Sayı 6, 2005, 601-606.
- Vangeli, A.** (2011). Nation-Building Ancient Macedonian Style: The Origins and the Effects of So- Called Antiquization in Macedonia. Nationalities Papers 39(1):13–32.
- Vasiljevic, Jovan Hadzi** (1930). Skoplje i njegova okolina. İstoriska, etnografska i kulturno politicka izlaganja, (Üsküp ve Çevresi, Tarihi, etnografik ve kültürel –siyasi nazarlar) 'Sv. Sava' Basımevi, Belgrad.
- Veinstein, G.** (1995). Balkan Eyaletleri (1606-1774)", Mantran (ed.), Osmanlı İmparatorluğu Tarihi - I: Osmanlı.
- Velioğlu, A.** (1992). Tarihi Çevre İçinde Mimari Tasarım ve Süreci Üzerine Bir Araştırma, Doktora Tezi, K.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Vırmıça, R.** (1999). Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri 1, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları/2271 Yayınlar Dairesi Başkanlığı Osmanlı Eserleri Dizisi /13, Ankara.
- Yaşın, G. K.** (2011). "Makedonya Örneğinde Yeni Devlet Modeli", Kamu Ruhu: Postmodern Kimliksizliğe Karşı Duruşlar (ed. İkbâl Vurucu-Mustafa Yiğit), Konya: Palet Yayınları, s.353-354.

Url-1<<https://tr.scribd.com/doc/32179426/Urban-Transformations-of-Skopje/>>, alındığı tarih: 15.09.2014.

Url-2<http://www.stat.gov.mk/PrikaziPoslednaPublikacija_en.aspx?id=54/>, alındığı tarih: 14.10.2014.

Url-3<<http://www.kso.org.tr/sayfa/tr/ulke-raporlari-/>> alındığı tarih, 02.12.2014

Url-4<<http://www.bibliopedant.com/1JZpS7l7Mwqm7C8T2AbJ/>>, alındığı tarih: 03.12.2014.

Url-5<<http://www.theguardian.com/world/2011/aug/14/alexander-great-macedonia-warrior-horse/>>, alındığı tarih: 28.10.2014.

Url-6< <http://www.bbc.com/news/magazine-28951171/>>, alındığı tarih: 28.10.2014

- Url-7<<http://www.wolfgangthaler.at/projekte/yuarch/promo/sampleimages.html/>>, alındığı tarih: 28.10.2014
- Url-8<<http://tr.scribd.com/doc/239691776/BalkanUlkeleri-Bildirisi/>>, alındığı tarih: 17.11.2014
- Url-9<<http://data.worldbank.org/country/macedonia-fyr/>>, alındığı tarih 28.11.2014
- Url-10<<http://tr.scribd.com/doc/236420743/082-Nikos-Chausidis-Skopje-2014-Libre/>>, alındığı tarih: 21.11.2014.
- Url-11<<http://scoop.mk/investigations/134.html/>>, alındığı tarih 21.11.2014
- Url-12<<http://www.skopje.gov.mk/>>, alındığı tarih 21.11.2014
- Url-13<<http://www.balcanicaucaso.org/eng/Regions-and-countries/Macedonia/Skopje-the-bastard-city-100551/>>, alındığı tarih 02.11.2014
- Url-14<<http://edition.cnn.com/2011/10/04/world/europe/macedonia-skopje-2014/index.html/>>, alındığı tarih 23.11.2014
- Url-15 <<http://www.macedoniancities.com/history/skopje.asp/>>, alındığı tarih 28.11.2014
- Url-16<<http://isshs.edu.mk/index.php?news=2> />, alındığı tarih 25.11.2014
- Url-17<<http://helid.digicollection.org/es/d/Jh0220e/6.5.html/>>, alındığı tarih 28.11.2014
- Url-18<<http://production.culanth.org/articles/229-counterfeiting-the-nation/>>, alındığı tarih 28.11.2014
- Url-19<<http://www.balkaninsight.com/en/gallery/skopje-2014/>>, alındığı tarih 28.11.2014
- Url-20<<https://api.medium.com/@blichstories/skopjes-forgotten-dc59d3b7922f/>>, alındığı tarih 28.11.2014
- Url-21<<http://www.gensleron.com/2014-design-forecast/2014/3/27/urban-transformation-in-skopje-macedonia-from-modern-past-to.html/>>, alındığı tarih 28.11.2014
- Url-22<<http://tststsss.tumblr.com/post/8342830969/kenzo-tange-reconstruction-plan-for-skopje> />, alındığı tarih: 02.12.2014
- Url-23<<http://www.kso.org.tr/sayfa/tr/ulke-raporlari/>> alındığı tarih: 02.12.2014
- Url-24<http://tr.wikipedia.org/wiki/Sinan_Pa%C5%9Fa_Camii,_Prizren/> alındığı tarih: 02.12.2014
- Url-25< <http://tr.wikipedia.org/wiki/Balkanlar/>> alındığı tarih: 06.12.2014
- Url-26< <http://arnavutluk tarihi.blogspot.com.tr/>> alındığı tarih: 06.12.2014
- Url-27< <http://hurbalkancom.tr.gg/> /> alındığı tarih: 06.12.2014
- Url-28< <http://sedeftours.com/>> alındığı tarih: 02.12.2014
- Url-29<<http://www.incanews.com/dosya/4804/mostar-koprusu-vurulali-20-yil-oldu/>> alındığı tarih: 06.12.2014

Url-30<<http://www.balkangunlugu.com/2012/10/balkanlarda-koepruellerle-yaamak-2-2.html>> alındığı tarih: 06.12.2014

Url-31< www.skyscrapercity.com/> alındığı tarih: 02.12.2014

Url-32< <http://oldskopje.net/>> alındığı tarih: 02.12.2014

Url-33< <http://basakturs.com/>> alındığı tarih: 02.12.2014

Url-34<<http://wikimapia.org/7119823/Gazi-Isa-Bey-s-Mosque/>> alındığı tarih: 05.12.2014

Url-35<<http://macedonia.for91days.com/tag/gazi-isa-bey/>> alındığı tarih: 05.12.2014

Url-36<http://tr.wikipedia.org/wiki/Davut_Pa%C5%9Fa_Hamam%C4%B1> alındığı tarih: 02.12.2014

Url-37< <http://gezipgordum.com/>> alındığı tarih: 02.12.2014

Url-38< <http://www.uskup.com/uskup-sulu-han.html>> alındığı tarih: 02.12.2014

Url-39< <http://www.panoramio.com/>> alındığı tarih: 02.12.2014

Url-40< <http://whereismacedonia.org/>> alındığı tarih: 02.12.2014

Url-41< <http://www.mimarizm.com/>> alındığı tarih: 01.12.2014

Url-42< <http://www.build.mk/>> alındığı tarih: 02.12.2014

Url-43< <http://okno.mk/>> alındığı tarih: 02.12.2014

Url-44< <http://skopjeinfo.mk/>> alındığı tarih: 02.12.2014

Url-45< <http://www.citytours.mk/>> alındığı tarih: 06.12.2014

Url-46< <https://www.wikipedia.org/>> alındığı tarih: 02.12.2014

Url-47< <http://www.macedoniantruth.org/>> alındığı tarih: 02.12.2014

Url-48<<http://www.indexmundi.com/g/g.aspx?v=21&c=mk&l=en>> alındığı tarih: 05.12.2014

EKLER

EK A: Yapılandırılmış Görüşme Formu

EK B: Yapılandırılmış Görüşme Formu (Makedonca)

EK C: 1914 ve Sonrası Üsküp Kent Merkezi Doku Değişimi

EK A

Görüşme Formu

Ad Soyad:

**Tercihen*

Yaş:

Cinsiyet: Bay () Bayan ()

Meslek:

Bu görüşme başkent Üsküp'te radikal değişiklikler yaratan 'Üsküp 2014' projesinin halk tarafından değerlendirilmesi amacıyla hazırlanmış olup, yüksek lisans tezinde incelenen konunun somut bir şekilde neticelendirilmesi için sunulmuştur.

- 1) Size göre Makedon kimliğini tanımlayan 4 kelime nedir?
- 2) Makedonya'nın ulusal kimliğinin oluşmasındaki en önemli tarihsel figür kimdir?
- 3) Makedon ulusal kimliğini tanımlayan periyot sizce hangisidir?
 - 19.yy Osmanlı Dönemi
 - 20.yy Başı Osmanlı Sonrası Dönem
 - Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti
 - 1991 Sonrası Bağımsız Dönem
- 4) Japon mimar Kenzo Tange'nin 1963 depremi sonrasında çizdiği şehir planı hakkında bilginiz var mı?
 - Evet
 - Hayır

*Cevabınız evet ise, bu plan kapsamında yapılan çok katlı tren istasyonu gibi şehri katmanlaştırmanın fonksiyonel olduğunu düşünüyor musunuz?

 - Evet
 - Hayır
- 5) Bu Şehrinizi daha çok hangi yapı tipolojisiyle özdeşleştiriyorsunuz?
 - Neoklasik Yapılar (Arkeoloji Müzesi, Dış İşleri Bakanlığı)
 - Brutalist Yapılar (Kiril ve Metodiy Üniversitesi, Goce Delchev Öğrenci Yatakhane)
 - Çağdaş Yapılar (City mall, Cevahir Sky City)
 - Osmanlı Yapıları (Davut Paşa Hamamı, Mustafa Paşa Cami)

6) Üsküp 2014 projesi kapsamında yapılan binalar ve heykellerle ilgili ne düşünüyorsunuz?

7) Üsküp 2014 projesinde en çok beğendiğiniz noktalar nelerdir?

8) Üsküp 2014 projesinde eksik bulduğunuz şeyler nelerdir? Neler eklenmeli?

9) Proje kapsamındaki yapı stiline gerçek Makedon tarihine uygun olduğunu düşünüyor musunuz? Yoksa yapay mı buluyorsunuz?

- ☐ Evet uygun buluyorum.
- ☐ Hayır yapay buluyorum.

10) Üsküp 2014 projesine ayrılan bütçenin akılcı kullanıldığını düşünüyor musunuz?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır

Eğer düşünmüyorsanız sizce proje bütçesi hangi alanlara yatırılmalıydı?

11) Üsküp 2014 projesi ile Makedon kimliğinin diğer ülkelere doğru tanıtıldığını düşünüyor musunuz?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır

12) Üsküp 2014 projesinin ülkedeki bütün etnik gruplara hizmet verdiğini düşünüyor musunuz?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır

Hayır ise; sebebi

13) Sizce proje ülkede etnik gruplar arasında siyasal ve mekânsal bir kutuplaşma yarattığını düşünüyor musunuz?

- ☐ Evet

- Hayır

14) Üsküp 2014 projesinin diğer ülkelerde tanıtılmasıyla daha çok turist ve yatırımcının geleceğiniz düşünüyor musunuz?

- Evet
- Hayır

15) Neoklasik stilde binaların yoğun olduğu bir Üsküp'te mi yaşamak istersiniz yoksa modern binaların süslediği çağdaş bir şehir görünümü kazanmasını mı dilersiniz?

16) Proje kapsamında yeşil alanlara yatırım yapıldığını düşünüyor musunuz?

- Evet düşünüyorum.
- Hayır düşünmüyorum.

17) Proje kapsamında yapılan tesislerin bakım ve işletmesinin başarılı olduğunu düşünüyor musunuz?

- Evet
- Hayır

Интервју Форма

Име, Перзиме:

****Опционално**

Возраст:

Пол: Машки () Женски ()

Професија:

Оваа анкета е наменета за истражување на јавното мислење кон проектот ``Скопје 2014``, кој направи радикални промени во главниот град Скопје и ќе служи за резултат на завршна теза при магистерски студии..

- 1) Со кои четири зборови би го опишале Македонскиот идентитет?
- 2) Која е најважната историска личност во формирањето на Македонскиот идентитет?
- 3) Кој период сметате дека го дефинира Македонскиот национален идентитет?
 - 19.век Отоманска Ера
 - Почетокот на 20.век – По Отоманската Ера
 - Социјалистичката Федеративна Република Југославија
 - По 1991 – Независна Македонија
- 4) Дали сте информирани за урбанистичкиот план на Јапонскиот архитект Кензо Танге кој е спроведен по земјотресот во 1963-та година?
 - Да
 - Не

*Ако Вашиот одговор е Да, дали сметате дека новото групирање на градот, како спратната железничка станица е функционално?

 - Да
 - Не
- 5) Со каков тип на згради ги идентификувале Вашиот град?
 - Неокласика (Археолошки Музеј, зградата на Министерството за Надворешни Работи)
 - Бурталистички (Универзитетот Кирил и Методиј, Студентскиот дом Гоце Делчев)

- Модерен (City mall, Cevahir Sky City)
 - Отомански (Давут Пашин Амам, Мустафа Пашина Џамија)
- 6)** Што мислите за зградите и спомениците кои се дел од проектот „Скопје 2014- та“?
- 7)** Што најмногу Ви се допаѓа од проектот „Скопје 2014- та“?
- 8)** Што му недостасува на проектот „Скопје 2014- та“? Што сакате да се додаде?
- 9)** Дали сметате дека проектот е соодветен на Македонската историја или го сметате како вештачки?
- Да, соодветен е.
 - Не, вештачки е.
- 10)** Дали сметате дека буџетот за „Скопје 2014- та“ е соодветно искористен?
- Да
 - Не
- Доколку сметате дека не е, за што би сакале да се одвојат повеќе средства?
- 11)** Дали сметате дека проектот „Скопје 2014- та“ соодветно ја претставува Македонија во очите на другите држави?
- Да
 - Не
- 12)** Дали сметате дека проектот служи за сите етнички групи во земјата?
- Да
 - Не
- Ако Вашиот одговор е Не, тогаш зошто?

13) Дали сметате дека проектот создаде групирања и поделби во меѓуетничките односи?

- ☐ Да
- ☐ Не

14) Дали сметате дека проектот „Скопје 2014- та“ ќе привлече повеќе туристи и инвеститори?

- ☐ Да
- ☐ Не

15) Дали би сакале да живеете во Скопје кое има неокласички градби, или пак би сакале градот да добие модерен и совреме изгледа?

16) Дали сметате дека за време да проектот се инвестираше и за зелени површини?

- ☐ Да
- ☐ Не

17) Дали сметате дека постои успех во одржувањето и функционалноста на објектите направени во рамки на овој проект?

- ☐ Да
- ☐ Не

Преведувач : Esin Zekir

EK C

1929 Josif Mihailović'in düzenleyici planı

1997 planı Şehir merkezinin etrafındaki küçük halkanın şekli-zemin ilişkisi

1914'de Dimitrije Leko tarafından düzenlenmiş şehir merkezindeki blok yapılarının şekli-zemin ilişkisi

1965 planının 9. ve son versiyonu Şehir merkezinin yeniden inşası

1914 Üsküp kent merkezi yerleşim planı

1948 Ludék Kubeş ve Çekoslavak şehir plancıları gurubu tarafından yapılan düzenleme planında şehir merkezinin şekli-zemin ilişkisi

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad : Özge ERYİĞİT ANKAY

Doğum Yeri ve Tarihi : Kızılcahamam / 1987

E-Posta : ozgeeryigit@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2009, İstanbul Üniversitesi, Orman Fakültesi,
Peyzaj Mimarlığı Bölümü
- **Yüksek Lisans** : Kentsel Tasarım Programı

MESLEKİ DENEYİM VE ÖDÜLLER:

- Haziran 2013 – Limak İnş. San. Tic. AŞ. Kosova
Pristine Uluslararası Havalimanı Adem Jashari” Yeni Terminal Binası
Peyzaj Proje Direktörü
- Kasım 2010 – Haziran 2013 Lal Bahçeleri / İstanbul&Bakü Ofis
- Eylül 2010 – Ekim 2010 Ulaş Erayan Garden Design / İstanbul